

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Charlotta Eriksson

Elektronisk
intensivövervakning
- en frälsare eller ett bländverk på den
kriminalpolitiska scenen?

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

Höstterminen 2005

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Fotbojan som metamorfos	5
1.2 Syfte och problemställning	6
1.3 Metodologisk ansats	6
1.4 Avgränsningar och material	7
1.5 Disposition	7
2 STRAFFETS IDEOLOGISKA OCH TEORETISKA POSITIONERING	9
2.1 En offensiv eller defensiv straffrätt?	9
2.1.1 Straffrättens duala ansikte	10
2.2 Straffbegreppet	11
2.2.1 Straffets etiska kärna	11
2.2.2 Ett inskränkt påföljdsutbud	12
2.3 Straffet som mål eller medel?	13
2.4 Straffet från olika perspektiv	13
3 FRÅN KLASSICISM OCH BEHANDLING TILL NYKLASSICISM	16
3.1 Från vedergällning till behandling	16
3.2 Från behandling till nyklassicism	18
3.3 Förnyade behandlingstendenser?	20
4 FÄNGELSESTRAFFET SOM YTTERSTA STRAFFORM	22
4.1 Grundläggande bestämmelser kring fängelsestraffet m.m.	22
4.2 En historisk exposé	23
4.2.1 Cellstraffets införande och expansion	24
4.2.2 ”Avfolka fängelserna”	25
4.2.3 Accentuerande fängelsekritik	26

4.3	Fängelsestraffets önskade bieffekter	27
4.3.1	Anstalter som "lärosäten"	27
4.3.2	Institutionalisering och anstaltsanpassning	28
4.3.2.1	Adekvata förberedelser inför frigivning	28
4.3.3	Ytterligare konsekvenser	29
4.4	Fängelserestriktiv kriminalpolitik?	29
5	FOTBOJANS INTRÄDE PÅ DEN KRIMINALPOLITISKA ARENAN	32
5.1	Från tanke till genomförande	32
5.1.1	Alternativ till fängelsestraff	32
5.1.2	Straffsystemkommittén och dess uppdrag	33
5.1.3	Försöksverksamhet föreslås	34
5.1.4	Försöksverksamheten genomförs	34
5.2	Utvecklingen under 2000-talet	35
6	INTERNATIONELL UTBLICK	37
6.1	USA som föregångsland	37
6.2	Utvecklingen i Europa	38
6.3	En nordisk överblick	39
7	MATERIELLA BESTÄMMELSER M.M. KRING FOTBOJAN	41
7.1	Ansvarig myndighet	41
7.2	Radiokommunikation som kontrollsystem	42
7.3	Fotboja som alternativ till ett kortare fängelsestraff	43
7.3.1	Hinder för verkställighet	44
7.3.2	Från utredning till verkställighet	45
7.3.2.1	Bostad med telefon och fungerande elektricitet	45
7.3.2.2	Samtycke från sammanboende	46
7.3.2.3	Straffetisk bedömning m.m.	46
7.3.2.4	Uppställande av verksamhetsplan m.m.	47
7.3.2.5	Sysselsättning	48
7.3.2.5.1	Närmare om sysselsättningskraven	48
7.3.2.6	Personlig tid utanför bostaden	50
7.3.2.7	Kontroller och missbruk	50
7.3.2.8	Kostnadsansvar och avgift till Brottsofferfonden	52
7.3.3	Upphävande av verkställigheten	52
7.4	Fotboja som förberedelse inför frigivning	53
7.4.1	Kriminalvårdens gängse utslussningsmetoder	54
7.4.2	Hinder för verkställighet	55
7.4.3	Ansökan, former för verkställigheten m.m.	56
8	FRAMTIDA TILLÄMPNINGSSOMRÅDEN	57

8.1	Elektroniska fängelser	57
8.2	Fotbojan och besöksförbudet	58
8.2.1	GPS-teknikens möjligheter	59
8.2.2	Fördelar både för brottsoffret och gärningsmannen	60
9	FOTBOJAN UR OLIKA PERSPEKTIV	62
9.1	Lagstiftarens perspektiv	62
9.1.1	Relationen till fängelsestraff	63
9.1.2	Straffideologiska teser	64
9.1.2.1	Differentierade bevekelsegrunder	64
9.1.3	Med kamerala glasögon	65
9.2	Den dömande instansens perspektiv	66
9.2.1	Verkställighetsföreskrift eller påföljd	67
9.2.1.1	Kopplingen till brottsbalken	68
9.2.2	”Anpassning” av strafftiden	69
9.3	Verkställighetsperspektivet – den dömdes perspektiv	69
9.3.1	”Fängelse” i hemmet	70
9.3.2	Den dömda och familjen	70
9.3.3	Skamstraff eller socialt diskriminerande straff	72
9.3.4	Järnklump, kätting och fängelsehåla	73
9.3.5	Tekniken och möjligheterna	74
9.3.5.1	”Storebror ser dig”	74
9.3.5.2	Rörlig balanspunkt	75
10	AVSLUTANDE REFLEKTIONER	76
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	77

Sammanfattning

Denna uppsats syftar till att belysa ett relativt nytt instrument på den kriminalpolitiska scenen, nämligen den elektroniska intensivövervakningen. Handlar det om en frälsare eller om ett bländverk?

Framförallt de korta fängelsestraffen har under de senaste åren givits en alltmer behandlingsorienterad framtoning. Samtidigt har man kriminalpolitiskt kommit att ägna stort intresse åt individcentrerade frigivningsförberedelser för intagna i landets anstalter. När det gäller fängelsestraff för brott med höga straffvärden kan dock noteras att inkapaciteringsargument givits en ökad tyngd. Det är i denna ideologiska miljö fotbojans framväxt och expansion skall ses.

I arbetet har jag velat sätta intensivövervakningen i ett brett panorama där fokus fästs såväl på fotbojans juridiska tillämpning som på dess straffteoretiska kontext, kriminalpolitiska grundvalar och dynamiska historikutveckling. Ett relativt stort avsnitt ägnas åt att beskriva hur intensivövervakningen fungerar i praktisk tillämpning, dels som ett alternativ till ett kortare fängelsestraff, dels som en förberedelse inför frigivning (s.k. utslussning).

En generell iakttagelse är att fotbojan har vunnit acceptans hos breda grupper som advocerar såväl offensiv som defensiv straffrätt, låt vara utifrån olika bevekelsegrunder. Fotbojan har kommit att förespråkas av både anhängare till mer nyklassiska tongångar som av olika behandlingsförespråkare. Invändningar mot övervakningen finns förvisso såväl hos vissa gärningsmän och deras anhöriga som hos delar av den juridiska expertisen. Anmärkningarna har varit av både praktisk och ideologisk art. Till de senare hör bland annat frågeställningar kring den personliga integriteten.

För att strukturera analysen har jag valt att analysera fotbojan ur såväl lagstiftarens perspektiv som ur de perspektiv som kännetecknar den dömande respektive den verkställande instansen. Trots knapphändiga empiriska data görs även ett försök till en internationell översikt. Ett antal spännande frågor dyker upp när fotbojans framtida potential analyseras. Hit hör exempelvis diskussionen om fotbojan gör sig bäst som en verkställighetsföreskrift eller som en självständig påföljd.

I uppsatsen diskuteras nya tänkbara tillämpningsområden som elektroniska fängelser och fotbojan som ett komplement till besöksförbudet. Det finns också skäl att reflektera något över den tekniska utvecklingen som har föregått fotbojans tillblivande och de utvecklingstendenser som redan nu kan skönjas. Vad betyder livet med fotboja för gärningsmannen och hans eller hennes familjemedlemmar? Vilka för- och nackdelar har uppenbarat sig för de olika aktörerna i rättskedjan?

Resan från forna tiders fotboja fram till dagens tillämpning har varit vinglig och inte utan komplikationer. I uppsatsen drivs tesen att det mesta talar för att denna nykomling har kommit för att stanna, men i vilken utsträckning och i vilka former är något höljt i dunkel.

Förord

Efter fyra och ett halvt års studier är så juristutbildningen till ända och nya utmaningar väntar. Sådär i sluttampen vill jag passa på och tacka de som stöttat och peppat under höstens uppsatsskrivande.

Mitt varmaste tack går till min familj som har varit ett ovärderligt stöd under såväl uppsatsskrivandet som under hela studietiden. Tack för att ni inte tröttnar på mig, och för att ni alltid finns där när jag behöver er som mest. Ett särskilt tack till Björn, min främsta diskussions- och sparringpartner vars kloka råd, värdefulla synpunkter och ständiga optimism har varit oombärliga för uppsatsens genomförande. Ett särskilt tack vill jag även ge till Helena för välbehövliga språkliga korrigeringar och för en ousinlig ström av uppmuntran och entusiasm. Slutligen ett kärleksfullt tack till Peter för allt fint stöd under hösten.

Som alltid har vännen Thomas med kort varsel tagit sig tid till att ”bolla” uppsatsidéer. Detta vill jag tacka särskilt för. En tanke även till Anna för alla koppar kaffe och givande diskussioner.

Sist men inte minst vill jag tacka min handledare Helén Örnemark Hansen för uppmuntran och goda råd på vägen.

Lund, januari 2006

Charlotta Eriksson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementsserien
IövL	Lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll
IövF	Förordningen (1994:1060) om intensivövervakning med elektronisk kontroll
KvaL	Lagen (1974:293) om kriminalvård i anstalt
KVVFS	Kriminalvårdsverkets författningssamling
Prop.	Proposition
RPS	Rikspolisstyrelsen
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TT	Tidningarnas Telegrambyrå

1 Inledning

1.1 Fotbojan som metamorfos

Begreppsparet ”brott och straff” har alltid fascinerat människan. Det är också titeln på ett av litteraturhistoriens mest kända verk, skriven av Fjodor Dostojevskij, en rysk författare med förbindelser till en utopiskt sinnad socialistisk krets¹. Han gav i sina litterära alster uttryck åt en kristlig social medkänsla för den lidande mänskligheten och för sin tro på plågandets nödvändighet. I verket ”Brott och straff” beskriver han en ung begåvad student, Raskolnikov, som efter ett begånget mord drivs till en bekännelse efter en intellektuellt hårt påfrestande kamp med en undersökningsdomare. Ett annat laddat begrepp som har fånglat människan och i alla tider följt den mänskliga samvaron är ”synden” och dess eventuella påföljder. Inte minst manifesteras detta i Bibeln där de så kallade ”klassiska citaten” på detta tema är många². Genom århundradenas gång har straffrättens och rättsväsendets utformning otaliga gånger skiftat kostym, men har städse varit det kitt vid sidan av den kyrkliga läran som har bildat sammanhållande kraft i nationalstaten. Från devisen ”öga för öga, tand för tand” har i Västeuropa diaboliska straffformer kommit att ersättas med nya påföljdssystem anpassade till dagens samhällsbyggande. För den vanlige medborgaren är det tydligt att begreppsparet brott och straff givits olika valörer genom historien. Kriminalpolitiska avarter och teorier har avlöst varandra och rättsväsendets interaktion med samhällsutvecklingen har blivit tydligare under det senaste århundradet. Inte minst representerar demokratins framväxt och genombrott en milstolpe i detta hänseende. Påföljdssystemen har blivit alltmer mångfasetterade och nyanserade. Alternativ till fängelsestraff har vuxit fram precis som fängelsestraff en gång i tiden uppkom som ett alternativ till kropps- och skamstraff i olika former.

I denna uppsats riktas fokus mot en relativ nykomling i den svenska sanktionsarsenalen, nämligen mot den elektroniska intensivövervakningen. Denna verkställighetsform har genomgått något som närmast kan liknas vid en metamorfos på den kriminalpolitiska arenan. Tillika är det en sanktionsform som har blivit föremål för en livlig diskussion i den offentliga debatten. Meningarna har varit delade kring fotbojans förtjänster och nackdelar och tonläget har stundtals varit högt. Fotbojan har illustrerats som allt från ”Fågel Fenix” till prototypen för ”Kejsarens nya kläder”. Som rubrik på denna uppsats har jag därför valt den något pretentiösa titeln; ”Elektronisk intensivövervakning - en frälsare eller ett bländverk på den kriminalpolitiska scenen?”. Uppsatsen kan ses som ett försök att skingra vissa av de dimmoln som insmugit sig i debatten kring fotbojans vara eller

¹ Dostojevskij (1821-81).

² Tex. Syndabekännelsen Johannes 9:34: ”Jag fattig syndig människa”, Lukasevangeliet 15:18: ”Fader, förlåt dem det, ty de veta icke vad de göra” m.fl.

icke-vara. Frågeställningarna kring straffinstrumentet är många och vare sig man är anhängare eller motståndare till den elektroniska fotbojan torde man kunna konstatera att det är en intressant sanktionsform med många bottnar.

1.2 Syfte och problemställning

Syftet med denna uppsats är att söka sätta intensivövervakningen i ett brett panorama där fokus fästs såväl på fotbojans juridiska och praktiska tillämpning, som på dess straffteoretiska kontext, kriminalpolitiska grundvalar och dynamiska historietveckling. Skälet härför är en växande nyfikenhet på instrumentet och framförallt på dess mer teoretiska och ideologiska beståndsdelar. I uppsatsen kommer även viss uppmärksamhet att ägnas åt kriminalpolitisk teoribildning samt åt den rättspolitiska diskussion som omgärdat fotbojans utveckling. Ett spännande tankespår härvid är exempelvis diskussionen kring huruvida fotbojan gör sig bäst som en verkställighetsföreskrift eller som en självständig påföljd. En annan tankegång är om den elektroniska intensivövervakningen i framtiden kan komma att nyttjas som ett preventionsinstrument. Det har även känts naturligt att åtminstone ytligt reflektera något över den tekniska utveckling som har föregått fotbojans tillblivande samt vissa utvecklingstendenser som kan vara i vardande.

En vid diskurs av ovan antytt slag mynnar ut i ett antal problemställningar av mer eller mindre precis art. När problemområdet ovan smalnats av och transformerats till konkreta frågeställningar kan uppsatsens kärnområde uttryckas i följande punkter:

- Hur ser den praktiska och juridiska tillämpningen av den elektroniska intensivövervakningen ut?
- Hur kan fotbojan relateras till strafftankar i ideologisk mening?
- Hur har fotbojans framväxt motiverats kriminalpolitiskt?
- Vilka för- och nackdelar har uppenbarats sig för de olika aktörerna i rättskedjan?
- Finns tecken på nya tillämpningsområden?
- Vad betyder livet med fotboja för gärningsmannen och hans eller hennes familjemedlemmar?

Med ovanstående som grund finns anledning att i det följande något redogöra för min metodologiska ansats.

1.3 Metodologisk ansats

Inledningsvis bör framhållas att det formella namnet för den elektroniska intensivövervakningen i svensk straffrätt är ”intensivövervakning med elektronisk kontroll”. Av läsbarhets- och förenklingskäl har jag dock genomgående i uppsatsen använt flera synonyma benämningar för detta

begrepp. Detta innebär att begrepp såsom ”intensivövervakning”, ”elektronisk fotboja”, ”fotboja”, ”elboja” m.m. ska betraktas som tvillingbegrepp.

Metodologiskt har min operativa ansats varit att söka genomföra en idéanalys, varför uppsatsen i väsentliga hänseenden är teoretisk. Av bland annat dessa skäl har ett eventuellt nyttjande av kvantitativa redskap, såsom enkäter och motsvarande fallit utanför uppsatsens huvudfåra. Den traditionella rättsdogmatiska juridiska metoden har i allt väsentligt varit vägledande, men har vid behov kompletterats även med andra analysmetoder. Således har även sociala, ekonomiska och historiska aspekter tillmåtts viss tyngd. Detta har setts som nödvändigt med tanke på uppsatsens syfte. Det kan också finnas anledning att fästa läsarens uppmärksamhet på att den valda presentations- och analysmekaniken inneburit att analytiska avsnitt även har placerats i de delar som med gängse nomenklatur brukar betecknas som recit.

1.4 Avgränsningar och material

För fullständighetens skull vill jag betona att uppsatsens teoretiska bas ingalunda gör anspråk på att vara fullständig. Möjligheterna till påbyggnad och utveckling är flertaliga. Av utrymmesskäl har även uteslutits vissa detaljbestämmelser rörande intensivövervakningens mer praktiska tillämpning. Dessa avgränsningar rubbar enligt min mening inte uppsatsens deduktiva slutsatser.

När det gäller materialet har, avseende de delar som rör fotbojans praktiska tillämpning i straffrättsystemet, främst primärkällor såsom propositioner, offentliga utredningar m.m. nyttjats. Detta sammanhänger med att fotbojan är ett relativt nytt korrektionsmedel i straffarsenalen som tyvärr ännu inte har hunnit analyseras på djupet av juridisk eller annan expertis. Några standardverk på området föreligger således inte. Bristen på adekvat litteratur har dock inte varit genomgående för alla de områden som berörs i uppsatsen. Beträffande exempelvis uppsatsens andra kapitel, vilket berör straffets mer teoretiska och ideologiska grundvalar, finns rikhaltig litteratur att tillgå. På detta område har dock, som nämndes ovan, utrymmesskäl gjort att jag nödsakats till vissa begränsningar. Med ovanstående reservationer framgår min disposition nedan.

1.5 Disposition

Arbetet består av tio kapitel vilka disponeras på följande sätt.

Uppsatsen inleds med ett avsnitt kring straffets teoretiska och ideologiska grundvalar (kapitel två). Härfter presenteras i kapitel tre de straffideologier som har legat till grund för de två senaste seklernas förda kriminalpolitik.

Fotbojan har i hög grad vuxit fram som ett alternativ respektive komplement till fängelsestraffet. Därför presenteras i kapitel fyra en kortfattad redogörelse för fängelsestraffets historiska utveckling och för den nutida kriminalpolitiska diskussionen kring denna straffforms för- och nackdelar.

I kapitel fem redovisas fotbojans framväxt från idé till permanent verkställighetsform i svensk straffrätt. Detta åtföljs av en kortfattad internationell utblick i kapitel sex. I görligaste mån har erfarenheter inhämtas från USA, Norden och övriga Europa.

Med ovanstående i bagaget görs en genomgång av fotbojans nuvarande tillämpningsområden i kapitel sju. I avsnittet redovisas det juridiska regelverk som omgärdar verksamheten samt vissa ansvarsfrågor och tekniska frågor kring instrumentet. Eftersom fotbojans förespråkare önskar en vidgning av användningsområdet görs i kapitel åtta en presentation av två potentiella tillämpningsområden som synes vara på frammarsch.

Uppsatsen näst sista del, kapitel nio, är en fördjupad analys där den elektroniska intensivövervakningen diskuteras utifrån ett aktörsperspektiv. Frågan om fotbojans framtid är knappast entydig och färdigdiskuterad. Avslutningsvis i kapitel tio redovisas därför några tänkbara framtida frågeställningar för den politiska och juridiska diskussionen.

2 Straffets ideologiska och teoretiska positionering

Kriminalpolitikens primära uppgift är att förebygga och stävja brott i samhället. I arbetet med att motverka kriminella förehavanden är utformandet och användandet av lagens påföljdssystem givetvis centralt. De legala sanktionerna, såsom fängelsestraffet och verkställighet med intensivövervakning, är samhällets i särklass starkaste korrekionsmedel för att motverka kriminalitet. Det kan därför vara på sin plats att inledningsvis i uppsatsen stanna upp något kring straffsystemet och straffets ideologiska och teoretiska bakgrund.

2.1 En offensiv eller defensiv straffrätt?

Låt oss börja med att se närmare på straffsystemets utbredning i demokratiska rättsstater. Förekomsten och nyttjandet av det straffrättsliga systemet har sedan länge utgjort en "het potatis" för många statsvetare, politiker, jurister och andra opinionsbildare. I forskarvärlden, liksom på den politiska scenen, har sedan länge tongångarna kring berättigandet och legitimiteten av statens exklusiva våldsmonopol gått höga. Grovt förenklat kan diskussionens breda infallsvinklar sammanfattas som en fråga kring huruvida straffrätten bör vara *offensiv* eller *defensiv* till sin "karaktär"³. Argumentationen kan illustreras genom ett tankeexempel med en mätsticka. På mätstickans respektive två ändpunkter placeras i enlighet härmed förespråkarna för den offensiva, respektive den defensiva straffrätten. Kännetecknande för anhängare av en mer offensiv straffrätt är att dess anförvanter betonar straffrättens moralaspekter i olika dimensioner. Annorlunda uttryckt formuleras i den offensiva straffrätten ofta olika strategiska straffrättsliga tillvägagångssätt för att förstärka de moralsystem som anses "rätt" i rådande tidsanda. Med andra ord ses i en offensivt utformad straffrätt, kriminalisering och straffbeläggning som strategiska "kilspetsar". På den andra änden av mätstickan återfinns förespråkarna för ett mer defensivt straffrättssystem. Denna skolbildnings anhängare menar att såväl kriminalisering som straffbeläggning är kriminalpolitiska verktyg vilka inte skall nyttjas alltför frekvent och expansivt i det kriminalpolitiska arbetet. De defensiva förespråkarna menar att ett straffrättssystem endast med stor restriktivitet får nyttjas som förridare i olika moraluppfattningar. Ett alltför vidlyftigt användande leder med de defensiva glasögonen till

³ Jmf. Jareborg, Nils, 2001. *Allmän kriminalrätt*, s. 45-65. Även Flyghed, Janne (red.), 2000. *Brottsbekämpning – mellan effektivitet och integritet*, Kyvsgaard, Britta, *Motsättningarnas kriminalpolitik. Pendling mellan defensiv och offensiv modell*. BRÅ-rapport 1999:9, s. 36-55.

kontraproduktivitet och en ständigt eskalerande tillämpning av straffrättens kärnområden⁴.

2.1.1 Straffrättens duala ansikte

Dissekeras ovanstående diskussion utifrån en rättshistorisk utgångspunkt kan man med viss försiktighet hävda att över tiden har forskarintresset förskjutits alltmer från ett offensivt straffrättsligt förhållningssätt mot ett mer defensivt sådant. I den rättsvetenskapliga forskningen har således under de senaste årtiondena alltmer framhållits vikten av eftertänksamhet och varsamhet med lagstiftarens exklusiva våldsmonopol⁵. En tongivande aktör på området har varit straffrättsprofessor Nils Jareborg.

Paradoxalt nog kan man argumentera för att inom den politiska sfären har utvecklingen snarare varit den motsatta. Med några decenniers tillbakablick kan narkotikaområdet ses som en tydlig värdemätare på detta. Från en relativt liberal inställning under 1960-talet har lagstiftaren kommit att inta en allt strängare hållning inte bara gentemot smuggling av narkotiska preparat, utan även när det gäller konsumtionen för eget bruk. Andra kriminalpolitiska områden vilka kan tjäna som åskådningsexempel för ett mer expansivt förhållningssätt är sexualbrottsområdet, såsom revideringen av brottsbalkens sjätte kapitel och tillkomsten av barnpornografibrottet samt den omtvistade sexköpslagen⁶.

För den teoretiska fullständighetens skull bör inskjutas att bortom ändpunkten defensiv straffrätt, ligger ett område som kan ses som ”mer extremt” än ändpunkten själv. Detta är den abolitionistiska teoribildningen vilken på senare årtionden kommit att få en alltmer framträdande roll inom såväl forskarvärlden som på den kriminalpolitiska dagordningen⁷. Gemensamt för anhängare av denna åsiktsriktning är att de rent generellt ser straffrätten som en otillfredsställande konfliktlösningssmodell i samhällsapparaturen. De menar att straffrättsliga sanktioner snarare riskerar att skärpa problemställningar i samhället än att bidra till en restaurering av desamma.

Sammanfattningsvis om vi återgår till mätstickan skulle man kunna hävda att extrempunkten offensiv straffrätt lätt riskerar att bli en teoretisk mittpunkt som i alltmer koncentriska cirklar visar på lagstiftarens framtvingande ambitionsnivå. Annorlunda uttryckt bollar företrädare för den offensiva respektive den defensiva straffrätten med alternativa intervaller

⁴ Jmf. Jareborg, Nils, 2001. *Allmän kriminalrätt*, s. 53 ff.

⁵ Ibid. Även Minkkinen, Panu, 1994. *Straffrätten, ultima-ratio-principen och den kritiska rättsläran*, s. 133-136 ff.

⁶ Lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster.

⁷ För den intresserade tex. Hirvonen, Ari, 1994. *Varför ett nej till straffrätten? Skuldfrihet och ansvarslöshet*, s. 39-50.

avseende straff och straffsatser. Här kommer fotbojan in som alternativ eller komplement till de straffskalor som de båda skolorna advocerar.

2.2 Straffbegreppet

Efter denna systemrättsliga exkurs finns skäl att övergå till den närmare innebörden av begreppet straff. I den kriminologiska forskningen brukar ett straff definieras som en form av *lidande eller obehag som avsiktligt tillfogas en medborgare av staten i de fall han eller hon har begått en brottslig handling*⁸. I den juridiska doktrinen brukar också framhållas att straffet skall vara opersonligt i den bemärkelsen att det enkom får utdelas på grundval av objektiva rättviseskäl⁹. Intresseväckande i sammanhanget är att den legala definitionen av straffet är betydligt snävare än dess teoretiska gelike. Brottsbalkens straffdefinition kommer till uttryck i brottsbalkens första kapitel 3 § där följande stadgas kring straffet:

”Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård”.

Av ovanstående paragraf framgår således att ett straff enligt brottsbalkens vokabulär endast är sanktionerna böter och fängelse. Övriga sanktioner såsom villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård benämns kort och gott som ”andra påföljder”. Detta kan te sig aningen märkligt ur ett allmänspråkligt perspektiv eftersom merparten av det som ryms inom begreppet ”andra påföljder” för gemene man torde hänföras till nomenklaturen ”straff”. Lagstiftarens tämligen smala definition har dock en ideologisk och en historisk förklaring vilket jag återkommer till längre fram¹⁰. I uppsatsen har jag tagit mig friheten att nyttja den vidare utomlegala straffdefinitionen. Således åsyftas med straff inte endast sanktionerna böter och fängelse.

2.2.1 Straffets etiska kärna

Studerars straffets filosofiska innanmäte bör inledningsvis noteras att straffet till skillnad från andra typer av samhällsliga ingripanden inte syftar till att återställa ett ursprungligt rättsläge¹¹. Med andra ord söker straffet inte fastställa eller återuppbygga den ursprungliga situation som skulle ha förelegat om den felande parten från början handlat i enlighet med den övertrampade rättsregeln. I stället skapar straffet en ny situation där det är

⁸ Jmf. Elwin, Göran m.fl., 1975. *Den första stenen – studiebok i kriminalpolitik*, s. 15.

Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*, s. 15-17, Jareborg, Nils, 2001. *Allmän kriminalrätt*, s. 17.

⁹ Således motsatsen till den oreglerade hämnden. Se Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*, s. 15.

¹⁰ Se avsnitt 3.1.

¹¹ Jmf. Wennberg, Suzanne, 2001. *Introduktion till straffrätten*, s. 12-15. Norstedts Juridiska Handbok, 2001, s. 753.

den felande parten som sätts i förgrunden. Straffet som den övertrampande parten erhåller syftar till att signalera att hans eller hennes beteende är samhällsligt förkastligt.

Straffets etiska grundvalar är intressanta i den bemärkelsen att de till fullo korrelerar och ackommoderas till samhällets rådande värderingsnormer. Ett straff består i enlighet härmed städse av inskränkningar i sådana mänskliga värden som samhället annars värnar om. Den straffade har genom historien således i varierade kompositioner berövats av samhället skyddade värden såsom sin rådighet, sin ära, sin frihet och sin personliga egendom. Vid än mer förkastliga övertramp har den straffade utsatts för allehanda kroppsliga övergrepp samt berövats livet.

2.2.2 Ett inskränkt påföljdsutbud

Det kan noteras att civiliseringen av samhällsbyggandet liksom den demokratiska utvecklingen har kommit att snäva av straffarsenalen högst påtagligt. Utvecklingen karaktäriseras bland annat av att kroppsliga bestraffningar, liksom användningen av dödsstraffet, minskat markant i användning. Dagens västerländska påföljdsutbud har i stället alltmer kommit att koncentreras kring ingrepp i de två värderingssfärerna; *personlig frihet* och *personlig egendom*¹². Tendenserna skulle kunna uttryckas som att den höjda skyddsnivån när det gäller exempelvis mänskliga rättigheter har resulterat i att straffutbudet alltmer kommit att kretsa kring dessa två skyddsfält. För tydlighetens skull bör dock inflikas att den skisserade bilden inte är hundra procentigt entydig eftersom exempelvis dödsstraff förekommer frekvent i vissa demokratiska stater.

Ett annat generellt påpekande i samma härad är att historiska straffpåföljder som var tidsmässigt eviga, såsom exempelvis stympning eller inlåsning på obestämd tid, generellt sett har ersatts av tidsbestämda straffpåföljder som är möjliga att förutse och kalkylera. I detta påpekande görs givetvis undantag från påföljder som kan kopplas till tydlig psykisk ohälsa.

När det gäller värderingssfären ”personlig frihet” är det intressant att notera att den straffrättsliga balanspunkten *inom* detta fält har förskjutits markant. Närmare bestämt har balanspunkten förändrats på den etiska kartan i den meningen att samhällsliga frihetsinskränkningar inte längre på samma sätt koncentreras till fängelsestraffet. Nya former för restriktion av rörelsefrihet har vuxit upp av vilka användandet av elektronisk fotboja är en tydlig exponent. Andra exempel är införandet av samhällstjänsten, skyddstillsynen och kontraktsvården. Till detta finns anledning att återkomma.

¹² Jmf. Skyddsvärnets antologi från 2000: *Brott och straff – en antologi*. Även Hoflund, Olle, 1997. *Straff och andra reaktioner på brott*, avsnitt 1.1-1.3.

2.3 Straffet som mål eller medel?

Som framgått av ovanstående har den vetenskapliga diskussionen kring begreppet straff av naturliga skäl många bottnar. Olika forskare och analytiker har tillfört straffet egna tolkningar och preferenser. Ytterligare ett exempel på detta är den kriminalpolitiska diskussion som förs kring straffets *absoluta*, respektive straffets *relativa*, funktion i samhällsapparaten¹³. Skall detta förklaras närmare kan absoluta straffrättsteorier sägas vara teorikomplex vilka har den gemensamma nämnaren att de ser straffet som ett mål i sig. Relativa teorier karaktäriseras å andra sidan av att straffet inte ses som ett självändamål, utan snarare som ett medel för att uppnå andra bakomliggande mål¹⁴. De måhända samtida mest refererade relativa teorierna är troligtvis de i litteraturen så kallade preventionsteorierna vilka innehåller två teoretiska utlöpare; *allmänprevention* och *individualprevention*. Förenklat uttryckt menas med allmänprevention de verkningar som straffet har på medborgarnas beteende. Med individualprevention avses de konsekvenser straffet får på brottslingen själv¹⁵. När det gäller den elektroniska intensivövervakningen, har i den offentliga debatten kring fotbojans för- och nackdelar, såväl allmänpreventiva som individualpreventiva argument kommit att nyttjas frekvent. Till detta återkommer vi.

2.4 Straffet från olika perspektiv

En vanlig ansats bland forskare är att särskilja straffet i ideologisk mening beroende på om det diskuteras *ur lagstiftarens, domarens* eller *verkställarens* utgångspunkt¹⁶. Nedan beskrivs denna indelningsgrund av utrymmesskäl i en något kondenserad version

På den första nivån, *lagstiftarnivån*, är i dagens straffrättssystem allmänpreventionen vägledande¹⁷. Detta följer naturligt eftersom all kriminalisering och straffbeläggning syftar till att påverka allmänhetens beteende i önskvärd riktning. Med andra ord fungerar ett påföljdssystem som ett förstärkande incitament när lagstiftaren vill förmå människor att inte agera på ett visst sätt¹⁸. När det gäller differentieringen av straffskalorna styrs detta primärt av brottets ”svårighetsklassificering”¹⁹. Samtidigt

¹³ Ekblom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 2004. *Människan, brottet, följderna –kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, s. 26-27, Bondeson, Ulla, 1974. *Fången i fångsamhället*, s. 28 ff.

¹⁴ Elwin, Göran m.fl, 1975. *Den första stenen –studiebok i kriminalpolitik*, s. 54-57.

¹⁵ Jmf. Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*, avsnitt 9 och 10.

¹⁶ Jmf. Jareborg, Nils, 1992. *Straffrättsideologiska fragment*, s. 135-151.

¹⁷ Jmf. Heuman, Lars, 1997. *Process- och straffrätt för juridisk översikt kurs*, s. 90-91.

Även Jareborg, Nils, 2001. *Allmän kriminalrätt*, s. 47-50.

¹⁸ Man skulle även kunna argumentera för att en kriminalisering också verkar individualpreventivt eftersom ett utdömt straff de facto konkretiserar straffhotets karaktär.

¹⁹ Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*, s. 17-19.

eftersträvas viss ekvivalens mellan straffskalorna. Med andra ord bör brottstyper med samma bestraffningsvärde tilldelas likartade straffskalor för att enhetliggöra statens sanktionssystem²⁰. Huruvida lagstiftaren lyckats i sin strävan eller ej har under åtskilliga decennier varit föremål för en livlig allmänpolitisk diskussion. Vissa menar att sanktionssystemet snarare liknar ett slarvigt hopsytt lapptäcke än ett sammanhållande överkast. Andra har en mer förstående eller överseende inställning givet uppgiftens svårighetsgrad.

När det gäller nästa nivå, *domstolsnivån*, är allmänpreventionen som etiskt kriterium numera skjutet i bakgrunden. Istället är det vedergällningsargument som gör sig gällande. Måttstocken för denna vedergällning är att straffet skall stå i proportion till brottets allvarlighetsgrad²¹. Inflikas bör dock att ett intressant ideologiskt undantag från denna huvudregel är artbrotten, vilka till fullo vilar på allmänpreventiva hänsynstaganden. Allt fler brott har under de senaste årtiondena lagts under etiketten art varför vissa juridiska aktörer menar att allmänpreventiva hänsynstaganden på denna nivå kommit att skjutas allt mer i förgrunden²². När det gäller individualpreventiva hänsynstaganden har dessa getts en mindre framträdande plats, men är inte heller helt utan betydelse. Medan straffmätningen primärt bygger på ett krav om rättvis proportionalitet mellan brott och straff kommer en rad individualpreventiva aspekter in när det gäller påföljdsvalet. Som torde vara allmänt bekant medger lagstiftningen olika individuella överväganden och avsteg från klandergrundsatsen, exempelvis vad avser brottslingens ålder, hans eller hennes insiktsförmåga, sjukdomssituation o.dyl.²³. Den dömande nivån strävar helt naturligt efter att skraddarsy påföljd efter vad man tror passar bäst för varje individ givet de basala klanderkrav som samhället ställer. Som så ofta i den juridiska verkligheten handlar det om förskjutningar av balanspunkter snarare än dramatiska kast.

Det är på den sista nivån, *verkställighetsnivån*, som den elektroniska intensivövervakningen i dagsläget kan sägas ha sin hemvist. På denna nivå är det delvis andra etiska hänsynstaganden som gör sig gällande än på lagstiftar- respektive domstolsnivån. Inom verkställighetsområdet, såsom inom kriminalvården och frivården, ges de individualpreventiva aspekterna en alldeles särskild tyngd. Detta är naturligt eftersom vi här talar ett förhållningssätt gentemot individen när rättssystemet redan har givits möjlighet att agera utifrån sina utgångspunkter.

Sammanfattningsvis kan alltså noteras att olika straffrättsideologiska överväganden ligger till grund för de olika nivåerna. Olika etiska utgångspunkter skjuts i förgrunden beroende på vilken nivå som avses.

²⁰ Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*, s. 67. Även Jareborg, Nils, 2001. *Allmän kriminalrätt*, s. 62.

²¹ Jmf. Wennberg, Suzanne, 2001. *Introduktion till straffrätten*, s. 86.

²² Jmf. Borgeke, Martin, *Brottets art – några tankar kring en svårgripbar företeelse*, artikel SvJT 1999, s. 218-240. Även Påle, Karin & von Hirsch, Andrew, *Artbrott*, artikel SvJT 1999, s. 241-258.

²³ Jmf. bl.a. kapitel 29 och 30 i brottsbalken.

Givet dessa utgångspunkter känns det lämpligt att i ett nästa steg presentera de straffideologier som påverkat utformningen av den moderna svenska kriminalpolitiken.

3 Från klassicism och behandling till nyklassicism

I alla samhällen har straffet genom historien givits olika och varierande bevekelsegrunder. Sanktionsmotiven har varierat efter ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden²⁴. Straffets drivfjädrar har således vilat på bland annat religiösa grundvalar, på sociala rehabiliteringsargument och på samhällsskyddsargument. Vanligt förekommande har även varit renodlade hämnd- och skrämselargument. Ur ett längre tidsperspektiv bör noteras att de olika bevekelsegrunderna bitvis har växlat och bitvis har överlappat varandra²⁵.

I äldre svensk historia framskyntar ideologiska bevekelsegrunder direkt i lagtexten. Som exempel härpå kan nämnas de svenska landskapslagarna där varierande straffmotiv figurerar öppet i författningstexterna²⁶. Nedan får ett utdrag ur 1608 års appendix till landslagen åskådliggöra resonemanget:

”Den som utgjuter människo blod, hans blod skall av människor utgjutit varda: Förty Gud haver gjort människorna efter sitt beläte”²⁷.

De med dagens mått mer *moderna bevekelsegrunderna* för straffet började utvecklas under *1800-talet*²⁸. Detta skedde i takt med att bl.a. olika juridiska system tog form och utvecklades, såsom ett organiserat polisväsende, ett centraliserat åklagarämbete och från kungen fristående domstolssystem. Även inom humaniora fick intresset för rättsliga frågor förnyat intresse. Inom den akademiska världen kom betydande intellektuellt engagemang att ägnas åt att utveckla, penetrera och förädla olika straffrättsteorier²⁹. Nedan presenteras i mer kondenserad form delar av de två senaste seklernas ideologiska straffrättsutveckling³⁰.

3.1 Från vedergällning till behandling

Den straffrättsideologi som kom att dominera rättsskipningen under 1800-talet var vad som i den rättshistoriska forskningen har kommit att kallas för

²⁴ Jmf. Hoflund, Olle, 1997. *Straff och andra reaktioner på brott*, avsnitt 1, Skyddsvärnets antologi från 2000: *Brott och straff – en antologi*.

²⁵ Bondeson, Ulla, 1974. *Fången i fångsamhället*, s. 27.

²⁶ Jmf. Nilsén, Per & Häthén, Christian, 2004. *Svensk historisk lagbok – rättshistoriska källtexter*.

²⁷ *Ibid.*, s. 56 (Se tredje punkten om dråp).

²⁸ Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*, s. 179-191, 201-212.

²⁹ *Ibid.* Även bl.a. Modéer, Kjell Å, 1997. *Historiska rättskällor*, avsnitt 6 (1800-talet).

³⁰ Avsnitt 3.1 och 3.2 är en vidareutveckling av min kandidatuppsats i statsvetenskap vårterminen 2005: *Artbrott –en institutionell bastard i gränssiktet mellan statsvetenskap och juridik?*.

”den klassiska skolan”³¹. Denna paradigms huvudprincip var att på brott ska vedergällning följa som står i proportion till brottets svårighetsgrad. Skolbildningen såg allmänprevention och vedergällning som honnörssord för såväl kriminalisering på lagstiftarnivån, som för straffmätning på domstolsnivån för den enskilda brottslingen. De mer distinkta vedergällningsargumenten var intimt sammanfogade med de då härskande absoluta straffrättsteorierna (jmf. avsnitt 2.3). I enlighet med synsättet sågs det utdömda straffet som brottets negation, dvs. ett straff utdöms proportionerligt i förhållande till det konkreta brott som begåtts. Immanuel Kants influenser var i denna del betydande³²; ”öga för öga, tand för tand” är ett annat mera drakoniskt sätt att uttrycka dåtidens synsätt.

Som en reaktion mot denna mer handgripliga och något bestialiska syn på brott och straff uppstod i början av 1900-talet en ny ideologi som i forskningen erhölet epitetet ”*behandlingskolan*”³³. Enligt denna åsiktsriktning lämnades proportionalitetstanken därhän. I stället skulle samhällets reaktion på brottets svårighetsgrad bestämmas utifrån brottslingens egen personlighet. I den historiska forskningen brukar detta sammankopplas med dåtidens rön inom medicin- och beteendevetenskap där man kom att se brottslighet som en form av sjukdomstillstånd³⁴. Istället för att som tidigare straffa brottslingen för sina gärningar började man således se brottslingen som sjuk och i behov av vård. Det fulla ansvaret försköts från brottslingen till samhället. I enlighet med denna förändrade skuldbörda blev den gängse kriminalpolitiska uppfattningen att den kriminelle skulle underkastas en behandling som kunde förändra och ”bota” individen. Dessa åtgärder skulle likt annan medicinsk behandling ske genom prognostänkande och individorienterade åtgärder. Vägledande för hela strafftillämpningen blev således ett individuellt handlingsprogram vilket skulle utformas så att vederbörande verkligen botades. Arbetet präglades i hög grad av den relativa straffrättsteorin och de delar därav som främst kan kopplas till individualprevention (jmf. avsnitt 2.3). Inom kriminalvården kom behandlingstanken att få ett mycket stort inflytande. Exempelvis ansågs det huvudsakliga syftet med ett frihetsberövande straff vara att behandla och återanpassa brottslingen till samhället. Ett utflöde av denna tankegång var införandet av villkorlig frigivning, samt behandling av den intagne efter vederbörandes attityd och graden av förbättring³⁵. Majoriteten fängelser i Sverige byggdes om och kom att byta namn från fängelser till kriminalvårdsanstalter. I samma anda blev vaktkonstaplar vårdare och fångar intagna/klienter osv.³⁶. En av de mest aktiva och reformivrande

³¹ Jmf. Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff - rättshistoriska perspektiv*, s.179-192.

³² Kant (1724-1804) är straffetiskt intressant i den bemärkelsen att han betonade vikten av fullständig proportionalitet i vedergällningen. Omsatt i praktisk tillämpning innebar detta att misshandel resulterade i ett kroppsstraff och att mord resulterade i ett dödsstraff. Jmf. Tännsjö, Torbjörn, 2000. *Grundbok i normativ etik*. Stockholm: Thales Förlag, s. 61-76.

³³ Jmf. SOU 1986:14, *Påföljd för brott*, s. 23-28 ff. Även Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff - rättshistoriska perspektiv*, s. 234-257ff.

³⁴ Stor betydelse hade härvid även framväxten av kriminologin. Denna ”nya” vetenskap sökte genom empirisk forskning bl.a. kunskap om brottslighetens förekomst och orsaker.

³⁵ Jmf. SOU 1986:14, *Påföljd för brott*, s. 27-28.

³⁶ *Ibid.*, s. 28.

aktörerna var enligt rättshistorikern Christian Hähtén dåvarande justitieministern Karl Schlyter³⁷. Schlyters bestämda uppfattning var enligt Hähtén att den proportionalitetsutformade bestraffningsideologin var både grym och ineffektiv varför han tog ett direkt avstånd från denna straffrättsliga premiss³⁸.

I Sverige följde det kriminalpolitiska reformarbetet helt behandlingstankens riktlinjer från början av seklet fram till 1960-talet³⁹. Individualpreventiva aspekter betonades på såväl lagstiftarnivån, som på domstols- och verkställighetsnivån. För att nämna några konkreta reformåtgärder kan pekas bl.a. på nya påföljder utöver villkorlig dom, såsom speciella påföljder för psykiskt sjuka och särskilda påföljder för unga gärningsmän⁴⁰. Man riktade även särskilt intresse mot de psykiskt sjuka lagöverträdarna samt brottslighet till följd av alkoholmissbruk.

Som kuriosum kan inskjutas att belysande för behandlingstanken var att man från lagstiftarens sida konsekvent sökte undvika att använda ordet ”straff”. Samtliga påföljdsbeteckningar såsom fängelse, böter, villkorlig dom osv. nyttjades vid sina respektive namn, men någon sammanhållande benämning användes inte. Den vedertagna termen för straff blev istället ”sammhällsskyddsåtgärder”, vilket var ett fullt medvetet ideologiskt val. Brottsbalken som infördes 1965 bar tydliga spår av behandlingssideologin. De ideologiska spåren syns än idag i lagtexten. Som nämndes tidigare är den legala straffdefinitionen exempelvis synnerligen smal (jmf. avsnitt 2.2)⁴¹.

3.2 Från behandling till nyklassicism

Kritiken mot behandlingstanken började visa sig kring seklets mitt och växte i styrka under 1970-talet i takt med att nedslående resultat från den kriminologiska forskningen presenterades. På flera håll visade studier att de resultat som man hoppats på med behandling inte inträffade. Vissa studier indikerade till och med att behandlingen inte bara misslyckats utan t.o.m. bidragit till än mer kriminalitet, narkomani och stigmatisering⁴². De stora

³⁷ Här bör inflikas att Karl Schlyter (f.1879, d.1959) var Sveriges justitieminister under åren 1932-36. Schlyter verkade under sin karriär som ämbetsman, som jurist och som socialdemokratisk politiker. Jmf. Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*, s. 236-239 och 243.

³⁸ Ibid.

³⁹ SOU 1986:14, *Påföljd för brott*, avsnitt 2.1 t.o.m. 2.4. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Nytt straffsystem –idéer och förslag*, nr: 1977:7, s. 30-33. Jmf. även Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*, s. 234-257.

⁴⁰ Reformerna väckte även internationell uppmärksamhet. Sverige kom på många håll att betraktas som ett kriminalpolitiskt föregångsland. För mer utförlig bakgrund se även Brottsförebyggande rådets rapport *Nytt straffsystem –idéer och förslag*, nr:1977:7, avsnitt 1.

⁴¹ Jmf. 3 § 1 kapitlet BrB.

⁴² Jmf. SOU 1986:14, *Påföljd för brott*, s. 28-33. Särskild uppmärksamhet fick exempelvis Ulla Bondesons avhandling ”Fången i fångsamhället” från 1974. Bondesons slutsats var att från en individualpreventiv synvinkel har resultaten inte bara misslyckats utan även förvärrats.

förhoppningar som anhängarna av behandlingsideologin hyste besannades inte och åtskilliga utredningar under den senare delen av 1960-talet och början på 1970-talet pekade på samma nedslående resultat.

Den kanske mest kända av de kritiska rapporterna som framfördes mot behandlingsideologin är en rapport som Brottsförebyggande rådet lade fram år 1977. Rapporten, som bar namnet ”Nytt straffsystem –idéer och förslag”, förespråkade att brottet skulle sättas i centrum vid påföljdsbestämningen istället för gärningsmannen⁴³. Utredarna kritiserade på en mängd punkter den svenska modellen. De menade bland annat att en frihetsberövad gärningsman inte i första hand spärras in på en anstalt för att ”botas”. Tvärtom såg utredarna begreppen ”vård” och ”sjukdom” med sina medicinska associationer till defekter hos gärningsmannen som direkt missvisande⁴⁴. Utredarna menade att behandlingsargument som vägledare vid straffmätning och påföljdsval leder till en problematisk oenhetlighet i rättspraxis⁴⁵. De utdömda domarna formulerade utifrån individbaserade mätinstrument blir såväl svåra att förutse som att kontrollera, och likadana brott får oundvikligen olika straffrättsliga konsekvenser. Proportionaliteten mellan brott och straff blir med behandlingstanken mindre väsentligt och detta menade utredningsgruppen överensstämmer dåligt med fundamentala rättsstatliga rättvise- och jämlikhetsideal. Tvärtemot flertalet behandlingsivrare menade utredarna dessutom att behandlingsideologin medvetet döljer konflikterna mellan brottsling och samhälle⁴⁶. Annorlunda uttryckt leder synsättet till en falsk uppfattning om kriminalitetens orsaker. Brottsförebyggande rådets utredning, liksom flera likartade framställningar, banade vägen för ett paradigmskifte där vedergällningsargument åter kom att framhållas på påföljdsnivån⁴⁷. Nya kriminalpolitiska honnörsord blev rättvisa, förutsebarhet, likhet inför lagen och krav på proportionalitet mellan brott och straff. Stipulationerna blev vägledande för den fortsatta straffrättspolitiken.

I takt med att samhällets syn på brott och straff förändrades genomfördes år 1989 även en större reform av brottsbalken. Den ideologiska förändringen mot mer *nyklassiska tankegångar* gav tydliga utslag i reformarbetet. Bland annat ändrades i brottsbalkens avslutande kapitel flertalet paragrafer kring straffmätning och påföljdsval. De individualpreventiva argumenten kom i bakvattnet och i förgrunden ställdes istället gängse nyklassiska argument. Centralt härvid var att den utdömda påföljden skulle fastställas efter

⁴³ Rapporten utarbetades av en arbetsgrupp inom Brottsförebyggande rådet och var egentligen avsedd som ett debattinlägg i den rådande kriminalpolitiska debatten.

⁴⁴ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Nytt straffsystem –idéer och förslag*, nr: 1977:7, s. 178-179.

⁴⁵ *Ibid*, s.179-186.

⁴⁶ *Ibid*, s.181-182.

⁴⁷ Bland annat tillsatte regeringen år 1979 två lagstiftningskommittéer som hade till uppdrag att göra en omfattande översyn av brottsbalkens påföljdssystem. De antog namnen Fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04) och Frivårdskommittén (Ju 1979:05). Nämnas kan att Frivårdskommitténs delbetänkande SOU 1981:90, *Frivårdspåföljder* behandlas under avsnitt 5.1.1.

allvarligheten i brottet (jmf. avsnitt 2.4)⁴⁸. Med andra ord skulle det råda en rättvis proportionalitet mellan straffet och den begångna gärningen. Grunden härför var bl.a. att lagstiftaren delade utredarnas slutsatser att behandlingsideologin strider mot fundamentala rättsstatliga rättvise- och jämlikhetsideal och att denna stipulation flagrant döljer brottslighetens orsaker och verkningar⁴⁹.

3.3 Förnyade behandlingstendenser?

Avslutningsvis om tanken får släppas fri ligger det nära till hands att i dagens nyklassiska dominans återigen utkristallisera vissa tendenser till ökade behandlingsinfluenser. Särskilt gäller detta i den rådande påföljds- och verkställighetsdebatten avseende samhällets minst kriminellt belastade och unga lagöverträdare. Den sistnämnda kategorin kan sägas inta något av en särställning i ett ideologiskt hänseende eftersom påföljdsbestämningen har tydliga behandlingsideologiska drag. Ett exempel på detta är den särskilda påföljden ”vård inom socialtjänsten”⁵⁰. Regleringen vilar på stipulationen att unga personer skall ges en individanpassad vård och behandling istället för att bli föremål för gängse kriminalpolitiska åtgärder. Behandlingsembryon avseende unga lagöverträdare syns även exempelvis i det betänkande som ungdomsberedningen lade fram förrförra året. ”Ingripanden mot unga lagöverträdare” (SOU 2004:122). Utredningen genomsyras av rehabiliterande värden och utredarna lyfter fram vikten av en adekvat rehabilitering för att få unga lagöverträdare på rätt köl igen. Bland annat föreslås en markant utökad användning av medlingsverksamheten samt de unga lagöverträdarnas motsvarighet till samhällstjänsten; ungdomstjänst⁵¹.

Behandlingsinfluenser syns inte bara inom kategorin unga brottslingar utan även inom påföljds- och verkställighetsområdet i stort. Särskilt präglas de differentierade frivårdspåföljderna av ett stort mått av behandlingstänkande. Exempelvis återfinns klara fragment av behandlingsideologin i påföljderna samhällstjänst och skyddstillsyn. Ett deciderat exempel på behandlingstanken och dess prognostänkande kan även sägas vara införandet och användandet av kontraktsvården. Intresseväckande ur ett historiskt hänseende är även att begreppet ”samhällsskyddsåtgärder” har återupptagits i statliga utredningar på straffrättens område de senaste åren⁵².

Försöker man titta in i kristallkulan kan man med viss försiktighet våga sig på påståendet att i framtiden kan väntas en ännu högre grad av

⁴⁸ Prop. 1987/88:120, *Om ändring i brottbalken m.m.*, s. 29-42 ff.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Jmf. 1 § 31 kap. BrB.

⁵¹ Måhända efter influenser från grannlandet Norge där man sedan en tid tillbaka frekvent nyttjar instrumentet för unga lagöverträdare. Jmf. SOU 2000:105, *Medling vid ungdomsbrott.*

⁵² Här kan tex. nämnas Psykansvarskommitténs betänkande SOU 2002:3, *Psykisk störning, brott och ansvar.*

individualiserad och behovsanpassad verkställighet. Indikationer på detta ger bland annat betänkandet "Framtidens kriminalvård" (SOU 2005:54) vilken haft i uppdrag att utarbeta en ny kriminalvårdslag. I utredningen föreslås bland annat att internens beteende ska påverka graden av lättnad i restriktioner respektive möjlighet till genomtänkt behandling. Verkställigheten bör enligt utredarna så långt det är möjligt anpassas efter individuella behov och förutsättningar⁵³. Ett ytterligare tidens tecken kan vara de tankegångar som nyligen avslöjades i en artikel i tidningen Svenska Dagbladet. Enligt artikeln pågår för närvarande förberedelser inom justitiedepartementet för så kallad utökad frigång. Regeringens förslag innebär i korthet att skötsamma interner när halva strafftiden passerats som "morot" ska erbjudas möjlighet att få avtjäna resterande strafftid i hemmet. Samtidigt skall intagna som missköter sig kunna få den villkorliga frigivning uppskjuten med sex månader åt gången⁵⁴.

Summerat syftar detta kapitel till att visa att det inte är helt enkelt att finna balanspunkten mellan de straffrättsliga principerna om proportionalitet, förutsebarhet, konsekvens och de mer individuellt behovsbetingade lösningarna. Det är i brytpunkten mellan tex. inkapaciteringskrav och behandlingstankar som frågor kring fotbojans användbarhet kommer i fokus.

⁵³ En grundtanke är att kriminalvården ska ges större möjligheter än idag att ge positiv och negativ förstärkning på de intagnas beteende. Med andra ord ska det bli "lönsamt" för den intagne att sköta sig. Kriminalvården ska i arbetet härvid bl.a. utforma ett förmånssystem för de intagna. För fullständighetens skull bör dock nämnas att dessa tankegångar i den skapade utredningen gett dem också blivit föremål för kritik från flera remissinstanser.

⁵⁴ Svenska Dagbladet den 21 januari 2006: "Interner ska få mer frigång". Direktlänken är: http://www.svd.se/dynamiskt/inrikes/did_11599209.asp

4 Fängelsestraffet som yttersta straffform

Efter genomgången av kriminalpolitikens exetik finns anledning att rikta fokus mot en speciell straffform, nämligen fängelsestraffet. Motivet härför är att den elektroniska intensivövervakningen är intimt förknippad som ersättare för denna strafftyp. Något tillspetsat kan hävdas att bristerna i fängelsestraffet, såväl individuellt som ur samhällets utgångspunkt, har bildat brohuvud för en introduktion av nya sanktionsformer, däribland fotbojan. I det följande kommer därför fängelsestraffets grundbultar att något belysas.

4.1 Grundläggande bestämmelser kring fängelsestraffet m.m.

Inledningsvis kan det vara på sin plats att beröra några av de grundläggande bestämmelser som omgärdar fängelsestraffet. Beskrivningen är dock kortfattad med tanke på att det faller utanför uppsatsens syfte att djupanalysera fängelsestraffets juridiska reglemente.

Fängelsestraffet är brottsbalkens strängaste sanktionsform och statens i särklass starkaste ingripande gentemot dess medborgare⁵⁵. Ett fängelsestraff utdöms enligt 1 § 26 kapitlet BrB på *viss tid* eller på *livstid*. I nämnda paragraf stadgas, när det gäller visstidsstraffen, att dessa som huvudregel inte får överstiga tio år eller understiga 14 dagar. Undantag kan dock göras i de fall det är fråga om ett gemensamt straff för flera brott. I sådana fall kan strafftiden utökas väsentligt⁵⁶. Vid tidsbestämda straff blir den dömde normalt sett villkorligt frigiven när merparten av strafftiden har avtjänats⁵⁷. Under denna prøvotid är det viktigt att han eller hon sköter sig och inte återfaller i brott eftersom misskötsamhet av viss dignitet leder till återintagning på anstalt. Inflikas bör att villkorlig frigivning inte omfattar fängelsedomar på en månad, eller kortare tid⁵⁸. I sådana fall måste den dömde avtjäna hela den utdömda strafftiden på anstalten. Likaså utesluts den villkorliga frigivningen i de fall det är fråga om en utdömd skyddstillsyn som har förenats med ett kortare fängelsestraff.

När det gäller den andra fängelseformen, livstidsstraffet, varar detta i realiteten sällan till den dömdes död. Kutym är istället att den dömde efter viss tid benådas av regeringen. Konkret innebär regeringens nådebeslut att fängelsestraffet förändras från ett straff på obestämd tid, till ett

⁵⁵ Jmf. 5 § 1 kap. BrB.

⁵⁶ Jmf. 2 och 3 §§ 26 kap. BrB

⁵⁷ Jmf. 6-8 §§ 26 kap. BrB

⁵⁸ 6 § 1 st 26 kap. BrB.

fängelsestraff på viss tid⁵⁹. Ett livstidsstraff kan inte utdömas för brott som lagöverträdaren har begått innan han eller hon har fyllt 21 år⁶⁰.

Antalet livstidsdömda i de svenska fängelserna blir allt fler. I slutet av 1991 fanns det 35 livstidsdömda på landets kriminalvårdsanstalter⁶¹. I början av januari 2006 var motsvarande siffra 144 personer⁶². Ökningen av antalet livstidsdömda anges bero bland annat på en strängare nådepraxis av regeringen. Med andra ord avtjänar en livstidsdömd idag fler år än tidigare. Statistiken härvid är illustrerande eftersom en livstidsdömd för 20 år sedan satt inlåst i genomsnitt mellan åtta och tio år. Idag ligger benådningspraxis på mellan 18 och 25 år⁶³. Ökningen av livstidsdömda på landets anstalter uppges även hänga samman med att allt fler personer i dag döms till livstids fängelse. Upplysningsvis bör inskjutas att nådeinstitutet för närvarande är föremål för en omfattande och genomgående översyn och vissa större förändringar är att vänta inom kort⁶⁴.

Avslutningsvis när det gäller fängelsestraffet kan ett fängelsestraff inte användas som påföljd för ett brott som har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning⁶⁵. Likaså finns vissa restriktioner avseende unga lagöverträdare. De närmare reglerna kring formerna för den dömdes straffverkställighet återfinns främst i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL)⁶⁶.

4.2 En historisk exposé

Eftersom de grundläggande resonemangen kring fotbojans användbarhet och nyttjande har sin direkta motpol i diskussionen kring fängelsestraffet kan det vara lämpligt att övergå till att något redogöra för framväxten av det moderna fängelsesystemet. Härvid vill jag belysa vissa intressanta ideologiska brytpunkter kring straffformen.

I den rättshistoriska forskningen brukar framhållas att inspärrande av brottslingar på ett eller annat sätt har skett sedan urminnes tider. Det var dock först under 1600-talet som fängelsestraffet i organiserad form kom att

⁵⁹ För mer information se regeringens hemsida. Direktlänken är:

<http://www.regeringen.se/sb/d/2296>

⁶⁰ 7 § 29 kap. BrB.

⁶¹ Informationen är hämtad från Kriminalvårdens hemsida. Direktlänken är:

[:http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2190.aspx](http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2190.aspx)

⁶² Ibid. Som kuriosum kan inflikas att av dessa var 141 män och tre kvinnor. Parantetiskt kan även nämnas att den äldste intagne var 77 år och den yngste 23. Samtliga avtjänade straff för mord.

⁶³ Jmf. SOU 2002:26, *Frigivning från livstidsstraff*, s. 45.

⁶⁴ Bland annat föreslås en ny ordning för prövning av frigivning av livstidsdömda.

Jmf. prop. 2005/06:35, *Lag om omvandling av fängelse på livstid*. Lagen föreslås träda i kraft den 1 november 2006.

⁶⁵ 6 § 30 kap. BrB.

⁶⁶ För fotbojans vidkommande är denna lag av intresse. Jmf. avsnitt 7.3 och 7.4.

nyttjas som straffinstrument av statsmakten⁶⁷. Ditintills hade istället för inspärning framförallt böter och allehanda kropps- och dödsstraff använts som straff för samhällets normöverträdare. De tidiga fängelserna nyttjades inte enbart till att internera kriminella. Många forskare brukar framhålla att fängelserna användes tämligen frekvent av staten för att inkapacitera samtliga på ett eller annat sätt ”misshagliga” individer⁶⁸. Således var det inte bara bovar som låstes in i fängelseutrymmena, utan även prostituerade, förståndshandikappade, lösdrivare, tiggare och andra som utgjorde någon form av samhällssocialt hot, eller upplevdes som ett allmänt störande inslag i vardagsmiljön.

De dåtida frihetsstraffen verkställdes mestadels i två former; straffarbete och fängelse. Den största gruppen fångar hörde till den första kategorin och hade i enlighet härmed en omfattande och långtgående arbetsplikt. Vissa forskare brukar påpeka att de tidiga fängelserna således innebar en monumental lönsamhetskälla för staten, och att den stora arbetskraftskälla fångarna utgjorde också nyttjades tämligen frekvent⁶⁹. Som exempel härpå kan nämnas att många svenska fästningar och slott tillkom genom denna teknik⁷⁰. Strategin nyttjades även inom många andra samhällsområden. Exempelvis dominerades arbetskraftsstyrkan vid byggandet av Göta Kanal av inhemska soldater och ryska krigsfångar. Likaså sköttes den dagliga rulljansen inom den dåtida industrin, såsom exempelvis inom gruv- och textilindustrin, i många fall av internerade.

4.2.1 Cellstraffets införande och expansion

Under 1700-talet infördes cellstraffet i Europa vilket på sin tid sågs som både revolutionerande och exotiskt⁷¹. Metoden att nyttja celler för enskilda fångar var tidigare en praxis som var ytterst ovanlig. En av inspiratörerna för denna nymodighet var ingen mindre än dåvarande kronprinsen och sedermera kung Oscar I. En annan betydelsefull idégivare från denna tid var läkaren Charles Emil Hagdahl, kanske måhända mera berömd som författare till en av Sveriges första kokböcker⁷². Nämnas bör att i Sverige kom cellstraffet på bred front att nyttjas något senare än i övriga Europa. Först under 1800-talet expanderades tekniken med cellstraffet på allvar⁷³. Således förekom i 1734-års lag frihetsstraffet liksom tidigare inte i så stor omfattning. Tvärtom var det fortfarande böter, dödsstraff och

⁶⁷ Jmf. Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*, s. 79.

⁶⁸ Jareborg, Nils, *Böter istället för fängelse?*, Artikel ur SvJT 2003, s. 232-233 ff. Elwin, Göran m.fl, 1975. *Den första stenen –studiebok i kriminalpolitik*, s. 65.

⁶⁹ Jmf. Elwin, Göran m.fl, 1975. *Den första stenen –studiebok i kriminalpolitik*, s. 65.

⁷⁰ Exempel härpå är Varbergs och Karlborgs fästningar. Jmf. Engberg, Magnus, 1995. *Visiter vid Vättern*, s. 169.

⁷¹ Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 1992. *Brott, straff och kriminalvård*, s. 136-139.

⁷² Ibid., s. 139-140. Adelsvärd, Gösta, 1971. *Charles Emil Hagdahl*. Del nr 13 i en skriftserie utgiven av Föreningen Gamla Linköping.

⁷³ Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 2004. *Människan, brottet, följderna –kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, s. 120.

kroppsbestraffning som dominerade i lagkomplexet⁷⁴. Som kuriosa kan nämnas att frihetsstraffet vid denna tidsperiod förekom i tre olika skepnader; straffarbete, fängelse och fängelse på vatten och bröd. Den sistnämnda verkställighetsformen var egentligen ett hungerstraff och utdelades för lagöverträdare som inte kunde eller inte ville betala sina böter⁷⁵.

När cellstraffet på 1800-talet fick sitt egentliga genombrott i det svenska rättssystemet expanderade straffformen snabbt. Nya fängelser byggdes upp och kriminalpolitiskt hyllades sanktionsformen ur såväl allmänpreventiva som ur individualpreventiva utgångspunkter. Inkapacitering ansågs inverka positivt både på den enskilda individen och på den totala brottsnivån i samhället. Inflikas kan att de individualpreventiva utgångspunkterna hade en tämligen ideologisk och religiös prägel. Den vedertagna premissen var att ett avskiljande och isolerande av den dömda ledde till en inre rannsakan och insikt. Detta sågs som nödvändigt för att den dömda skulle erhålla Guds förlåtelse för det kriminella klavertrampet⁷⁶.

I takt med den ökade tilltron till cellstraffet ökade även användningen av frihetsstraffet markant i rättstillämpningen, och i mitten på 1800-talet avskaffades kroppsstraffen i svensk rätt⁷⁷.

4.2.2 ”Avfolka fängelserna”

Kring sekelskiftet 1900 stagnerade hyllandet och förespråkandet av cellstraffet. I takt med behandlingsideologins framväxt på den kriminalpolitiska arenan kom successivt under 1900-talet cellstraffet och fängelsestraffet av allt fler aktörer att ses som ett hinder för en adekvat behandling av den dömda. Tillika ifrågasattes straffformen på humanitära grunder. Stipulationen att inlåsning och fullständig isolering motverkar kriminalitet kom i gungning. En av de stora banérförarna var den tidigare nämnda behandlingsförespråkaren, och tillika dåvarande justitieministern, Karl Schlyter. Under devisen ”Avfolka fängelserna” höll han under framförallt 1930-talet åtskilliga anföranden om nödvändigheten av ett nytt fängelserestriktivt synsätt, samt skrev en mängd debattartiklar om ämnet i såväl juridiska tidskrifter som i dagspress⁷⁸.

Genombrottet för de mer fängelserestriktiva ideologiska tongångarna kom att märkas tydligt under seklets gång. Som exempel kan nämnas att 1935 inrättade lagstiftaren så kallade ungdomsfängelser med motiveringen att traditionella fängelser var klart olämpliga för barn och ungdomar⁷⁹. Vidare

⁷⁴ Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*, s. 159-160 ff.

⁷⁵ Jmf. *Ibid.*, s. 209 ff.

⁷⁶ Jmf. Elwin, Göran m.fl., 1975. *Den första stenen –studiebok i kriminalpolitik*, s. 65. Även Lindqvist, Herman, 1999. *Historien om Sverige. Ånga och dynamit*. Kap: ”Human fängenvård –egen cell åt varje fånge”.

⁷⁷ Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 2004. *Människan, brottet, följderna –kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, s. 119.

⁷⁸ Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*, s. 243-245.

⁷⁹ *Ibid.*, s. 248.

kom cellstraffets definitiva dödsstöt 1945 då denna påföljd avskaffades. Samma år infördes den idag vedertagna verkställighetspresumtionen att verkställighet på anstalt bör avtjänas på en öppen sådan om inte speciella skäl föreligger⁸⁰. Ytterligare ett exempel var en markant uppluckring av villkoren för påföljdsvalet av unga lagöverträdare⁸¹.

4.2.3 Accentuerande fängelsekritik

Parallellt med det intensifierade lagstiftningsarbetet växte efter seklets mitt fram ett omfattande forskningsarbete kring fängelsestraffets effekter på den intagne⁸². Frågan ställdes bland annat om fängelsestraffets förväntade individualpreventiva och allmänpreventiva effekter förelåg i praktiken. Kritiken mot fängelsestraffet tilltog under 1970-talet då en rad medialt uppmärksammade forskaralster kom ut. En känd avhandling är Ulla Bondessons "Fångnen i fångsamhället"⁸³. Hennes avhandling presenterade en rad negativa effekter med fängelsestraffet. Sammantaget framhöll Bondesson att en anstaltsvistelse inte motverkar kriminalitet utan snarare förvärrar situationen genom att den intagne förstärker sin kriminella identifikation och stigmatiseras i sitt kriminella beteende⁸⁴.

Åtskilligt mera skulle i sig kunna anföras från den ideologiska diskussionen som fördes under 1970- och 80-talen, men det ovan anförda torde räcka för att skapa en allmän bakgrund och förståelse för i vilken ideologisk miljö den gryende diskussionen kring fotbojan kom att föras i. Som framgått kom under decenniet väsentliga impulser från den teoretiska diskussionen, bland annat kring individual- och allmänpreventionens betydelse och förskjutningen från ett mer absolut straffsyttsätt mot ett mer relativt sådant att på ett direkt sätt avspeglar sig i den förda kriminalpolitiken⁸⁵. Många aktörer på den juridiska och politiska arenan började dessutom ifrågasätta fängelsestraffet på ekonomiska grundvalar⁸⁶. Allt fler anslöt sig till slutsatsen att kostnaderna för fängelsestraffets tillämpning överstiger de potentiella vinsterna med straffformen. Kombinerat denna bakgrund med hur andra fängelsealternativa straffformer under perioden kom att utvecklas får man en bättre uppfattning om varför fotbojan av många kom att mottas med entusiasm. Det ter sig därför naturligt att i det följande konkretisera de framförda negativa bieffekterna med just straffformen fängelse.

⁸⁰ Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*, s. 248 ff.

⁸¹ 1954 trädde tex. en lag med vissa bestämmelser om påföljder för brott av unga i kraft. I lagen angavs att personer under 18 år inte fick dömas till straffarbete eller fängelse om inte särskilda skäl förelåg.

⁸² Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Nytt straffsystem –idéer och förslag*, nr: 1977:7, s. 213-215 ff.

⁸³ Avhandlingen är från 1974.

⁸⁴ Bondesson, Ulla, 1974. *Fångnen i fångsamhället*, tex. s. 178, 284.

⁸⁵ Jmf. avsnitt 3.

⁸⁶ Jmf. rapport från Brottsförebyggande rådet, *Intensivövervakning med elektronisk kontroll*, nr: 1999:4, s. 13. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 15.

4.3 Fängelsestraffets önskade bieffekter

Inledningsvis pekar många rapporter på att en anstaltsvistelse ofta kan påverka den dömdes sociala och psykiska hälsa i negativ riktning. Inom den akademiska världen, liksom inom breda grupper av yrkesverksamma inom kriminalvården, menar man att det inte alltid är av godo att rycka upp och isolera den dömd från hans eller hennes sociala närmiljö⁸⁷. Avvägningen mellan absoluta och relativa straffrättsteorier ställs med andra ord här i blyxtbelysning. För fullständighetens skull bör dock inflikas att det givetvis finns en fara i att vara alltför generell på denna punkt. En omvälvande förändring av närmiljön kan givetvis vara av godo för en kriminell person vars släkt eller vänner befinner sig i samma predikament.

4.3.1 Anstalter som ”lärosäten”

Frågan om anstaltens ”fostrande” effekt är kontroversiell. Många ifrågasätter presumptionen att en kriminell person förbättrar sitt brottsliga beteende av ett fängelsestraff⁸⁸. Vissa menar till och med att de intagna befäster sitt brottsliga beteende och sin kriminella identifikation av att vistas med andra kriminella i den säregna anstaltsmiljön⁸⁹. Man menar rent av att fängelserna i många fall kan fungera som ”lärosäten” för ett höggradigt kriminellt leverne. Med andra ord ”avanceras” den dömdes kriminella förehavanden efter ett fängelsestraff. Den dömdes kunskaper kring kriminalitet och droger är således större efter avtjänad strafftid än före verkställigheten. Grunden härför brukar anges vara att brott, droger och utanförskap binder de intagna samman och bildar en gemensam och solid bas för samtal och nätverksbyggande. Att sådana kulturmönster uppstår framgick bland annat vid utredandet av rymningarna från säkerhetsanstalterna Kumla, Hall, Norrtälje och Mariefred sommaren 2004. I det betänkande som följde på utredningen, ”Säkert inlåst” (SOU 2005:6), framhölls att kriminalvården lätt får svårigheter att bemästra sådana mönster och att extra höga krav således måste ställas på kriminalvårdens personalpolitik, ledningsstruktur och utbildningsbehov⁹⁰.

Problematiskt är vidare att en intagen som vill fjärma sig från ovanstående ofta stöter på ett betydande motstånd från andra intagna. Anledningen till detta brukar anges vara att verksamheten på en anstalt inte bara styrs av kriminalvårdens reglemente, utan parallellt med detta lever fångarnas egna normer ett eget liv⁹¹. Grupptricket, liksom de mer eller mindre uttalade

⁸⁷ Jmf. Bondeson, Ulla, 1974. *Fången i fångsamhället*, avsnitt 9 om negativa påverkningsprocesser.

⁸⁸ Jmf. Jareborg, Nils, *Böter istället för fängelse?*, Artikel ur SvJT 2003, s. 233-234 ff.

⁸⁹ Bondeson, Ulla, 1974. *Fången i fångsamhället*, avsnitt 9 om negativa påverkningsprocesser.

⁹⁰ SOU 2005:6, *Säkert inlåst?*, tex. s. 16-18, 122-134, 147-159.

⁹¹ Jmf. tex. Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 2004. *Människan, brottet, följderna –kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, s. 157. Bondeson, Ulla, 1974. *Fången i fångsamhället*, avsnitt 9.

normerna bland de intagna, kan sålunda motarbeta en förändring. Med andra ord kan ett fängelsestraff bli kontraproduktivt om fångarnas eget normsystem blir påtagligt dominant och situationer uppstår lätt där fångarna ”tar över” i fängelserna.

4.3.2 Institutionaliserings och anstaltsanpassning

Ett känt anstaltsförknippat problem är att den dömd lätt institutionaliseras av en längre tids anstaltsvistelse⁹². I takt med att tiden går uppfattar den dömd således ”världen utanför” som alltmer otrygg och skrämmande. En vanlig reaktion bland de intagna vid frigivning är att en känsla av osjälvständighet infinner sig när de ska möta ”verkligheten” utanför grindarna. En tydlig parallell kan här göras från en annan del av samhällslivet, nämligen vid långvariga sjukhusvistelser. Även på detta område uppstår ofta förskjutningar av verklighetsperspektiven och sjukhusets olika rutiner och administrativa förfaranden blir i många fall totalt dominerande för patientens verklighetsuppfattning. Återgår vi till fängelsestraffet är det speciellt under perioden före och efter frigivning som den subjektiva otrygghetskänslan får sitt starkaste fäste. Den intagnes känsla av otrygghet och utanförskap förstärks även av det faktum att han eller hon ofta frigges till en kaosartad social tillvaro, med bl.a. osäkra bostadsförhållanden, arbetslöshet och i många fall socialbidragstagande⁹³. Under denna tidsperiod är även återfallsfrekvensen till brott och missbruk hög. Fyra av tio personer som avtjänar någon form av kriminalvård döms på nytt inom tre år, vilket får sägas vara tämligen illustrativa siffror⁹⁴.

4.3.2.1 Adekvata förberedelser inför frigivning

Av ovanstående följer att behovet av adekvata förberedelser inför frigivning är stort. På senare år har också ett växande kriminalpolitiskt intresse kommit att ägnas åt denna fråga. Mycket arbete har nedlagts på att så långt som möjligt försöka överbygga perioden mellan anstaltsvistelse och frigivning, så kallad ”utsluss”. Huvudtanken med utslussningsverksamheten är att frigivningen ska ske individuellt, successivt och vara väl förberedd. Centralt är att kriminalvården redan på ett mycket tidigt stadium i verkställigheten ska börja förbereda den dömd på en kommande icke-kriminell tillvaro utanför anstalt. Ambitionen syns tydligt bland annat i 4 § i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt där följande stadgas:

⁹² Bondeson, Ulla, 1974. *Fången i fångsamhället*, avsnitt 9. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Från anstalt till livet i frihet –inför muck*, Nr: 2000:20, s. 40.

⁹³ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Från anstalt till livet i frihet –inför muck*, Nr: 2000:20, s. 6, 15-19.

⁹⁴ Återfall brukar definieras som att en dömd begår nya brott eller återfaller i missbruk från och med ”muckardagen” och slutligt döms för dessa inom tre år. Statistiken är hämtad från Kriminalvårdens hemsida. Direktlänk är:

http://www.kvv.se/templates/KVV_NewsArticle___3043.aspx

”Kriminalvården i anstalt skall utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. I den utsträckning det kan ske utan att kravet på samhällsskydd eftersättes bör verksamheten från början inriktas på åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten. Frigivning skall förberedas i god tid. Lag (1981:213).”

Det är bland annat här på frigivningsområdet som fotbojan kommit att få sin givna plats. Fotbojan har visat sig vara ett effektivt verktyg när det gäller att åstadkomma en förbättrad utslussning. Till detta återkommer vi⁹⁵.

4.3.3 Ytterligare konsekvenser

Återvänder vi till fängelsestraffets oönskade bieffekter bör avslutningsvis framhållas att en anstaltsvistelse i flertalet fall även medför privatekonomiska förluster för den intagne. Ett fängelsestraff innebär exempelvis att den dömda i de flesta fall måste avbryta sitt arbete under verkställighetsperioden. Generellt finns anledning att förmoda att detta problem accentueras vid fall av så kallade artbrott, dvs. då strafftiden är förhållandevis kort och förövarna i flertalet fall mindre kriminellt belastade. Privatekonomiska argument gäller givetvis i mindre utsträckning permanenta återfallsförbrytare eftersom en fängelsevistelse för dessa snarast kan betecknas som ett parantetiskt avbrott i den dagliga kriminella verksamheten.

Sist men inte minst finns det en inneboende problematik i det att fängelsestraffet av tradition har en särskilt tabubelagd effekt⁹⁶. Många interner, och i förekommande fall nära anhöriga, vittnar ofta om en känsla av skam som är kopplad till instrumentet fängelse. Denna skuldbeläggning konstituerar ofta i sig ett hinder för ett effektivt rehabiliteringsarbete. Även här blir diskussionen kring fotboja intressant såväl ur ett individuellt perspektiv som ur ett samhälleligt perspektiv.

4.4 Fängelserestriktiv kriminalpolitik?

Lagstiftaren har inte varit oberörd av de negativa effekter som kan följa av ett fängelsestraff. På ett övergripande plan har man lagt ner stor möda på att minska användningen av fängelsestraffet genom att finna bärkraftiga alternativ till straffformen⁹⁷. Särskilt har man sökt minska förekomsten av de kortare fängelsestraffen. Det är mot denna bakgrund man får se framväxten av nya straffrättsliga landvinningar såsom den elektroniska fotbojan.

⁹⁵ Se avsnitt 7.4.

⁹⁶ Jmf. Jareborg, Nils, *Böter istället för fängelse?*, Artikel ur SvJT 2003, s. 233.

⁹⁷ Se tex. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 15, 19-20, 61-92 ff. Prop. 1987/88:120, *Om ändring i brottsbalken m.m.*, s. 31 m.fl.

Lagstiftarens fängelserestriktiva inställning kommer till tydligt uttryck bl.a. i 4 § 30 kapitlet BrB vilken reglerar domstolarnas påföljdsval:

”Vid val av påföljd skall rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Därvid skall rätten beakta sådana omständigheter som anges i 29 kap 5 § BrB.

Som skäl för fängelse får rätten, utöver brottslighetens straffvärde och art, beakta att den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott”.

(Min fetstilsmarkering)

Av ovanstående framgår således att det finns en underliggande presumtion mot att nyttja fängelse. Som framgår ovan ska domstolen istället i varje enskilt fall kontrollera om det föreligger omständigheter som kan leda till att påföljden blir något annat än fängelse. Härvid hänvisas till de i 29 kapitlet 5 § brottsbalken uppräknade s.k. billighetsskälerna⁹⁸. Paragrafen anger dock tre omständigheter som bryter denna huvudpresumtion. Dessa är ett högt straffvärde, artbrott samt om den dömda gjort sig skyldig till återfall i brott⁹⁹. I sådana fall blir presumtionen den omvända, dvs. det blir en presumtion för fängelse.

Intresseväckande är att huvudpresumtionen har visat sig vara något tvistig att tillämpa i praktisk verklighet. Detta tema har utvecklats närmare av bland annat professor Josef Zila och professor Nils Jareborg vilka menar att flera faktorer ligger bakom denna ”blockering” av presumptionsregeln¹⁰⁰. En sådan faktor är utvidgandet och den ökade tillämpningen av artbrottsinstitutet, en annan är att vanliga brottsbalksbrott ofta renderar i återfall¹⁰¹.

Parallellt med ovan fängelseminimalistiska strävan bör noteras det paradoxala faktumet att beläggningen på de svenska fängelserna inte har minskat. Tvärtom ökar landets fångpopulation allt mer. De senaste fem åren har antalet intagna i landets anstalter ökat med över 30 procent. I november 2005 var anstaltsbeläggningen cirka 4 800 intagna¹⁰². Motsvarande procentuella ökning återfinns även på landets häkten¹⁰³. Eftersom fängelseplatserna inte har motsvarat klientelökningen är överbeläggningen i dagsläget enorm¹⁰⁴. Det höga klientelantalet har medfört att intagna

⁹⁸ Dessa är olika grunder för strafflindring såsom tex. att den tilltalade frivilligt har angett sig, eller att han eller hon till följd av brottet har åsamkats en allvarlig kroppsskada m.m.

⁹⁹ När det gäller straffvärdet är riktmärket ett års fängelse eller mer. I sådana fall föreligger presumtion för ett fängelsestraff. Jmf. Prop. 1987/88:120, *Om ändring i brottsbalken m.m.*, s. 100.

¹⁰⁰ Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*, s. 145.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Informationen är hämtad från Kriminalvårdens hemsida. Direktlänken är:

http://www.kvv.se/templates/KVV_PortalTargets___1984.aspx

¹⁰³ Även dessa siffror är hämtade från Kriminalvårdens hemsida. Direktlänken är:

http://www.kvv.se/templates/KVV_PortalTargets___1981.aspx

Beläggningen på landets häkten under 2005 var i medeltal ca 2 000 intagna. Den höga häktesbeläggningen påverkas givetvis även av överbeläggningen på anstalterna. Belysande är exempelvis att den 1 mars 2005 fanns hela 475 verkställighetsfall på landets häkten.

¹⁰⁴ På många håll överstigande 100 procent.

tillfälligtvis har placerats i gymnastiksal, baracker, ombyteslokaler och besöksrum. Utvecklingen har även medfört att allt fler intagna med verkställbara domar får kvarbli i häktet i väntan på en ledig anstaltsplats. Ytterligare till synes vanliga nödlösningar har varit att låta intagna dela cell med varandra i väntan på ett ledigt rum. Som kuriosa kan nämnas att utvecklingen har gått så långt att chefen för Kronobergshäktet för något år sedan anmälde sig själv för brott mot arbetsmiljölagstiftningen¹⁰⁵.

Olika orsaker till denna utveckling har anförts varav tre faktorer synes vara de vanligast återkommande i analyserna. Utan inbördes rangordning är dessa; ändrade regler kring den villkorliga frigivningen, det statistiska faktumet att allt fler personer döms till långa fängelsestraff, samt att färre långtidsdömda benådas av regeringen.

Överbeläggning på fängelser och häkten är inte enbart ett problem i Sverige. Av exempelvis Rymningsutredningens betänkande framgår att situationen är minst lika besvärlig i flertalet europeiska länder samt i än högre grad i USA¹⁰⁶. Som en mera speciell indikation kan även nämnas att bland annat detta har gjort att delar av fängelsesystemet har privatiserats i England och USA.

Mot ovanstående bakgrund är det knappast förvånande att den elektroniska intensivövervakningen, liksom andra ”nya” verkställighets- och påföljdsverktyg, av många kommit att ses som frälsare när det gäller delar av de nuvarande fängelsestraffen. Vad som härvid framförallt kommit i blickpunkten är de kortare fängelsestraffen. Vid brottslighet med höga straffvärden synes istället inkapaciteringsargumentet erhålla särskild tyngd. Härtill finns anledning att återkomma när det gäller fotbojans potential.

Med detta i bagaget finns det anledning att i nästa kapitel övergå till fotbojeinstitutet. Detta görs lämpligen genom en presentation av intensivövervakningens inträde och framfart på den kriminalpolitiska arenan.

¹⁰⁵ Artikel i Dagens Nyheter den 13 oktober 2004. *Häkteschefen i polisförhör*. Angående överbeläggningen även två artiklar i Dagens Nyheter respektive Norrköpings Tidningar från 2005 och 2002. Direktlänkar:

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=9118>, respektive

http://www.nt.se/GEN_forum_messages.asp?ForumThreadID=3751&ForumID=1

¹⁰⁶ SOU 2005:6, *Säkert inlåst?*, s. 91-95.

5 Fotbojans inträde på den kriminalpolitiska arenan

5.1 Från tanke till genomförande

En ytlig genomgång av offentligt tryck ger vid handen att idéer kring elektronisk övervakning som straffform fann fotfäste på 1990-talet. En djupare analys pekar dock mot att tankar kring straffformen slog rot långt före. Redan under 1970-talet fanns exempelvis tankeembryon i den under avsnitt 3.2 nämnda BRÅ-rapporten "Nytt straffsystem" 1977:7. Rapporten, vilken utarbetades av en arbetsgrupp inom Brottsförebyggande rådet, var egentligen avsedd som ett inlägg i den kriminalpolitiska debatten som då pågick. Utredarna kritiserade på en mängd punkter den svenska straffrättsmodellen. Förutom de enligt utredarna alltför långtgående individualpreventiva inslagen i strafftillämpningen menade utredarna att lagstiftaren borde utöka möjligheterna till en differentiering av frivårdspåföljderna. Ur ett fotbojehänseende var detta kanske den mest intressanta delen av debattinlägget. Grovt förenklat såg utredarna framtidens frivårdspåföljder som stränghetsändpunkter - något ledigare uttryckt; "ytterlighetspoler"- där den lindrigaste påföljden skulle utgöras av villkorlig dom och den strängaste av intensivövervakning¹⁰⁷. Mellan dessa ytterlighetspoler skulle exempelvis skyddstillsynen placeras. Sammantaget indikerade utredarnas skisserade system på ett tydligt sätt att intensivövervakning var tänkt som en synnerligen ingripande påföljd. Dessa intensjoner kommer även till direkt uttryck i utredningen då utredarna bland annat anför att intensivövervakningens form i huvudsak skulle bestå av att den dömde tvingades till en tät kontakt med kriminalvården och polisen vid ett flertal tillfällen i veckan¹⁰⁸. Övervakningsinslaget med intensivövervakningen skulle med andra ord gå en bra bit utöver dåvarande frivårdspåföljder.

5.1.1 Alternativ till fängelsestraff

Tanketrådarna om ett utvecklande av de befintliga frivårdspåföljderna återupptogs några år senare bland annat i betänkandet SOU 1981:90 "Frivårdspåföljder". Utredarna ville liksom sina gelikar på Brottsförebyggande rådet finna bärkraftiga alternativ till frihetsstraffet och i utredningen diskuterades bland annat huruvida intensivövervakningen skulle kunde utgöra ett sådant alternativ. Härvid fanns dock tydliga skiljelinjer mellan utredningarna. Vad gäller själva grundtanken om nödvändigheten av ett utvecklande av frivårdspåföljderna delade man

¹⁰⁷ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Nytt straffsystem –idéer och förslag*, nr: 1977:7, s. 307-313.

¹⁰⁸ *Ibid.*, s. 307, 311ff.

brottsförebyggande rådets utgångspunkter. Däremot ställde man sig betydligt mer avvisande till ett införande av intensivövervakning då man befarade att ett införande av denna frivårdspåföljd på ett olyckligt sätt skulle göra påföljdssystemet svåröverskådligt¹⁰⁹.

Den underliggande negativa attityden till intensivövervakningen blev än mer tydlig i betänkandet SOU 1991:45, "Påföljdsfrågor, frigivning från anstalten m.m.". I utredningen diskuterade man ett eventuellt införande av den elektroniska intensivövervakningen som frivårdspåföljd. Utredarna ville liksom sina föregångare minska användningen av fängelsestraffet och istället rikta fokus mot en utveckling av alternativa påföljder till ett frihetsstraff. Däremot uppvisade utredningen en direkt negativ attityd mot ett införande av elektronisk övervakning. Avståndstagandet grundade sig bland annat på argumentet att elektronisk övervakning är att försätta en medborgare i husarrest, och det i sin tur menade utredarna stred mot kravet på humanitet i rättssystemet¹¹⁰. De ekonomiska argument som tidigare framförts på olika nivåer fann heller inget stöd i utredningen, som tvärtom menade att ett införande inte skulle medföra några ekonomiska besparingar. Kontentan av utredningen var istället att påföljderna skyddstillsyn och villkorlig dom borde förädlas och vidareutvecklas¹¹¹.

5.1.2 Straffsystemkommittén och dess uppdrag

Året därpå, 1992, tillsatte regeringen Straffsystemkommittén. Denna fick till uppgift att se över det befintliga påföljdssystemet. Dåvarande departementschefen menade bl.a. att föregående decenniernas olika partiella reformer hade gjort att påföljdssystemet saknade inre logik och struktur. Kommittén fick därför till uppgift att undersöka vilka ändringar som var påkallade att göras i påföljdssystemet för att kunna matcha såväl rättssäkerhetskrav som brottsutveckling. En av kommitténs huvuduppgifter var att överväga alternativa möjligheter till fängelsestraff. Ambitionen framgår tydligt av utredningsdirektiven vilket bl.a. framgår av följande utdrag:

"Under lång tid har fängelsestraffet som kriminalpolitiskt medel satts under debatt. Det råder numera en allmän enighet om att det är svårt att utforma de straffrättsliga påföljderna så att de inte inverkar negativt på möjligheterna att anpassa den dömde i samhället. Det finns en beaktansvärd risk för skadeverkningar framför allt för dem som döms till långvariga fängelsestraff.

Även om fängelse inte kan undvaras som ett centralt inslag i straffsystemet är det viktigt att vi söker utveckla andra påföljdsalternativ. Förutom tidigare nämnda effekter är fängelse en mycket resurskrävande påföljd. Det finns således flera skäl att begränsa användningen av

¹⁰⁹ Jmf. SOU 1981:90, *Frivårdspåföljder*, s. 172-173. Kommittén menade vidare att intensivövervakningen till sin utformning skulle vara alltför lik skyddstillsynen. Istället ville man utveckla skyddstillsynen genom att införa olika grader av intensitet i övervakningen.

¹¹⁰ Jmf. SOU 1991:45, *Påföljdsfrågor, frigivning från anstalt. m.m.*, s. 74-75.

¹¹¹ *Ibid.*

fängelse. En förutsättning för en begränsning är dock att det finns bra alternativ. Det är därför också mycket viktigt att utveckla och förbättra sådana påföljdsalternativ”¹¹².

Ett tänkbart alternativ skulle enligt direktiven kunna vara den elektroniska intensivövervakningen, varför kommittén även fick i uppdrag att utreda om, och i så fall hur, det var möjligt att införa denna reaktionsform i det svenska påföljdssystemet¹¹³. Betänkandet skulle enligt direktiven redovisas före utgången av 1994. Till skillnad från 1991 års utredare såg straffsystemkommittén den elektroniska intensivövervakningen som ett tänkbart reaktionsverktyg. Tankegångarna samlades under våren 1993 i debattpromemorian ”Intensivövervakning med husarrest” vilken nyttjades som underlag i en åtföljande hearing kring fotbojans för- och nackdelar.

5.1.3 Försöksverksamhet föreslås

Under hösten samma år reste en arbetsgrupp från justitiedepartementet till USA för att studera de amerikanska erfarenheterna kring fotbojan. Valet av land föll sig naturligt eftersom USA ansågs vara ett föregångsland på området. Gruppens erfarenheter redovisades under senhösten i departementspromemorian Ds 1993:100 ”Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll”. Gruppens slutsatser kan i kort sammanfattning sägas vara att man ställde sig positiv till intensivövervakningen som alternativ till fängelse. Härtill menade man att den elektroniska fotbojan på försök borde införas i Sverige. De praktiska formerna för dess utformning skulle vara att dömda med ett fängelsestraff om *högst två månader* under frivårdens försorg borde erbjudas möjlighet att *få verkställa hela sitt fängelsestraff i hemmet* genom elektronisk fotboja. Försöksverksamheten skulle inte omfatta hela landet utan ske i *begränsad form* under *två år* omfattande *fem utvalda frivårdsdistrikt*. Dessa föreslogs vara frivårdsmyndigheterna i Karlskoga, Luleå, Malmö Norra, Malmö Södra, Norrköping samt Sundsvall. Förutsättning för verkställighet med fotboja var således att den dömda var bosatt inom dessa frivårdsdistrikt¹¹⁴.

5.1.4 Försöksverksamheten genomförs

I mars 1994 överlämnade regeringen proposition 1993/94:184 ”Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll”, till riksdagen. Det lagförslag som presenterades i promemorian var i huvudsak identiskt med det ovan redogjorda lagförslaget i Ds 1993:100. Förslaget godtog av riksdagen och resulterade i lagen (1994:451) om försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll¹¹⁵.

¹¹² SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 15.

¹¹³ *Ibid.*, s. 23-24.

¹¹⁴ Ds 1993:100, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 28-29.

¹¹⁵ Prop. 1993/94:184, bet. 1993/94:JuU28, rskr. 1993/94:322.

Försöksverksamheten inleddes den 1 augusti 1994. Brottsförebyggande rådet uppdrogs att utvärdera försöksverksamheten.

Rådets utvärdering, liksom kriminalvårdens egen bedömning, var i huvudsak positiv, varför *försöksverksamheten förlängdes* till utgången av 1998¹¹⁶. Under försöksperiodens gång, närmare bestämd 1996, beslutade regeringen även att ta bort den geografiska begränsningen, varvid försöksverksamheten kom att *utvidgas till hela landet*. Grunden för detta ställningstagande motiverade regeringen dels med det lyckade resultatet, dels med att interner borde behandlas lika oberoende av geografisk vistelseort. Samtidigt beslutades att försöksverksamheten skulle vidgas från att omfatta ett straffmaximum om två månader, till ett straffmaximum om *tre månader*¹¹⁷.

Parantetiskt kan nämnas att mitt under försöksperioden lade även den ovan nämnda straffsystemkommittén fram sitt betänkande ”Ett reformerat straffsystem”, (SOU 1995:91). Utöver kommitténs huvudinriktning att ändra stora delar av påföljdssystemet underströk kommittén vikten och nödvändigheten av den elektroniska intensivövervakningen. Intressant för denna uppsats vidkommande är att utredarna i betänkandet menade att fotbojan borde införas som en självständig påföljd i det ordinarie straffsystemet¹¹⁸. Detta kom emellertid inte att ske.

Även resultatet av den utvidgade verksamheten bedömdes av expertisen vara tillfredställande varför regeringen beslöt att *permanent försöksverksamheten* från den första januari 1999¹¹⁹. Konkret innebar detta att verkställighetsformen då övergick från försöksverksamhet till att bli ett bestående inslag i svensk straffrätt. De yttre formerna liksom verkställighetens närmare innehåll förändrades inte genom detta beslut utan reglerades liksom tidigare i lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll.

5.2 Utvecklingen under 2000-talet

Efter 1999 har två stora förändringar skett vad avser fotbojans användningsområde. Den första nydaningen ägde rum hösten 2001. Då inleddes en *ny treårig försöksverksamhet* vilken syftade till att förbättra intagnas frigivningsförberedelser. Man inledde sålunda på försök att ge fängelseintagna möjlighet att *avtjäna fängelsestraffets sista månader utanför anstalten* med fotboja¹²⁰. Härmed hoppades lagstiftaren bättre kunna överbygga den kritiska perioden mellan anstalt och frigivning (jmf. avsnitt

¹¹⁶ Jmf. Ds 1995:77, *Utvidgad försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 25-27.

¹¹⁷ Prop. 1995/96:156, *Utvidgad försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 17-21.

¹¹⁸ SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 62, 65-71.

¹¹⁹ Prop. 1997/98:96, *Vissa reformer av påföljdssystemet*, s. 107-109.

¹²⁰ Prop. 2000/01:76, bet. 2000/01:JuU21, rskr. 2000/01:198.

4.3.2.1). Genom att successivt återanpassa de intagna till ett liv i frihet med fotbojans hjälp skulle de dömdas förutsättningar att leva ett liv utan kriminalitet och droger öka. Konkret innebar utslussen att intagna med minst *två års strafftid* erbjöds möjlighet att avtjäna *en till fyra månader* i slutet av straffperioden med elektronisk fotboja i hemmet¹²¹.

Den andra större förändringen skedde våren 2005 och innebar att de två befintliga användningsområdena *-verkställighet för kortare fängelsestraff* och *utsluss- ytterligare* vidgades¹²². När det gäller fotbojan som verkställighet för kortare fängelsestraff kom verkställighetsformen att utökas från fängelsedomar om tre månader till fängelsedomar upp till *sex månader*¹²³. Avseende utslussen *utökades målgruppen interner* med reformen, dvs. fler intagna kom att omfattas av reglerna kring utslussen. De regler som då infördes, och som för närvarande gäller, är att intagna med minst *ett och ett halvt års strafftid* ges möjlighet att få fotboja mellan *en och fyra månader* i slutet av strafftiden. När det gäller intagna med minst *två års strafftid* kan de få elektronisk fotboja mellan *en och sex månader* i slutet av sin strafftid¹²⁴.

I lätt karikerad form kan man sammanfattningsvis konstatera att fotbojans vingliga resa från idé till ett reguljärt inslag i påföljdssystemet därmed i någon mening kan sägas vara avslutat.

¹²¹ Jmf. prop. 2000/01:76, *Från anstalt till frihet*, s. 20-23.

¹²² Prop. 2004/05:34, bet. 2004/05:JuU14, rskr. 2004/05:148.

¹²³ Jmf. prop. 2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 29-33.

¹²⁴ *Ibid.*, s. 21-29.

6 Internationell utblick

Påföljdssystemet blir i nutida tappning en alltmer internationell fråga. Impulser och idéer vandrar mellan nationer och det torde tillhöra dagens teknik att städse följa andra länders initiativ. Det kan därför ses som något förvånande att en strukturerad internationell överblick kring hela fotbojeinstitutet i dagsläget saknas. Den senaste djupgående sammanställningen på området gjordes i början av 1990-talet innan fotbojan introducerades som straffinstrument i Sverige¹²⁵. Därefter har partiella sammanställningar beträffande separata användningsområden gjorts¹²⁶. Man torde därför kunna hävda att en angelägen uppgift som faller vid sidan av denna uppsats är att göra en aktuell sammanställning av andra länders nyttjande och erfarenheter av den elektroniska intensivövervakningen. En lämplig aktör för detta arbete skulle kunna vara Brottsförebyggande rådet. I följande avsnitt har något grovkornigt skisserats huvuddragen i de senaste decenniernas utveckling.

6.1 USA som föregångsland

Som nämnades tidigare är fotbojans föregångsland USA. Där började elektronisk intensivövervakning som straffinstrument att nyttjas redan i början på 1980-talet. Bakgrunden härför var en kraftigt växande överbeläggning på de amerikanska fängelserna med åtföljande höga straffverkställighetskostnader. I grov förenkling kan man hävda att den kaosartade situationen mer eller mindre framtvingade alternativ till fängelsestraffet¹²⁷.

I dagsläget finns elektronisk övervakning i samtliga delstater, och antalet dömda som underkastas sanktionsformen ökar stadigt för varje år. Den tid som lagöverträdarna står under övervakning kan omfatta allt från några veckor upp till flera år. I USA har fotbojan ett bredare användningsområde än i svensk straffrätt. Förutom verkställighet för kortare fängelsestraff och utslussning nyttjas fotbojan i flera delstater även som alternativ till häktning, som övervakningsinstrument inne på landets anstalter samt som komplement till utfärdat besöksförbud¹²⁸. Likaså kan olika frivårdspåföljder

¹²⁵ Jmf. Ds 1993:100, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 275-281. Prop. 1993/94:184, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 53-60.

¹²⁶ Tex. rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6, s. 33-44. Även rapport från Brottsförebyggande rådet, *Att förstärka besöksförbud med elektronisk övervakning*. 2005, s. 20-23.

¹²⁷ Jmf. SOU 1995:91, del 2 s. 275-281. Amilon, Clas & Edstedt, Eva, 1998. *Kriminalvård -insikter och utblickar*, s. 68-69.

¹²⁸ Se tex. SOU 1995:91, *Ett reformerat straffsystem*, s. 276. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Att förstärka besöksförbud med elektronisk övervakning*. 2005.

”skärpas” med hjälp av fotbojan som komplement¹²⁹. Generellt tillmäts i USA skyddsaspekterna ett högre värde än rehabiliterande argument varför fotbojan i USA i än högre grad än i Sverige ses som en metod för att skydda medborgarna från ytterligare rättsövergrepp. Återgår vi till fotbojans tillämpningsområden i USA är det vidare vanligt att intensivövervakningen kombineras med andra straffformer. Vanligt förekommande är exempelvis s.k ”dayattendance centers”. Detta är stora anstalter där den dömda vistas under dagtid för att sedan vid kvällstid återvända till bostaden där natten tillbringas med fotboja. Andra kombinationer av straffformer är intensivövervakning och s.k helg- och fritidsfängelse¹³⁰. Som namnet antyder innebär detta att den dömda växlar sin straffverkställighet mellan att vistas i anstalt och att vistas i hemmet med fotboja. Den elektroniska övervakningen brukar kombineras med en skyldighet för den dömda att fullgöra viss typ av samhällstjänst, samt att betala en större del av kostnaderna för övervakningen¹³¹. Motiven härför anges vara att avgifterna liksom arbetsskyldigheten påverkar den dömda så att han eller hon avhåller sig från ett fortsatt kriminellt leverne. När det gäller kontrollen av den dömda kan inflikas att det ofta är privata övervakningsbolag som sköter tillsynen av den dömda¹³². Avslutningsvis bör nämnas att även Australien, Nya Zeeland och Kanada nyttjar den elektroniska fotbojan som ett reguljärt inslag i rättsskipningen¹³³.

6.2 Utvecklingen i Europa

När det gäller den europeiska utvecklingen bör först noteras att intensivövervakningen jämfört med USA slog igenom först ett decennium senare. Det var under 1990-talet som fotbojan på allvar materialiserades i de europeiska rättssystemen. Under de senaste tio åren har nyttjandet av fotbojan expanderat i framför allt de västra delarna av Europa. Fram till mitten av år 2004 hade över 150 000 personer i Europa nyttjat fotbojan som straffsanktion för ett begånget brott¹³⁴. Sammanlagt har ett tiotal länder etablerat intensivövervakningen och i ytterligare ett antal länder förbereder man ett införande av straffformen¹³⁵. Som exempel på länder där etablerad fotbojeverksamhet redan bedrivs kan förutom Sverige nämnas England, Belgien och Holland. Vidare bedrivs eller förbereds försöksverksamhet i ytterligare ett antal länder. Exempel på sådana länder är Frankrike, Spanien,

¹²⁹ Se tex. Brottsförebyggande rådets rapport, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6, s. 37 ff.

¹³⁰ Jmf. Amilon, Clas & Edstedt, Eva, 1998. *Kriminalvård -insikter och utblickar*, s. 69.

¹³¹ SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 279 ff.

¹³² Ibid., s. 276, 279 ff.

¹³³ Jmf. Amilon, Clas & Edstedt, Eva, 1998. *Kriminalvård -insikter och utblickar*, s. 68-69. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 280-281.

¹³⁴ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6, s. 33.

¹³⁵ Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 15

Portugal, Schweiz och Tyskland¹³⁶. En granskning av offentligt tryck ger vid handen att motivuppsättningen i Europa påminner starkt om erfarenheterna från USA. Sålunda motiveras fotbojan av det ökade fängelseklientelet samt vikten av hushållning med statens ekonomiska resurser. Genom utnyttjandet av elektronisk övervakning söker man även i Europa undvika kostsamma nyetableringar av fängelser, samtidigt som man har som ambition att eliminera fängelsestraffets negativa bieffekter. En väsentlig skillnad mellan Sverige och övriga Europa är att i det sistnämnda fallet ägnas generellt sett mer uppmärksamhet åt fotbojan som utsluss. Vidare kan i flera europeiska länder, såsom i England och Holland, fotbojan kombineras med andra frivårdspåföljder såsom samhällstjänsten¹³⁷.

6.3 En nordisk överblick

Utvecklingen i våra nordiska grannländer skiljer sig åt när det gäller instrumentet fotboja. Generellt kan sägas att användningen av intensivövervakningen inte alls har samma frekvens som i Sverige. Vad gäller Danmark kan noteras att fotbojan infördes så sent som den 1 juli 2005. Användningsområdet är begränsat till rattfyllerimål med en strafftid om maximalt tre månaders fängelse¹³⁸. Införandet av fotbojan i Danmark har liksom i Sverige föregåtts av livliga diskussioner. Intressant är att förespråkarna ser Sverige som något av ett föregångsland medan kritikerna pekar på några av de invändningar som även förekommit i den svenska debatten¹³⁹. För närvarande går diskussionens vågor höga i Danmark om fotbojan kan komma att nyttjas som ett verkställighetsalternativ vid brott begångna av unga lagöverträdare¹⁴⁰. Förespråkarna har i debatten hänvisat till England där bojan tillämpas vid just denna kategori av brottslingar. Avslutningsvis bör inflikas att erfarenheterna av tillämpningen av den danska intensivövervakningen av naturliga skäl är begränsad med tanke på den korta tid som fotbojan har använts.

Vad gäller Norge används för närvarande inte fotbojan i norsk straffverkställighet¹⁴¹. Även här har debatten kring ett eventuellt nyttjande

¹³⁶ Jmf. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6, s. 9, 29-44. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 280-281. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Att förstärka besöksförbud med elektronisk övervakning*. 2005, s. 20-23 m.fl.

¹³⁷ Prop. 2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 13. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6, s. 9, 37 ff.

¹³⁸ Lov nr. 367 af 24. maj 2005 om ændring af lov om fuldbyrdelse af straf m.v. (Fuldbyrdelse af straf på bopælen under intensiv overvågning og kontrol samt begrænset fællesskab for ”negativt stærke” indsatte m.v.)

¹³⁹ Telefonintervju med Kjell Carlsson, projektledare IÖV/IÖV-utsluss på Kriminalvårdsstyrelsen.

¹⁴⁰ Jmf. Folketingets hemsida. Direktlänken är: http://www.folketinget.dk/Samling/20051/lovforslag/L86/som_fremsat.htm

¹⁴¹ Telefonintervju med Kjell Carlsson, projektledare IÖV/IÖV-utsluss på Kriminalvårdsstyrelsen.

varit livlig. Enligt Kriminalvårdsstyrelsens sakkunnige inom området Kjell Carlsson har bland annat täta skiften på justitieministerposten försvårat möjligheterna till att göra en tillräckligt djuplodande genomgång och analys av eventuella tillämpningsområden. Enligt Carlsson talar dock mycket för att även Norge inom en relativt snar framtid kommer att följa Danmarks exempel och införa fotbojan som ett alternativ till kortare fängelsestraff.

När det gäller Finland används fotbojan inte i den finska rättsskipningen. Notabelt är vidare att inget offentligt utredningsarbete har inletts på området. Enligt ovan nämnda källa på Kriminalvårdsstyrelsen är det även oklart om ett sådant utredningsarbete kommer att initieras i en nära framtid. Spekulativt menar styrelsens sakkunnige dock att det troligtvis endast är en tidsfråga innan debatten på allvar kommer i gång även i Finland¹⁴².

¹⁴² Telefonintervju med Kjell Carlsson, projektledare IÖV/IÖV-utsluss på Kriminalvårdsstyrelsen.

7 Materiella bestämmelser m.m. kring fotbojan

Återvänder vi till det nationella perspektivet kan det finnas anledning att fortsätta genomgången med att något beröra de ansvarsfrågor som omgärdar institutet samt att redogöra för tekniken kring fotbojan.

7.1 Ansvarig myndighet

Ansvarig myndighet för intensivövervakningen har allt sedan fotbojans införande 1994 varit Kriminalvårdsstyrelsen och dess regionala enheter. Förenklat verkställer kriminalvården brottspåföljder vid landets 59 kriminalvårdsanstalter och 43 frivårdskontor. Som framgick av avsnitt 4.4 är det genomsnittliga antalet klienter i anstalter och häkten för närvarande cirka 6 700 personer. Det genomsnittliga antalet frivårdsklienter är cirka 15 000 personer¹⁴³. Kriminalvården svarar vidare för verksamheten vid landets häkten samt för övervakning av villkorligt frigivna personer. Parantetiskt kan också inflikas att Kriminalvården ansvarar för transporter av utvisningshotade eller avvisningshotade personer enligt utlänningslagen samt vid behov företar personutredningar åt landets domstolar¹⁴⁴.

En regional kriminalvårdsenhet omfattar i normalfallet en anstalt, ett häkte och ett frivårdsdistrikt. När det gäller frivårdsverksamheten kan detta sägas vara kriminalvårdens ”öppna” verksamhet, dvs. den verksamhet som bedrivs utanför anstalter och häkten. Det är med andra ord inom frivården som fotbojan har sin huvudsakliga hemvist. Andra påföljder som verkställs inom frivården är skyddstillsynen respektive föreskriften samhällstjänst¹⁴⁵.

För fullständighetens skull bör tilläggas att kriminalvården från den första januari 2006 genomför en större omorganisation¹⁴⁶. En väsentlig förändring är att verket från årsskiftet övergår till att bli en myndighet, dvs. den nuvarande strukturen med egna lokaler försvinner. Det övergripande syftet med reformen har varit ett ökat resursutnyttjande samt en effektivare styrning av verksamheten.

¹⁴³ Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*, s. 38.

¹⁴⁴ Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 2004. *Människan, brottet, följderna – kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, s. 133 ff.

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 177.

¹⁴⁶ Prop. 2004/05:176, *Kriminalvården – en myndighet*. Den nya myndigheten kommer att heta Kriminalvården och vara indelad i sex geografiska regioner, ett huvudkontor och en transporttjänst.

7.2 Radiokommunikation som kontrollsystem

Den elektroniska övervakningen är baserad på radiokommunikation vilket gör det möjligt att elektroniskt kontrollera att den dömde finns på en viss plats vid en viss tidpunkt¹⁴⁷. Grovt förenklat består kontrollsystemet av tre delar. Dessa är en sändare som sätts fast med hjälp av en rem på den dömdes fotled, en mottagare som placeras i den övervakades bostad, samt en centraldator som är stationerad hos kriminalvården. Dagens sändare kan i storlek närmast jämföras med en tändsticksask vilket gör att den inte är iögonenfallande för en utomstående betraktare. Mottagaren ansluts till telefonnätet vilket innebär att denna kan påverka annan teleutrustning¹⁴⁸. För att undvika störningar i den tekniska utrustningen är den dömde därför förhindrad att nyttja vissa telefonitjänster på samma abonnemang, såsom Telias plustjänster Telesvar och Nummerpresentation. Likaså är den dömde i normalfallet förhindrad att ansluta en fax på samma abonnemang. Även vissa modem kan innebära störningar i den tekniska utrustningen¹⁴⁹.

När det gäller rörelsefriheten inom bostaden ges den dömde i normalfallet tillgång till bostadens alla ”inre” utrymmen. När det gäller boendets ”yttre” utrymmen godtas som huvudprincip endast ytor i fast anslutning till bostaden¹⁵⁰. Översatt till vardagsbestyr innebär detta att den dömde får vistas på sin balkong, altan eller dylikt, men är förhindrad att gå ut med soporna eller att hämta sin tidning i gårdsbrevlådan. Eftersom mottagaren står i ständig kontakt med fotlänken rapporteras en avvikelse från de godkända zonerna till centraldatorn omgående. Kriminalvården har bemanning vid centraldatorn dygnet runt, sju dagar i veckan vilket innebär att en uttryckning sker direkt vid larm om en otillåten avvikelse¹⁵¹. Som en extra säkerhetsåtgärd är basstationen även utrustad med ett s.k. vibrations- och åverkanslarm vilket innebär att om den dömde försöker flytta, koppla om eller förstöra basstationen larmas centraldatorn.

När det gäller tekniken kan slutligen noteras att utvecklingen är på framväxt. Exempelvis finns numera tekniska möjligheter att komplettera ovanstående system med ytterligare en enhet för att kontrollera alkoholpåverkan hos den dömde¹⁵². Instrumentet har använts med framgång i USA och mycket talar för ett införande även i Sverige. Likaledes finns numera tekniska förutsättningar att kontrollera om den dömde befinner sig på sin arbetsplats¹⁵³.

¹⁴⁷ Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 16.

¹⁴⁸ Jmf. Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om intensivövervakning med elektronisk kontroll, KVVFS 2005:1, s. 6. Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd för verkställighet i anstalt, KVVFS 2005:2, s. 59.

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Jmf. 8 § KVVFS 2005:1 och 20 § KVVFS 2005:2.

¹⁵² Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 16-17.

¹⁵³ Ibid.

7.3 Fotboja som alternativ till ett kortare fängelsestraff

Övergår vi till de materiella bestämmelserna kring fotbojan så återfinns de främst i lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll (IövL) samt i förordningen (1994:1060) om intensivövervakning med elektronisk kontroll (IövF). Avseende utslussverksamheten kompletteras ovanstående regler med lagen (1974:293) om kriminalvård i anstalt (KvaL).

Går man ner ytterligare en detaljeringsnivå har kriminalvården med stöd av 9 § i ovanstående förordning utfärdat föreskrifter och allmänna råd kring fotbojans användande. Dessa finns samlade i Kriminalvårdsverkets författningssamling för 2005¹⁵⁴.

Redovisningen kring fotbojans två tillämpningsområden –fotboja *istället för fängelsestraff*, respektive fotboja *som frigivningsförberedelse*– har jag valt att dela upp i två separata avsnitt. Anledningen härför är att de kriminalpolitiska motivuppsättningarna och bedömningsfrågorna kring institutet skiljer sig något åt. De materiella bestämmelserna kring fotbojan är dock i många avseenden identiska. För att undvika upprepningar kommer de bestämmelser som är gemensamma för båda tillämpningsområdena således att redovisas endast på ett ställe.

Som framgått erbjuds den som döms till ett fängelsestraff på *högst sex månader* idag möjligheten att få verkställa hela sitt straff i hemmet med en fotboja¹⁵⁵. Information om att denna möjlighet finns ska delges den intagne skriftligen av såväl domstol som av frivårdsmyndighet¹⁵⁶.

Eftersom intensivövervakningen i dagsläget inte är en självständig påföljd utan en verkställighetsföreskrift, måste den dömde själv ansöka om att få verkställa sitt straff med fotboja. Antalet dömda som ansöker om verkställighet med fotboja enligt Kriminalvårdsverket har ökat. Under perioden januari till och med juli 2005 ansökte 2 669 dömda om att få verkställa sitt fängelsestraff med fotbojan¹⁵⁷. Detta är en ökning med 349 personer jämfört med samma period 2004¹⁵⁸.

Den dömdes ansökan skall vara skriftlig och inges vanligen till den frivårdsmyndighet inom vars område den dömde är bosatt¹⁵⁹. Frivården

¹⁵⁴ Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om intensivövervakning med elektronisk kontroll, KVVFS 2005:1 respektive Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd för verkställighet i anstalt, KVVFS 2005:2.

¹⁵⁵ 1 § IövL.

¹⁵⁶ 1 § IövF.

¹⁵⁷ Information från Kriminalvårdens hemsida. Direktlänk:

http://www.kvv.se/templates/KVV_NewsArticle___3171.aspx

¹⁵⁸ Sedan fotbojans införande har verkställighetsformen blivit allt populärare, ökningen bör dock ses i ljuset av föregående års vidgade tillämpningsområden.

Information från kriminalvårdens hemsida. Direktlänk: Ibid.

¹⁵⁹ Jmf. 2 § IövL, 2 § KVVFS 2005:1.

skall enligt kriminalvårdens egna föreskrifter vid behov hjälpa den dömda att upprätta ansökan¹⁶⁰. Beslutande instans är enligt 9 § IöVL Kriminalvårdsstyrelsen. I praktiken är det dock, genom en i lagen angiven delegationsmöjlighet, uteslutande de lokala kriminalvårdsmyndigheterna som beslutar om ansökan ska beviljas eller ej¹⁶¹. Enligt sedvanliga förvaltningsrättsliga principer kan Kriminalvårdens beslut enligt 9 § sista stycket IöVL överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

7.3.1 Hinder för verkställighet

Det finns vissa i lagen angivna situationer när verkställighet med fotboja inte kan komma ifråga. Dessa undantag är av varierande slag och täcker olika situationer. Av pedagogiska skäl sammanfattas dessa undantag nedan i punktform:

- Intensivövervakning medges inte om fängelsestraffet är ett förvandlingsstraff för böter,
- om domen är utdelad med stöd av 28 kap 3 § brottsbalken, dvs. en utdömd skyddstillsyn som är förenad med ett kortare fängelsestraff¹⁶²,
- om domen meddelades före den 1 maj 1994,
- om utdömd påföljd är sluten ungdomsvård enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård,
- i de fall den dömda tidigare har verkställt sitt straff med fotboja och det inte efter verkställighetens slut förflutit en period om minst tre år under vilken den dömda inte begått något brott som föranlett strängare påföljd än böter¹⁶³,
- i de fall en dömd har förverkat en villkorlig frigivning enligt 26 kap. 19 § brottsbalken, samt
- i de fall den dömda inte är på "fri fot". Med andra ord medges inte intensivövervakning till den som vid prövningen är häktad eller intagen i anstalt av någon annan anledning än för verkställighet av det straff som ansökan avser.

Utöver ovanstående övergripande utgångspunkter har i tillämpningen ytterligare villkor och förutsättningar för beviljande av elektronisk intensivövervakning tillkommit. Dessa utvecklas löpande i det följande.

¹⁶⁰ 2 § KVVFS 2005:1.

¹⁶¹ 9 § 1 st IöVL.

¹⁶² 1 § IöVL.

¹⁶³ 2 § 2 st IöVL.

7.3.2 Från utredning till verkställighet

För förståelsen av fotbojans potential och restriktioner kan det vara naturligt att övergå till den administrativa gången kring fotbojans ärendehantering och nämna något om denna.

Som ett första steg företar kriminalvården efter inlämnad ansökan en *individuell utredning* där man undersöker om juridiska och praktiska förutsättningar finns för beviljande av verkställighet med elboja¹⁶⁴. Utredningen skall enligt kriminalvårdens föreskrifter företas skyndsamt¹⁶⁵. Centralt i utredningsarbetet är att den dömda informeras om vilka krav och villkor som ställs på honom eller henne under verkställighetsperioden. Vidare skall den dömda fortlöpande under utredningens gång ha en dialog med kriminalvården. Utredarna åläggs i kriminalvårdens föreskrifter härvid att ta särskild hänsyn till den dömdes önskemål och synpunkter¹⁶⁶. Utredningsarbetet skall med andra ord kännetecknas som ett dialogförfarande där den dömdes vilja och behov bereds plats. I arbetet skall kriminalvården ta ställning till en rad faktorer kring den dömda. Detta gäller såväl de mer tekniska förutsättningarna för verkställighet, som att pröva olika straffetiska och psykosociala omständigheter¹⁶⁷.

7.3.2.1 Bostad med telefon och fungerande elektricitet

Övergår man till de mer praktiska förutsättningarna för verkställighet är ett grundläggande krav att den dömda har tillgång till en *permanent bostad* med *fungerande elektricitet* och en *telefon*¹⁶⁸. I vissa fall kan frivården anskaffa en telefon till den dömda¹⁶⁹. Däremot faller det utanför frivårdens ansvarsområde att medverka till att anskaffa en bostad¹⁷⁰. Konkret gör frivården normalt minst ett hembesök där de undersöker om ovanstående förutsättningar finns¹⁷¹.

När det gäller bostaden uppställer kriminalvården vissa grundläggande krav kring dess utformande¹⁷². Till att börja med skall den dömdes boende vara *permanent*. Detta innebär att verkställighet inte beviljas i de fall boendet inte är stadigvarande. Sålunda beviljas inte en ansökan i de fall den dömda har för avsikt att "flytta runt" hos vänner, släktingar och bekanta. Av samma skäl godtas som bostad heller inte leverne på hotellrum, vandrarhem, härbärge eller dylikt. En permanent inackordering hos nära släktingar eller vänner kan dock godtas om den dömda bor på samma plats under hela verkställighetsperioden¹⁷³. Ytterligare ett krav när det gäller den dömdes

¹⁶⁴ Jmf. 3 § KVVFS 2005:1.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Jmf. 8 § IöVL samt tex. 1,3,4,5 §§ KVVFS 2005:1.

¹⁶⁸ 8 § IöVL, 5 § KVVFS 2005:1.

¹⁶⁹ 5 § KVVFS 2005:1.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Jmf. 3,5 §§ KVVFS 2005:1.

¹⁷² 5 § KVVFS 2005:1.

¹⁷³ Ibid.

boende är att bostaden har en ”godtagbar standard”. Rekvisitet innebär att inte bara hus i mera traditionell mening godtas. Förutsatt att bostaden uppfyller viss standard godtas även tex. husvagnar, husbilar eller husbåtar. Slutligen när det gäller kraven på godtagbart boende uppställer kriminalvården krav på att den dömdes boendetrymme tydligt måste kunna *avgränsas*. Detta innebär att fall av institutionsvård och liknande som huvudregel normalt inte uppfyller kravet om avgränsning. Som i all praktisk verksamhet finns det självfallet undantag från denna huvudregel. Sålunda kan kriminalvården göra undantag i de fall boendet är tydligt avgränsat, inga utomstående drabbas av straffverkställigheten och den elektroniska kontrollen genom bl.a. fungerande telefon upprätthålls¹⁷⁴.

Uppfylls ovanstående rekvisit blir när det gäller boendet nästa steg att kartlägga i vilka utrymmen som den dömd under verkställigheten tillåts att vistas. Huvudregeln är som nämndes tidigare att bostadens alla ”inre” utrymmen godtas, liksom vissa ”yttre” utrymmen i anslutning till bostaden¹⁷⁵.

7.3.2.2 Samtycke från sammanboende

Ett annat grundläggande krav för verkställighet är att de som *sammanbor* med den dömd *godkänner verkställigheten* i det gemensamma hemmet¹⁷⁶. Samtycket är nödvändigt eftersom samtliga i hemmet påverkas av straffverkställigheten. Förutom att fotbojan inte är förenlig med vissa telefonitjänster, fax samt vissa modem, innebär straffverkställigheten givetvis en särskild påfrestning för övriga familjemedlemmar. Oanmälda hembesök från frivården liksom den tekniska övervakningsutrustningen kan ses som obehagligt. Samtycket är nödvändigt även ur den dömdes perspektiv eftersom en intensivövervakning blir relativt meningslös om övriga familjemedlemmar har en negativ inställning till sanktionsformen. Enligt 3 § i kriminalvårdens föreskrifter krävs samtycke från *samtliga* övriga sammanboende¹⁷⁷. Sammanboende definieras i föreskrifterna som de personer över 18 år som kommer att bo på samma adress som den dömd under verkställigheten¹⁷⁸. Samtycket inhämtas normalt i samband med det ovan nämnda hembesöket.

7.3.2.3 Straffetisk bedömning m.m.

När det gäller kriminalvårdens mer *straffetiska* och *psykosociala* bedömningar bör framhållas att bland annat brottets karaktär och art kan påverka utfallet av ansökan. Exempelvis beviljar kriminalvården normalt sett inte intensivövervakning om den sökande har blivit dömd för brott som begåtts i hemmet mot nära anhöriga¹⁷⁹. Detta gäller oavsett om de anhöriga

¹⁷⁴ 5 § KVVFS 2005:1.

¹⁷⁵ Jmf. avsnitt 7.2.

¹⁷⁶ 5 § KVVFS 2005:1.

¹⁷⁷ KVVFS 2005:1.

¹⁷⁸ 5 § KVVFS 2005:1.

¹⁷⁹ 1 § KVVFS 2005:1.

lämnat sitt samtycke till övervakningen eller ej. Försiktighet är även måttstocken när det gäller brottslighet som till sin karaktär är sådan att den typiskt sett är ägnad att fortsättas i eller från bostaden¹⁸⁰. Typiska brott härpå är olovlig sprittillverkning och fall av försäljning eller distribution av narkotiska preparat från hemmet. Ytterligare exempel på dylika etiska och psykosociala bedömningar är fall där den dömda lider av grava missbruksproblem eller uppträder hotfullt mot kriminalvårdens personal¹⁸¹. Grund för avslag är vidare fall där det mer eller mindre är uppenbart orealistiskt att den dömda kommer att genomföra sin verkställighet¹⁸². Av samma skäl kan även nämnas att en utlänning som ska utvisas eller avvisas ur landet inte medges intensivövervakning med elektronisk kontroll¹⁸³.

7.3.2.4 Uppställande av verksamhetsplan m.m.

Mynnar kriminalvårdens utredning ut i att det föreligger förutsättningar för intensivövervakning blir ett nästa steg i ärendehanteringens att upprätta en individuell *handlingsplan för verkställighetsperioden*¹⁸⁴. Precis som under utredningen ska verkställighetsplanen upprättas i samråd med den dömda och ta hänsyn till förutsättningarna och behoven i det enskilda fallet. I planen nedtecknas bland annat vissa i lagen angivna *obligatoriska föreskrifter* såsom total avhållsamhet från droger, daglig sysselsättning samt godkända vistelser utanför bostaden¹⁸⁵. Dessa obligatoriska föreskrifter utvecklas närmare i det följande. Av planen ska också framgå vilka övriga *individorienterade föreskrifter och anvisningar* som gäller under verkställigheten, samt när verkställigheten föreslås påbörjas och vilka som kommer vara den dömdes kontaktpersoner inom frivården¹⁸⁶.

I sammanhanget bör framhållas att kriminalvårdens rättesnöre är att den företagna utredningen till sin utformning ska vara så omfattande och nogsam att den i princip med några få tillägg ska kunna "förvandlas" till en verksamhetsplan¹⁸⁷. Detta innebär att redan under utredningstiden bör kriminalvården ha påbörjat skisseringen av planen.

När det gäller både utredningen och verkställighetsplanen bör även framhållas att det inte bara är frivården och den dömda som är inblandade i utformandet av verkställigheten. Tvärtom åligger det frivården att ex officio ta hänsyn till även andra intressenter¹⁸⁸. Förutom kontakten med den dömda skall frivården således upprätta planen i samråd med övriga relevanta myndigheter och andra aktörer som kan tänkas påverka den dömdes verkställighetssituation. Vanliga relevanta aktörer härpå är socialtjänsten

¹⁸⁰ 1 § KVVFS 2005:1.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ 3 § KVVFS 2005:1.

¹⁸⁵ 8 § IövL, 3 § KVVFS 2005:1.

¹⁸⁶ 3-9 §§ KVVFS 2005:1.

¹⁸⁷ Jmf. 3 § KVVFS 2005:1.

¹⁸⁸ Jmf. 6 § 2 men. IövL, 10 § KVVFS 2005:1.

och arbetsförmedlingen. I detta avseende har kriminalvården en långtgående undersöknings- och samarbetskyldighet¹⁸⁹.

7.3.2.5 Sysselsättning

Vid verkställighet med fotboja måste den dömda ha daglig *sysselsättning under hela verkställighetsperioden*¹⁹⁰. Lagstiftarens motiv härför är att fotbojan inte får innebära en renodlad husarrest där den dömda isoleras från sin omvärld. Lagens aktivitetskrav innebär kort och gott att den dömda skall delta i *någon form av organiserad verksamhet*. Det behöver inte vara fråga om ett ordinarie avlönat arbete eller om studiemedelsberättigade studier, utan kan räcka med ett ideellt engagemang i en förening eller stiftelse¹⁹¹. I praktiken vanligt förekommande är exempelvis att den dömda deltar i något sysselsättningsfrämjande program från arbetsförmedlingen¹⁹². Även viss behovsriktad sysselsättning, såsom undervisning i svenska språket för de dömda som inte har svenska som modersmål, kan godtas som aktivitet. I förarbetena har som sysselsättning även godtagits olika typer av missbruksbehandlingar eller ett aktivt deltagande i någon av kriminalvårdens programverksamheter¹⁹³. Samtliga planerade studier eller rehabiliteringsåtgärder måste kunna styrkas med kurs- och studieplan eller behandlingsprogram¹⁹⁴.

Kriminalvårdens ovan nämnda samarbetskyldighet har visat sig extra värdefull på detta område eftersom frivården i många fall måste hjälpa den dömda att finna en adekvat sysselsättning under verkställighetsperioden. Samtidigt är det vanligt att de som ansöker om fotboja har gjort detta just med tanke på att de då kan fortsätta sitt förvärvsarbete eller sina studier under verkställighetsperioden¹⁹⁵.

7.3.2.5.1 Närmare om sysselsättningskraven

Precis som i fallet med den dömdes bostad finns vissa grundläggande krav kring den dömdes sysselsättning. Till att börja med måste sysselsättningen vara *regelbunden och varaktig*¹⁹⁶. Detta är nödvändigt för att frivården ska

¹⁸⁹ Jmf. 6 § 2 men. Iövl, 10 § KVVFS 2005:1.

¹⁹⁰ Jmf. 3,4,5 §§ Iövl.

¹⁹¹ Prop. 1993/94:184, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 22-33. 6 § KVVFS 2005:1.

¹⁹² 6 § KVVFS 2005:1, Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 16.

¹⁹³ Prop. 1993/94:184, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 22-23. När det gäller kriminalvårdens programverksamheter kan dessa förenklat sägas vara verksamhet i organiserad form från kriminalvårdens sida vilka syftar till att minska risken för återfall i brott och droger. Vanliga former är undervisning, samtal i grupper eller seminarieundervisning där den dömda får i uppgift att lösa olika uppgifter individuellt eller i grupp. Dessa program ges stor tyngd när instrumentet fotboja nyttjas.

¹⁹⁴ 6 § KVVFS 2005:1.

¹⁹⁵ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Fängelse i frihet – en utvärdering av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, nr: 2003:4, s. 41-42.

¹⁹⁶ 6 § KVVFS 2005:1.

kunna införa och schemalägga sysselsättningen i verkställighetsplanen. Sysselsättningen skall vidare som huvudregel följa den dömdes normala sysselsättningstider, vilket innebär att kriminalvården även godtar sysselsättning som är förlagd till kvällar, nätter och helger. Sysselsättningen skall motsvara minst halvtid, ej heller överstiga 40 timmar per vecka¹⁹⁷. Det är ett krav att den dömden efter avslutad aktivitet varje dag återvänder till sin bostad. Detta innebär att sysselsättning innefattande resor med övernattnings i normalfallet ej godtas. Vidare får sysselsättningen inte vara förlagd utomhus eftersom den elektroniska kontrollen inte kan upprätthållas i sådana fall¹⁹⁸. När det gäller den tekniska utrustningen bör även framhållas att frivården vid beredning av den dömdes huvudsysselsättning kontrollerar att den elektroniska övervakningstekniken inte störs eller skadas av den aktuella miljön. I de fall man befärdar nedsatt teknisk kontroll godtas inte sysselsättningen. Olämpliga arbetsmiljöer kan härvid vara vissa sjukhusmiljöer, vistelser ombord på flygplan eller arbete inom vissa industrier där starka elektromagnetiska fält förekommer¹⁹⁹.

Förutom ovanstående huvudaktivitet anger kriminalvården i sina föreskrifter att den dömdes huvudsysselsättning bör *kompletteras med minst en annan aktivitet* som avser antingen behandling, deltagande i kriminalvårdens programverksamhet eller annan särskilt anordnad rehabiliterande sysselsättning²⁰⁰. För personer som inte behärskar svenska språket kan den kompletterande sysselsättningen utgöras av undervisning i svenska²⁰¹.

Centralt när det gäller den dömdes sysselsättning är givetvis att den dömden kan kontrolleras och övervakas på ett betryggande sätt. Vanligtvis skall den person som ansvarar för sysselsättningsplatsen underrättas om sin arbetstagares straffverkställighet²⁰². Detta krav kan dock på begäran av den dömden efterges. Undantag kan exempelvis göras i de fall där det förefaller sannolikt att den dömden riskerar att förlora arbetet om arbetsgivaren får kännedom om intensivövervakningen. Vidare skall frivården utse en kontaktperson på arbetsplatsen²⁰³. Denne åläggs att rapportera till frivården om den dömden avviker eller på annat sätt missköter sin verkställighet. Den utsedda kontaktpersonen behöver inte inneha överordnad ställning gentemot den dömden, men bör inte vara närstående, släkting eller nära arbetskamrat till den dömden. Även detta krav kan i vissa fall efterges, och istället ersättas med oregelbundna arbetsplatsbesök från frivården²⁰⁴.

¹⁹⁷ Samtidigt medges enligt kommentarerna till 6 § KVVFS 2005:1 visst utrymme för lägre sysselsättningsgrad för att underlätta för personer som tex. är arbetslösa, pensionerade, sjukskrivna eller handikappade. En individuell prövning görs i varje fall.

¹⁹⁸ 6 § KVVFS 2005:1.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² 6 § IöVL, 6,7 §§ KVVFS 2005:1.

²⁰³ 6 § KVVFS 2005:1.

²⁰⁴ 6,7 §§ KVVFS 2005:1.

7.3.2.6 Personlig tid utanför bostaden

Förutom den dagliga sysselsättningen medges den dömde enligt 3 och 8 §§ IövL att vistas utanför hemmet även vid andra tidpunkter än då den schemalagda sysselsättningen skall utföras. Med stöd av paragraferna medges den dömde således viss tid till *personliga ärenden* såsom inköp av mat, post- och bankärenden, besök hos frivården, olika vårdbehandlingar o.dyl. Tidsramarna för den personliga tiden bestäms av frivården i samråd med den dömde²⁰⁵. Detta görs så långt som möjligt redan under utredningstiden. Smärre avvikelser eller ändringar kan göras löpande under verkställighetens gång, men huvudregeln är att tidsangivelserna skall vara fast förankrade i verkställighetsplanen redan vid verkställighetens början. Exempel på bifall till schemaändringar kan vara sjukdom, nära anhörigs bortgång eller kallelse att inställa sig hos polis, domstol eller annan myndighet²⁰⁶.

Som allmänna riktlinjer för den dömdes personliga tid gäller att tid inte skall medges för mer "luxuösa" förehavanden såsom krogkvällar, regelbundna gymbesök eller shopping på stan med vänner. Ledstjärnan vid bestämmandet av tidsramarna för den dömda är vidare att längre tid än vad som erfordras för utförande av aktiviteterna inte bör tillåtas²⁰⁷. Som en fingervisning om hur kriminalvårdens tidsramar ter sig återges nedan ett utdrag ur de allmänna råd Kriminalvårdsverket utfärdat gällande vistelser utanför bostaden:

*".....Härutöver kan för utevistelse beviljas efter behovsprövning i det enskilda fallet upp till fyra timmars utevistelse per vecka för personliga angelägenheter såsom tvätt, inköp, bank- och postärenden. Undantagsvis kan inom denna ram även utevistelse beviljas för deltagande i annan aktivitet som bedöms ha en avgörande betydelse för den dömdes återanpassning."*²⁰⁸.

De ovan angivna tidsramarna ses troligen av vissa som tämligen vida. Man bör dock ha i åtanke att dessa är absoluta och att eventuell restid ska inkluderas inom angivelserna.

Avslutningsvis kan nämnas att i samband med längre ledigheter brukar huvudsysselsättningen kompletteras med annan särskild sysselsättning eller aktivitet som kriminalvården anser som lämplig²⁰⁹.

7.3.2.7 Kontroller och missbruk

Den som verkställer sitt fängelsestraff med en fotboja är att betrakta som en *frihetsberövad*²¹⁰. Detta innebär att kontrollen av den dömde måste vara

²⁰⁵ 3 § KVVFS 2005:1. Se även s. 8-9, 18-19 i föreskrifterna.

²⁰⁶ Jmf. KVVFS 2005:1, s. 18-19.

²⁰⁷ KVVFS 2005:1, s. 8, 9, 18.

²⁰⁸ KVVFS 2005:1, s. 9.

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Jmf. 8 § KVVFS 2005:1.

organiserad så att misskötsamhet upptäcks omgående och att adekvata åtgärder från kriminalvårdens sida kan sättas in alla dagar i veckan dygnet om. Liksom vid en traditionell anstaltsvistelse kräver olika intagna olika mycket kontroll. I samband med utredningen och uppställandet av verkställighetsplanen skall därför en bedömning av den dömdes kontroll- och stödbehov göras²¹¹. Denna riskbedömning ligger sedan till grund för omfattningen av frivårdens kontrollmekanismer, såsom frekvensen av oanmälda hem- och arbetsplatsbesök, telefonkontakt med den dömd samt inställelse hos frivårdens lokaler²¹².

I kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd anges vissa närmare riktlinjer kring kontrollen av den dömd²¹³. Exempelvis anges att hembesök bör genomföras minst två gånger i veckan och ske med sådan oregelbundenhet att den dömd inte kan ”räkna ut” när frivården kommer på besök²¹⁴. I föreskrifterna anförs vidare kring den operativa kontrollen:

”.....Kriminalvårdsmyndigheten bör ha kontakt med den dömdes arbetsplats eller motsvarande varje vecka även om inga tecken på misskötsamhet föreligger. Även den dömdes deltagande i vård och behandling eller program behöver kontrolleras genom fortlöpande kontakt med den som ansvarar för programmet.

Som riktpunkt bör gälla att den dömd bör besöka myndigheten eller lokal mottagning minst en gång i veckan. Dessa besök kan ersättas av deltagande i programverksamhet eller föreskriven behandlingskontakt. Telefonkontakt bör också förekomma varje vecka.....”²¹⁵.

Ändrade förhållanden under verkställighetens gång utgör givetvis anledning till att omvärdera den tidigare genomförda riskbedömningen, vilket kan resultera i att antalet hembesök och arbetsplatsbesök tillfälligtvis eller genomgående blir lägre eller högre än tidigare.

När det gäller formerna för kontrollverksamheten bör framhållas att det inte bara är den personliga rörelsefriheten som är inskränkt, utan likt en anstaltsvistelse måste den dömd *avhålla sig från att bruka alkohol och droger samt andra beroendeframkallande medel* under strafftiden²¹⁶. Efterlevnaden av den dömdes avhållsamhet från alkohol och andra droger kontrolleras vid de ovan nämnda hembesöken av frivården²¹⁷. Den dömd är enligt 4 § IövL skyldig att på uppmaning av kriminalvården lämna blod-urin eller utandningsprov. Av säkerhetsskäl brukar hembesöken i normalfallet genomföras av två personer. Ofta förläggs dessa hembesök i anslutning till helger eller kvällstid då frestelserna för den dömd riskerar att ta överhanden²¹⁸.

²¹¹ 3,7,8 §§ KVVFS 2005:1.

²¹² Ibid.

²¹³ Jmf. 7-9 §§ KVVFS 2005:1.

²¹⁴ 8 § KVVFS 2005:1.

²¹⁵ KVVFS 2005:1, s. 9-10.

²¹⁶ Jmf. 4 § IövL. Vad som här åsyftas utvecklas vidare i kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd, KVVFS 2005:1, på s. 5. Se även 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopingmedel samt lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor.

²¹⁷ Jmf. 7-8 §§ KVVFS 2005:1. Se även 16-18 §§ KVVFS 2005:1.

²¹⁸ 8 § KVVFS 2005:1.

7.3.2.8 Kostnadsansvar och avgift till Brottsofferfonden

Under verkställighetsperioden skall den dömda enligt 5 § IövL normalt erlägga en *avgift* om 50 kr per dag, dock högst 6 000 kr, till *Brottsofferfonden*. Avgiften kan dock efterges för hela eller för delar av verkställigheten om det är motiverat med hänsyn till den dömdes ekonomiska förhållanden²¹⁹. Vanliga exempel härpå är om den dömda utför samhällstjänstliknande arbete, har oavlönad praktik eller utför behandling. Den som uppbär ekonomiskt bistånd från socialtjänsten till uppehållet behöver inte av naturliga skäl erlägga någon avgift. Kriminalvårdens tumregel är att om det finns tveksamheter huruvida den dömda ekonomiskt klarar av att erlägga avgiften skall denna inte tas ut²²⁰.

När det gäller den dömdes övriga kostnadsansvar gäller den inom kriminalvården vedertagna principen om *normalisering*²²¹. Detta innebär när det gäller den elektroniska intensivövervakningen att den dömda under sin straffverkställighet skall tillse att han eller hon uppbär inkomst eller bidrag till sin försörjning. Den dömda får normalt sett inte ersättning för omkostnader i anledning av verkställigheten²²². Exempelvis får den dömda inte ersättning för de extra telefonkostnader som den elektroniska kontrollen medför. Ej heller ersätts kostnader för förlorad inkomst för deltagande i, eller kostnader för resor till och från, olika aktiviteter som ålagts den dömda av frivården²²³. Orsakar den dömda skador på eller förlust av den tekniska utrustningen skall även detta ersättas av den dömda²²⁴. För de dömda som faller inom socialvårdens ansvarsområde eller befinner sig under liknande ekonomiska omständigheter gäller givetvis särskilda regler.

7.3.3 Upphävande av verkställigheten

Bryter den dömda mot frivårdens föreskrifter upphävs enligt 14 § IövL intensivövervakningen och den dömda får tillbringa resten av sitt straff på anstalt²²⁵. Det ställs höga krav på den dömda och även vad som för en utomstående betraktare kan betecknas som ”mindre förseelser” leder till återintagning i anstalt²²⁶. Således utgör exempelvis sen eller utebliven betalning av avgiften till Brottsofferfonden grund för upphävande av verkställigheten. Likaså om den dömda vägrar att släppa in personal från frivården i hemmet, eller om han eller hon vägrar till att medverka i en alkohol- eller drogkontroll. Andra exempel på förseelser vilka i sig kan leda

²¹⁹ 11 § KVVFS 2005:1.

²²⁰ Ibid.

²²¹ KVVFS 2005:1, s. 12.

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ De lokala övervakningsnämnderna prövar frågan om avbruten verkställighet.

²²⁶ Jmf. 14 § punkterna 1-4 IövL.

till ett återintagande är ogiltig utevaro eller en sen ankomst som inte kan räknas i minuter, samt avsiktlig åverkan på den elektroniska utrustningen²²⁷.

Även andra omständigheter som ligger utanför den dömdes kontroll kan leda till att verkställigheten måste upphävas. Ett tänkbart exempel är att den elektroniska kontrollen av olika orsaker inte längre kan upprätthållas²²⁸.

Om den dömden under perioden grips, anhålls eller häktas innebär detta inte att övervakningen per automatik upphävs. Erkänner exempelvis den dömden inte det nya brottet under förundersökning eller erkänner han eller hon brottslighet som hänför sig till tiden före verkställighetens början ska verkställigheten fortgå såvida inte andra omständigheter talar emot²²⁹.

Slutligen bör framhållas att eftersom intensivövervakningen bygger på samtycke från den dömden så kan han eller hon när som helst avbryta verkställigheten och istället fullgöra sin strafftid på anstalt.

7.4 Fotboja som förberedelse inför frigivning

Det andra tillämpningsområdet när det gäller den elektroniska intensivövervakningen, är nyttjandet av fotbojan som ett led i den dömdes *frigivningsförberedelser*, i vardagligt tal s.k. utsluss. Utsluss med fotboja omfattar enligt 33 a § KvaL intagna i två kategorier. Till den första hör som nämndes tidigare intagna med minst *ett och ett halvt års strafftid*. De ges möjlighet att få intensivövervakning mellan *en och fyra månader* i slutet av strafftiden. Den andra kategorin utgörs av intagna med *minst två års strafftid*. De ges möjlighet att få elektronisk fotboja mellan *en och sex månader*²³⁰. För att ge läsaren en fingervisning om omfattningen av försöksverksamheten kan framhållas att under 2004 ansökte 238 personer om utsluss med fotboja. Av dessa beviljades 155 personer denna frigivningsförberedelse²³¹.

Det är individens utslussningsbehov, strafftidens längd och kriminalvårdens riskanalyser som ligger till grund för hur lång tid som beviljas för utslussen²³². Av praktiska skäl godtar kriminalvården inte alltför korta tider. Detta gör att en ansökan om verkställighet som omfattar mindre än en månads verkställighet i normalfallet avslås²³³.

²²⁷ 20 § KVVFS 2005:1.

²²⁸ Som exempel kan nämnas en omfattande brand i hemmet. Som kuriosum kan även anges att stormen "Gudrun" vintern 2005 ledde till att kriminalvården på flera håll fick avbryta straffverkställigheten. Se även KVVFS 2005:1 s. 20.

²²⁹ Jmf. KVVFS 2005:1 s. 19-20.

²³⁰ 33 a § 1 st KvaL.

²³¹ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6, s. 6.

²³² Jmf. 33 § KvaL.

²³³ KVVFS 2005:2 s. 54. Även prop. 2000/01:76, *Från anstalt till frihet*, s. 21.

Utvärderingar av försöksverksamheten har visat att fotbojan är ett mycket effektivt utslussningsalternativ i det att den dömde kan återanpassas samtidigt som han eller hon står under en effektiv bevakning²³⁴. Exempelvis är kontrollen av den intagne långt mycket större under intensivövervakningen än under den villkorliga frigivningen. Likaledes får den intagne under intensivövervakningen mer stöd och hjälp från kriminalvården och andra myndigheter än under den villkorliga frigivningen²³⁵. Fotbojans inneboende flexibilitet lyfts genomgående fram i såväl förarbeten som utvärderingar som dess främsta förtjänst. Flexibiliteten menar man borgar för en långtgående individanpassning och en utslussning som är utformad efter den enskilde internens krav och behov²³⁶.

7.4.1 Kriminalvårdens gängse utslussningsmetoder

Innan försöksverksamheten med fotboja inleddes 2001 användes i huvudsak tre olika former av utslussningsmetoder²³⁷. Dessa var *anstaltsförflyttning*, *frigång* och s.k. § 34 placering.

En anstaltsförflyttning innebär som namnet antyder att kriminalvården överför den intagne från en sluten anstalt till en öppen anstalt²³⁸. Den underliggande tankebanan är att en successiv uppluckring av villkoren möjliggör en bättre anpassning till en kommande social tillvaro. Förflyttningen från en sluten till en öppen anstalt kompletteras normalt med andra förändringar i den intagnes villkor i successivt lättande riktning. Den andra formen av frigivningsförberedelse, den s.k. frigången, innebär att den intagne under vissa villkor ges möjlighet att under dagtid arbeta, delta i undervisning eller behandling utanför anstalten²³⁹. Den sistnämnda utslussningsformen, § 34-placeringen, tar avstamp i 34 § KvaL och innebär att en intagen under sista delen av straffperioden kan få verka och bo utanför anstalten ”om särskilda skäl föreligger”. I praxis vänder sig denna utslussningsmetod främst till missbrukare som behöver vård, behandling eller andra insatser som inte finns inom kriminalvården²⁴⁰.

Genom försöksverksamheten med fotboja som utslussningsmetod gavs den intagne således möjlighet till ytterligare ett utslussningsalternativ. Frigången

²³⁴ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Fängelse i frihet – en utvärdering av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, nr: 2003:4. Även rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6.

²³⁵ Jmf. avsnitt 7.3.2.4 angående kriminalvårdens samarbetskyldighet. Även 6 § 11 kapitlet KVVFS 2005:2.

²³⁶ Tex. prop. 2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 16, prop. 2000/01:76, *Från anstalt till frihet*, s. 18-25.

²³⁷ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja – slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6, s. 13.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ 11 § KvaL, avsnitt 10 i KVVFS 2005:2, s. 45-52.

²⁴⁰ Jmf. 34 § KvaL, avsnitt 12 i KVVFS 2005:2, s. 77-83.

med fotboja innebär praktiskt att den intagne omedelbart före villkorlig frigivning ges tillstånd att vistas i sin hemmiljö för att arbeta, studera eller på annat sätt sysselsätta sig. Den dömde är under hela verkställighetsperioden inskriven på anstalten, men precis som i fallet med fotboja istället för ett fängelsestraff är det frivården som ansvarar för utslussens genomförande²⁴¹. Likaledes är det frivården som fastställer vilka regler, tider och aktiviteter som skall gälla för den intagne under den tid den dömde bär sin elboja.

Det bör avslutningsvis betonas att utslussen med intensivövervakning även kan föregås av exempelvis en frigångsperiod eller en § 34-placering. Med andra ord kan olika utslussningsalternativ kombineras och skräddarsys utifrån internens individuella behov och förutsättningar²⁴².

7.4.2 Hinder för verkställighet

Avseende all utslussverksamhet ges samhällsaspekten en särskild tyngd. Detta är naturligt eftersom det är fråga om personer som är dömda för allvarlig brottslighet till långa straff. I praktiken innebär detta att olika typer av *riskbedömningar* ges ett mycket stort utrymme i den individuella prövningen²⁴³. Samhällsskyddsaspekten avspeglar sig bland annat i 33 a § KvaL där lagstiftaren anger fall där utsluss med fotboja inte ska beviljas. Dessa är om det kan befaras att den dömde under verkställighetsperioden kommer att:

- Missbruka alkohol, narkotika eller andra beroendeframkallande medel,
- avvika, eller
- återfalla i brott²⁴⁴.

Förutom ovanstående skäl skall medgivande heller inte lämnas om *särskilda skäl i övrigt* talar mot verkställighet utanför anstalten. I kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd utvecklas detta tema vidare²⁴⁵. Sammanfattningsvis föreligger här samma typ av bedömning som vid beviljandet av fotboja istället för ett kortare fängelsestraff. Således bör inte utsluss med fotboja beviljas om det på grund av det aktuella brottet eller av annat skäl är oförsvarligt eller stötande att bifalla en ansökan. Såväl brottets karaktär som gärningsmannens person spelar in vid denna bedömning²⁴⁶. Innan kriminalvården beviljar en ansökan skall även den dömde ha påbörjat och skött permissioner med övernattning på egen hand²⁴⁷. Summerat görs

²⁴¹ Prop. 2000/01:76, *Från anstalt till frihet*, s. 23-24.

²⁴² KVVFS 2005:2, s. 54-55.

²⁴³ Jmf. Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 22.

²⁴⁴ 33 a § 2 st KvaL.

²⁴⁵ KVVFS 2005:2 s. 53-54.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ KVVFS 2005:2, s. 53.

alltså en adekvat riskbedömning i det enskilda fallet där samhällsskyddsaspekterna tillmäts en särskild betydelse.

7.4.3 Ansökan, former för verkställigheten m.m.

Liksom i fallet med intensivövervakning istället för ett fängelsestraff, måste när det gäller utslussen en intagen själv ansöka om verkställighet med fotboja. Ansökan skall även här vara skriftlig och inges till den anstalt där den dömda är intagen²⁴⁸. Personal på anstalten skall redan på ett tidigt stadium aktivt informera den intagne om vilka utslussningsalternativ som finns att tillgå i slutet av strafftiden, samt hjälpa den intagne att finna ett lämpligt alternativ²⁴⁹.

En skillnad på det mer generella planet mellan utsluss med fotboja, och fotboja istället för ett kortare fängelsestraff, är att på utslussningssidan finns en påtagligt större flexibilitet att förändra och anpassa restriktionernas styrka i syfte att möjliggöra en adekvat återanpassning och rehabilitering av den dömda. Som exempel härpå kan nämnas att den dömdes "fria tid" konstant utökas under utslussningen. Annorlunda uttryckt är attityden när det gäller utslussning betydligt mera liberal - utom självfallet vid fall av förhöjd risknivå - än vid nyttjande av fotboja som ett alternativ till fängelsestraff. Sett ur individens utgångspunkt föreligger även normalt skillnader mellan dessa två huvudtyper av brottslingar. De med kortare fängelsestraff har ofta möjlighet att under verkställighetstiden förtjäna sitt uppehälle och bibehålla sin roll i den lokala närmiljön. I det andra fallet handlar det, som namnet utslussning antyder, om ett återvändande efter en långvarig frånvaro som samhällsmedborgare med allt vad detta innebär.

När det gäller *formerna för verkställigheten*, såsom tillsyn och kontroll, ålagda restriktioner av frivården, krav på samtycke, bostad, sysselsättning m.m. överensstämmer villkoren i allt väsentligt med dem som gäller för intensivövervakning i stället för anstaltsvistelse (jmf. avsnitt 7.3)²⁵⁰. Det finns därför ej skäl att här mera utförligt återupprepa den tidigare redovisningen kring dessa förhållanden.

²⁴⁸ 3 § 11 kapitlet KVVFS 2005:2.

²⁴⁹ 33 § KvaL, 1 § 11 kapitlet KVVFS 2005:2.

²⁵⁰ Inflikas kan dock att interner vid utslussalternativet av naturliga skäl inte behöver erlägga någon avgift till Brottsofferfonden (Jmf. avsnitt 7.3.2.8.). Prop. 2000/01:76, *Från anstalt till frihet*, s. 26.

8 Framtida tillämpningsområden

8.1 Elektroniska fängelser

Som framgått av det föregående har fotbojan för närvarande två primära tillämpningsområden i svensk rättsskipning; fotbojan som ett alternativ till ett traditionellt anstaltsstraff, samt fotbojan som en del i den intagnes frigivningsförberedelser. Det är spännande att notera att nya tillämpningsområden är på frammarsch. Ett tredje område som kan ligga mycket nära i tiden är införandet av så kallade ”elektroniska fängelser”. Detta är, som namnet antyder, öppna anstalter där de intagnas närvaro kontrolleras genom elektronisk intensivövervakning. Tekniken har sedan länge nyttjats i USA²⁵¹. Försöksverksamhet med elektronisk övervakning på anstalt förekommer även i Nederländerna²⁵². Anstaltsformen infördes på försök i Sverige den första april 2005 när den öppna anstalten *Kolmården* i Östergötland genom ett riksdagsbeslut kom att bli landets första elektroniska fängelse²⁵³. Anstalten är med sina 150 platser även Europas största elektroniska anstalt²⁵⁴. Försöksverksamheten på Kolmården är planerad att pågå i fem år, därefter kommer en sammanfattande utvärdering att ske vilken kommer att bilda underlag för beslut om en eventuell vidgad tillämpning till andra anstalter. Med Kolmårdsförsöket hoppas kriminalvården kunna förstärka säkerheten på landets öppna anstalter samt att nyttja fängelseverkställigheten på ett mer kostnadseffektivt sätt än i dagsläget²⁵⁵.

Precis som vid övrig verkställighet med fotboja bygger ett deltagande i Kolmårdsförsöket på frivillighet. Den dömda får själv ansöka om verkställighet på anstalten. Kolmården riktar sig till dömda med högst ett års utdömt fängelsestraff, vilket i praktiken innebär förstagångsförbrytare eller eljest mindre kriminellt belastade. Centralt är att kriminalvården före en

²⁵¹ Ett exempel är fängelset i Atlanta där man sedan 1989 nyttjat elektronisk intensivövervakning för att övervaka de intagna. Jmf. Johansson, Stefan, 1997. *Den elektroniska mardrömmen*. Artikel ur Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå. Nr 3 1997. Direktlänken är:

http://www.bra.se/extra/pod/?module_instance=12&action=pod_show&id=435

Även Ds 1993:100, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 18-24.

²⁵² Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 47.

²⁵³ Jmf. prop. 2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 36-39.

²⁵⁴ Mer information finns på Kriminalvårdens hemsida www.kvv.se. Direktlänken är: http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2991.aspx

²⁵⁵ Även övriga besparingsinsatser är inplanerade på Kolmården. Exempelvis hoppas kriminalvården kunna nyttja de intagna som resurspersoner i anstaltens drift i större utsträckning än tidigare.

eventuell placering av den dömden gör en noggrann bedömning av samhällets skyddsintresse²⁵⁶.

När det gäller den tekniska utrustningen bygger Kolmårdsmodellen på samma teknik som tillämpas för nuvarande elektroniska intensivövervakning. Således består systemet av ett tredelsset där en sändare fästs på den intagnes fotled och flera mottagare placeras inom anstaltsområdet. Mottagarna är direktlänkade till en centraldator som signalerar direkt om någon avviker från anstalten²⁵⁷. Vid permissioner tas fotbojan av. Genom att den elektroniska kontrollen delvis ersätter den manuella kontrollen räknar Kriminalvårdsverket med stora effektivitetsvinster. Exempelvis larmas personalen omgående vid en otillåten avvikelse.

De ekonomiska fördelarna med anstaltsformen förväntas bli stora. En plats på en öppen anstalt kostar i dag ca 1 800 kronor per dygn²⁵⁸. Motsvarande siffra vid Kolmårdsanstalten är 800 kr²⁵⁹. Kolmården förväntas således bli landets i särklass billigaste fängelse. En kvalitativ aspekt som ofta framförs av försökets tillskyndare är vidare att verksamheten beräknas påverka den säregna fängelsemiljön i positiv riktning. Det gäller såväl relationen mellan de intagna som samverkansklimatet mellan intagna och vårdare²⁶⁰.

8.2 Fotbojan och besöksförbudet

Under senare år har i horisonten framskyttat ytterligare ett potentiellt användningsområde. Detta är tankegångarna kring att nyttja fotbojan som ett preventionsinstrument när det gäller överträdelser av besöksförbudet. Till en del har denna diskussion uppkommit till följd av påvisade brister när det gäller besöksförbudets effektivitet i praktisk tillämpning. Respekten från den dömden att följa förbudet har påfallande ofta brustit. Idén har då uppkommit att skärpa besöksförbudets tillämpning genom att komplettera instrumentet med elektronisk övervakning av den övertrampande parten. Innan tankegångarna närmare presenteras kan det finnas anledning att först något repetera essensen i gällande lagstiftning kring besöksförbudet.

Lagen om besöksförbud infördes 1988 och syftar till att ge ett utökat skydd för personer som hotas, förföljs, eller på annat sätt trakasseras av en medmänniska²⁶¹. I praktiken har lagens skyddsfär främst kommit att

²⁵⁶ Informationen är hämtad från Kriminalvårdens hemsida www.kvv.se. Direktlänken är: http://www.kvv.se/templates/KVV_NewsArticle___2711.aspx.

²⁵⁷ Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 16-17, 47.

²⁵⁸ Informationen är hämtad från Kriminalvårdens hemsida www.kvv.se. Direktlänken är: http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral___2944.aspx

²⁵⁹ Informationen är hämtad från Kriminalvårdens hemsida www.kvv.se. Direktlänken är: http://www.kvv.se/templates/KVV_NewsArticle___2711.aspx

²⁶⁰ Jmf. prop. 2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 37.

²⁶¹ Lag (1988:688) om besöksförbud.

omfatta kvinnor som har blivit hotade eller utsatta för våld av den man de har eller har haft en relation med. Alltsedan lagstiftningen utarbetades och sedermera tillkom har kritik riktats mot dess bristande verkningsgrad i praktiken. Kritiken har medfört ett flertal omarbetningar och ändringar i skärpande riktning i lagen, men likväl menar åtskilliga bedömare att lagens ”tandlöshet” i väsentliga hänseenden kvarstår. Som exempel på gjorda omarbetningar kan nämnas att reglerna ändrats så att besöksförbudet under vissa förutsättningar numera även kan omfatta den gemensamma bostaden. Vidare har besöksförbudet utvidgats till ett större geografiskt område än vad som gällde initialt.

I nuläget torde en allmän uppfattning vara att det båtar föga att göra ytterligare förändringar av själva lagstiftningen. Intresset har hos åtskilliga betraktare istället kommit att fokuseras på problemet med bevismöjligheter för gjorda överträdelser. Det är på detta område som fotbojan kommit att bli en intressant variabel. När det gäller svårigheten att bevisa överträdelser brukar kritikerna rikta in sig på två förhållanden. Det första är att det inte finns något adekvat instrument som registrerar överträdelserna i tid och rum. Det andra förhållandet är att själva överträdelsen inte är korrelerad till sådana aktiviteter som normalt faller under en brottsrubricering²⁶². Brottet är med andra ord sådana beteenden som annars inte betraktas som brottsliga. Problematiken återspeglas även i brottsstatistiken vilken anger att minst var tredje besöksförbud av de cirka 4 000 som årligen utfärdas överträds²⁶³. Så gott som alltid är det vidare ett fåtal individer som svarar för en oproportionerligt stor andel av de anmälda överträdelserna²⁶⁴.

8.2.1 GPS-teknikens möjligheter

På regeringens uppdrag fick Brottsförebyggande rådet i slutet av 1990-talet i uppdrag att utreda huruvida elektronisk övervakning skulle kunna förstärka besöksförbudet och förhindra den höga överträdelsegraden. Rådets slutsats var att den radiobaserade fotbojan inte lämpar sig för uppgiften. Däremot såg man ett framtida potentiellt verktyg i GPS-tekniken²⁶⁵.

En förnyad studie av frågan företogs av rådet under våren 2005. Även denna rapport kom till samma slutsats, låt vara med viss anpassning till den

²⁶² Jmf. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Besöksförbud – en utvärdering av lagen och dess tillämpning*, nr: 2003:2, s. 37.

²⁶³ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Att förstärka besöksförbud med elektronisk övervakning*. 2005, s. 12.

²⁶⁴ Belysande härvid är att av de personer som anmäldes för att ha överträtt ett förbud under 2004 var nästan hälften misstänkta för upprepade överträdelser. Jmf. rapport från Brottsförebyggande rådet, *Att förstärka besöksförbud med elektronisk övervakning*. 2005, s. 12.

²⁶⁵ GPS står för ”Global Positioning Satellites”. Med tekniska glasögon innebär GPS-teknik förenklat att ett föremåls geografiska position lokaliseras via satellitövervakning. Jmf. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Elektronisk övervakning vid besöksförbud. Teknikens möjligheter och begränsningar*. 1999.

tekniska utvecklingen som skett mellan de båda utredningstillfällena²⁶⁶. Man menade att en framtida lösning skulle kunna vara att belägga en notorisk överträdare med en GPS-baserad fotboja. Tekniken innebär att när den överträdande parten inträder i det område som förbudet omfattar, larmas den berörda parten omedelbart²⁶⁷. Tekniken har klara fördelar över nuvarande radiokommunikation eftersom en kontinuerlig och precis positionering av den övervakade sker. En jämförelse kan här göras med utvecklingen av polisfordon. Tidigare framgick bilarnas position inte av radiotekniken, men med nuvarande GPS-teknik kan en kontinuerlig övervakning av fordonets position ske. Eftersom fotbojan i sin nuvarande utformning bygger på radiotekniken är exempelvis möjligheterna att följa gärningsmannens övertramp kraftigt reducerade. Med GPS ökar risken för en upptäckt vid överträdelse markant. Sammantaget skulle polis och åklagare enligt Brottsförebyggande rådet med GPS-tekniken erbjudas möjlighet att motverka övertramp på helt annat sätt än tidigare.

I augusti 2005 gav regeringen vidare Rikspolisstyrelsen i uppdrag att ta fram en prototyp på en teknisk lösning som skulle kunna användas för att förstärka besöksförbudet. Rikspolisstyrelsen fick i uppdrag att skissera fram ett tekniskt fungerande system där den elektroniska intensivövervakningen står som rollmodell. Parallellt med Rikspolisstyrelsens arbete kommer justitiedepartementet att se över de juridiska aspekterna av den elektroniska intensivövervakningen och besöksförbudet. Uppdraget ska redovisas senast den 31 december 2006²⁶⁸.

8.2.2 Fördelar både för brottsoffret och gärningsmannen

Infrias tankegångarna erbjuder en GPS-baserad fotboja givetvis betydande preventionseffekter. Dessutom är möjligheterna till en ökad upplärningsprocent uppenbara. Ur ett brottsofferperspektiv finns det även fördelar med en intensivövervakning. "Symbolvärdet" blir exempelvis stort eftersom det är brottslingen och inte offret som "straffas". Med andra ord är det inte offret som tvingas byta telefonnummer, hemadress eller på andra sätt hålla sig undan eller fly sin förövare. Vidare är det sannolikt att den nog så viktiga subjektiva tryggheten hos brottsoffret ökar med vetskapen om att gärningsmannen är belagd med fotboja. Detta är givetvis en väsentlig utgångspunkt för brottsoffrets livskvalitet och gäller också för närstående personer till brottsoffret.

Även ur ett gärningsmannaperspektiv finns klara fördelar med tekniken. GPS erbjuder en helt annan rumslig dimension än nuvarande reglering.

²⁶⁶ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Att förstärka besöksförbud med elektronisk övervakning*. 2005.

²⁶⁷ *Ibid.*, s. 6.

²⁶⁸ Se Rikspolisstyrelsens (RPS) hemsida www.polisen.se. Direktlänken är: <http://www.polisen.se/inter/nodeid=21431&pageversion=1.html&articleid=139749>

Konkret skulle den dömde erbjudas fullständig frihet utom inom ett väldigt specifikt område vilket innebär att fotbojan inte behöver vara något större ingrepp för de ”skötsamma förövarna”. Man skulle något tillspetsat även kunna hävda att gärningsmannen under vissa omständigheter kan ”gynnas” av en sådan lösning.

Samtidigt som fördelarna är uppenbara kan det finnas anledning att lyfta ett varningens finger för att hysa en alltför stor tilltro till teknikens möjligheter. Här kan hänvisning hämtas från ett annat politikområde, nämligen trafiksäkerhetsarbetet. Området kännetecknas av en genom åren allt bättre vägstandard, förarutbildning, produktutveckling av bilar m.m. vilket har skapat en större trygghet, såväl objektiv som subjektiv. Om denna utveckling tas ut i form av exempelvis mycket högre hastigheter på våra vägar riskerar givetvis den subjektiva tryggheten att bli en schimär. Analogt när det gäller besöksförbudet och fotbojan gäller att brottsoffret inte får invaggas i tron att fotboja innebär att riskbilden elimineras totalt.

Spekulativt talar således mycket för att besöksförbudslagen inom en relativt snar framtid kan komma att kompletteras med elektronisk intensivövervakning. Fördelarna synes vara många ur alla inblandade aktörers perspektiv medan nackdelarna primärt uppstår hos en notoriskt opålitlig gärningsman. Vidgas perspektivet är det över huvud taget intressant att följa parallelliteten mellan teknisk utveckling och den juridiska vidareutvecklingen kring instrumentet fotboja. På samma sätt som landvinningar inom exempelvis DNA-tekniken erbjuder nya möjligheter att binda förövare inom så kallad vardagsbrottslighet återfinns alltså här möjligheten att tillföra besöksförbudet och fotbojan nya dimensioner. Självfallet kräver detta att den juridiska medelsarsenalen och den etiska diskussionen utvecklas och förs i samverkan med den tekniska utvecklingen. Ur juridisk utgångspunkt är därför det uppdrag justitiedepartementet initierat av stor betydelse.

9 Fotbojan ur olika perspektiv

När man studerar fotbojans tillkomst, användning och ideologiska grogrund kan det finnas anledning att göra vissa nedslag kring de basala faktorer som i så hög grad bidragit till att intensivövervakningen fått en plats i teoretisk och praktisk kriminalpolitik. Med detta avsnitt hoppas jag kunna driva analysen vidare och fördjupa de ideologiska och praktiska frågorna kring fotbojan. Följande framställning täcker ett antal aspekter från såväl de kriminologiska, juridiska som de sociala verksamhetsfälten. Det är svårt att hitta en skolastisk ansats som täcker in aktiviteter från ett brett spektrum av antytt slag. I upplägget har jag fastnat för att tämligen fristående använda en analytisk modell som ofta används inom juridisk doktrin. Detta är ansatsen att närma sig och dissekera juridiska frågeställningar utifrån de grundperspektiv som presenterades under avsnitt 2.4, nämligen från den lagstiftande instansen, den dömande instansen samt den verkställande instansen²⁶⁹. Angreppssättet har jag valt eftersom många av de punkter som kommer att tas upp i det följande på olika sätt och med olika tyngd kan placeras under dessa nivåer. Det bör påpekas att vissa av punkterna har en ”glidande” karaktär och således mer eller mindre kvalificerar sig för mer än en nivå. För ett så omfattningsrikt område som fotbojan kan det naturligtvis också finnas aspekter som skulle kunna tilläggas. Med detta sagt börjar kapitlet med det lagstiftande perspektivet.

9.1 Lagstiftarens perspektiv

Inledningsvis är det intressant att notera hur frihetsstraffet städse har ändrat karaktär under århundradenas gång. Från forna tiders inspärning på fästning, via interneringsstraff och straffarbete till det moderna fängelsesystemet och dess nya utlöpare i form av exempelvis fotbojan. Huvudprincipen om geografisk rörelserestriktion har hela tiden varit densamma men formerna härför har omstrukturerats och finlipats på ett högst påtagligt sätt. Den elektroniska intensivövervakningen visar sålunda att begränsningar i den personliga rörelsefriheten kan ha högst skilda förtecken. Framtiden kommer med största sannolikhet att visa på ytterligare förskjutningar inom och mellan värderingssfärerna ”personlig frihet” och ”personlig egendom” (jmf. avsnitt 2.2.2). Belysande är exempelvis den pågående kriminalpolitiska och juridiska debatt som förs kring ett eventuellt vidgat nyttjande av bötesstraffet. Måhända är framtidsutvecklingen ett ökat nyttjande av finansiella konfiskationer istället för rumsliga dito? Meningarna är dock delade när det gäller hur långt pendeln kan tillåtas slå i denna riktning²⁷⁰.

²⁶⁹ Jmf. Jareborg, Nils *Allmän kriminalrätt* (2001), *Straffrättsideologiska fragment* (1992).

²⁷⁰ Frågan debatteras exempelvis i ett flertal artiklar i *Svensk Juristtidning* (SvJT) 2003. Tex. Jareborg, Nils, *Böter istället för fängelse?*, s. 231-242 m.fl.

9.1.1 Relationen till fängelsestraff

I uppsatsens andra kapitel diskuterades den närmare innebörden av begreppet straff. Som därvid framgick definieras ett straff vanligen som ”*en form av lidande eller obehag som avsiktligt tillfogas en medborgare av staten i de fall han eller hon har begått en brottslig handling*”. När det gäller straffbegreppets relation till den elektroniska intensivövervakningen torde få bestrida att fotbojan är ett sådant ingrepp i den personliga integriteten som uppfyller rekvisitet ”att medföra obehag eller lidande”. Fotbojans karaktär av straff kan därmed sägas vara tämligen oomstridd.

Mer kontroversiellt ter sig förhållandet mellan fotbojan och fängelsestraffet. Annorlunda uttryckt skulle man, till skillnad mot vad lagstiftaren antyder, kunna argumentera för att det finns en tydlig *diskrepans* mellan straffverkställighet med fotboja och straffverkställighet i anstalt. En anstaltsvistelse innebär exempelvis en tydlig avgränsning av individens rörelseförmåga i *såväl* rumslig som innehållsmässig mening. Straffverkställighet med fotboja inskränker givetvis den dömdes rumsliga rörelsefrihet, men man kan med fog hävda att detta är i betydligt mindre omfattning än ett traditionellt fängelsestraff. Skillnaden syns måhända än mer klart i straffets innehållsmässiga mening eftersom den elektroniska intensivövervakningen medger betydligt större valmöjligheter för den dömda än vad en konventionell fängelsemiljö kan erbjuda. En översikt av texter från lagstiftaren ger vid handen att denna uppenbara diskrepans inte har kommit till tydligt uttryck i debatten kring intensivövervakningen. Som två bland många exempel kan anges följande utdrag ur regeringens proposition 2004/05:34 ”Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll” respektive departementsutredningen Ds 2004:7 ”Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll”:

”En bidragande orsak till den trovärdighet intensivövervakningen kommit att få är att den i princip upplevs som lika ingripande som verkställighet i fängelse”²⁷¹.

”Intensivövervakning med elektronisk kontroll har visat sig vara en verkställighetsform som i princip upplevs lika ingripande som fängelse men som inte har fängelsets negativa konsekvenser”²⁷².

Sammantaget kan lite syrligt inflikas att om det *inte* förelåg en diskrepans mellan fängelsestraff och fotboja vore utslussning med fotboja en föga meningsfull åtgärd. Från juridiskt håll har vissa aktörer på den rättsliga spelplanen sökt påkalla lagstiftarens uppmärksamhet till denna frågeställning. Belysande och intresseväckande är exempelvis domstolsverkets remissyttrande över departementspromemorian Ds 2004:7 ”Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll”:

²⁷¹ Ds 2004:7, Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll, s. 37.

²⁷² Prop. 2004/05:34, Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll, s.12.

”Även om man inte ska underskatta strängheten i intensivövervakningen bör man föra diskussionen på ett ärligt och trovärdigt sätt och således medge att övervakning inte är lika ingripande som ett fängelsestraff”²⁷³.

Att lagstiftarens intention med den elektroniska intensivövervakningen inte har varit att återskapa fängelsestraffets totala inlåsningseffekt, utan snarare att möjliggöra personlig utveckling och förbättrade rehabiliteringsmöjligheter för den dömda har måhända inte tillräckligt understrukits i den förda debatten.

9.1.2 Straffideologiska teser

Som framgått av det föregående har straffet genom historien givits olika bevekelsegrunder och vilat på olika strafflegitimerande ben. Argumenten har framkommit i olika kombinationer och har växlat över tid. De senaste två seklerna har strafflegitimerande argument av typen ”vedergällning för brottet”, ”behandling utifrån individen” och ”inkapacitering som samhällsskydd” äntrat den kriminalpolitiska scenen och utgjort grogrund för olika kriminalpolitiska överväganden och åtgärder. Man skulle med viss försiktighet kunna hävda att utvecklingen sett ur ett längre tidsperspektiv delvis varit cyklisk såtillvida att straffetiska ideologier dominerat under en tidsperiod, hamnat i skymundan, för att därefter ånyo återkomma i den kriminalpolitiska debatten. Tendenserna återfinns på ett högst påtagligt sätt när det gäller straffklassicismen med sina honnörsord proportionalitet mellan brott och straff, förutsebarhet i rättsskipningen samt likabehandling av brottslingar. Även när det gäller behandlingstanken kan man argumentera för att det finns cykliska tendenser. Detta gäller särskilt på verkställighetsnivån där allehanda behandlingsargument har kommit att få en allt större plats. Ett färskt exempel på hur individ- och behandlingsorienterade synsätt ånyo aktualiserats är utredningen ”Framtidens kriminalvård” (SOU 2005:54). En huvudtanke i utredningen är att fångens skötsamhet i anstalten korreleras till ”förbättringar” respektive ”försämringar” i fängelsevillkoren²⁷⁴.

9.1.2.1 Differentierade bevekelsegrunder

Fokuseras diskursen ovan på fotbojan är det intressant att notera att det har förekommit en vida blandning av argument kring fotbojans för- och nackdelar. Olika debattörer har uppskattat respektive förkastat elbojan utifrån vitt skilda bevekelseperspektiv. När det gäller förespråkare hos allmänheten i dess olika schatteringar är det främst inkapaciteringsargumentet kring fotbojans nyttjande som har penetrerats. Konkret har debatten kommit att kretsa kring hur användandet bör utformas för att ett erforderligt samhällsskydd ska upprätthållas. Frågor som har

²⁷³ Det fullständiga namnet på departementspromemorian är: Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*. Remissyttrandet har Domstolsverkets diarienummer 240-2004.

²⁷⁴ Jmf. fotnot 53 och 54.

ventilerats i framförallt media har varit tekniken kring fotbojan samt hur frivårdens kontrollapparatur bör utformas. Den underliggande tankebanan synes ha varit att påföljden för att skapa en allmän acceptans hos allmänheten inte får vara alltför ”mjuk”. En erforderlig skärpa på straffet har således efterfrågats för att lagens påföljdssystem inte ska ”förlora förtroende” hos allmänheten. Måhända kan denna diskussion delvis förklaras av den straffrättsliga diskrepans som finns mellan fängelsestraffet och intensivövervakningen (se ovan)²⁷⁵.

Även i den partipolitiska debatten har funnits ett överlappande konsensus kring fotbojans fördelar, låt vara från olika bevekelsegrunder. Notabelt är att i såväl den partipolitiska debatten som i den allmänna debatten har exempelvis individualpreventiva argument, allmänpreventiva överväganden, behandlingstankar och olika inkapaciteringsargument kunnat löpa sida vid sida. Detta kan även illustreras av de olika motivuppsättningar som legat till grund för användandet av fotbojan. Behandlingsideologin ges ett större utrymme när fotbojan används som utslussningsmekanism medan inkapaciteringstanken kan sägas vara mer framträdande när fotbojan används som ett alternativ till fängelsestraff. Bristerna i lyckade rehabiliteringsresultat vid fängelsestraff har utgjort en grogrund och en stark drivkraft för att nå bättre behandlingsresultat med intensivövervakningen. Fotbojan anses vara ett finlemmat instrument som tydligt kan avpassas mot den gärningsman vars beteende behöver korrigeras. Möjligheten att föreskriva individuella villkor är något av en grundstomme i verkställighetsformen. Den ideologiska sprängpunkten mellan olika motivuppsättningar kommer tydligt till uttryck när diskussionen kretsar kring frågan om ett utvidgande av befintliga tillämpningsområden. Summerat är det således intressant att fotbojan kommit att betraktas som ett adekvat sanktionsinstrument *oberoende av de straffideologiska utgångspunkterna*.

9.1.3 Med kamerala glasögon

Fängelsestraffet är otvetydigt ett dyrt straffalternativ. En central målsättning med den elektroniska intensivövervakningen har från lagstiftarens sida varit att tillgodose det samhällsintresset av en reducering av kostnaderna för straffformen. Med andra ord har en huvudtanke med intensivövervakningen varit att avsätta samhällsekoniskt utrymme för straffsanktioner skall ges ett så kostnadseffektivt utnyttjande som möjligt²⁷⁶. Klart är att fotbojan är avsevärt mindre resurskrävande än en traditionell fängelsevistelse. Dygnskostnaden för en dömd som verkställer sitt straff med fotboja är 900 kronor. Detta står att jämföra med de ca 1 800 kronor som en anstaltsplats på en öppen anstalt idag kostar per dygn²⁷⁷. Som framgått av uppsatsen grundar sig de lägre kostnaderna bland annat på att den dömda exempelvis

²⁷⁵ Avsnitt 9.1.1.

²⁷⁶ Jmf. prop. 1995/96:156, *Utvidgad försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 10.

²⁷⁷ Se fotnot 258.

vare sig kräver vårdplats, matkostnader eller konstant övervakning från kriminalvården. De ekonomiska fördelarna med fotbojan inskränker sig inte enkom till kriminalvårdens kostnader för själva verkställigheten. Fotbojan medför även ytterligare samhällsekonomiska fördelar. Ett deciderat exempel är att den dömda ofta kan fortsätta sitt ordinarie arbete och därmed behålla sin vanliga inkomst. En bibehållen anställning under strafftiden innebär givetvis lägre samhällsekonomiska kostnader förutom uppenbara finansiella fördelar för den dömda.

Fotbojan har även sina belackare inom området rättsekonomi. Kritiker menar exempelvis att de ekonomiska analyserna inte beaktar olika merkostnader i form av tex. personalresurser, teknisk tillgänglighet m.m. som uppstår vid nyttjandet av detta instrument²⁷⁸. Härutöver menar man att fotbojan har en självexpanderande effekt i så motto att instrumentets attraktionskraft leder till att fotbojan används för allt större kategorier²⁷⁹. Annorlunda uttryckt åsyftas härvid att även om kostnaden per individ blir lägre, ökar totalkostnaden till följd av ett växande antal klienter. För egen del tycker jag att argumenten har viss bärkraft. Man bör dock observera att alternativkostnaden via interneringsstraff likväl är påtagligt högre. Om ett ökat antal människor vid sidan av fängelsestraff ådöms denna verkställighetsform torde det knappast vara fotbojans fel, utan snarare tyder det på en ändring i rättsmedvetandet hos våra domstolar.

En relevant frågeställning av mer principiell art är tvisteknuten mellan rättsekonomi och etik. Som på så många andra områden kan frågan kring effektivitet och etik ställas under lupp. Exempelvis går att konstruera exempel där fotbojan etiskt sett kan te sig stötande, men kostnadseffektivt. Ett typiskt fall skulle kunna vara en gärningsman som har dömts för mord, mordbrand eller motsvarande. Ett annat exempel skulle kunna vara en gärningsman som upprepade gånger har hotat ett stort antal människor i sin närmiljö till livet, och måhända i vissa fall satt sina hotelser i verket. Annorlunda uttryckt kan i en vidare mening den elektroniska intensivövervakningen innebära ”kostnadsbesparingar” även för etiska och juridiskt principiella frågeställningar. I mångt och mycket är detta en fråga om besparing kontra professionalisering. Oreflekterat kan vidgningsmöjligheter och dess lönsamhet således bli farlig om rätts- och etikfrågorna sätts i andra hand. Därför är det givetvis centralt att ekonomiska argument ständigt kontrasteras med annat än bara kamerala glasögon.

9.2 Den dömande instansens perspektiv

Från lagstiftarperspektivet finns i det följande anledning att övergå till det dömande perspektivet. Härvid bör tilläggas att en domares perspektiv

²⁷⁸ Tex. Civil nummer 3 1992. *Skamstraff –igen?*, s. 34.

²⁷⁹ *Ibid.*

självfallet är mångfacetterat och en hel del utgångspunkter som kan te sig relevanta i en rättegångssal har redan presenterats i det föregående.

9.2.1 Verkställighetsföreskrift eller påföljd

Inledningsvis kan det ur ett domstolsperspektiv ses som tvistigt att fotbojan i dagsläget inte är utformad som en självständig påföljd utan som en verkställighetsform för fängelsestraffet. Valet att skulptera den elektroniska intensivövervakningen på detta sätt har mer av en historisk förklaring än en stringent juridisk sådan. När försöksverksamheten inleddes 1994 menade lagstiftaren att underlag saknades för att bedöma hur intensivövervakningen på längre sikt skulle kunna infogas i brottsbalkens påföljdssystem. Följden blev att lagstiftaren önskade bedriva försöksverksamheten med så få juridiska ändringar i påföljdssystemet som möjligt²⁸⁰. Rent konkret innebar detta att domarna skulle välja och utmäta påföljd enligt gängse regler.

Utänför domstolslokalen har frågan om fotbojan bör vara en verkställighetsföreskrift eller en självständig påföljd debatterats livligt såväl i utredningsvärlden som i den allmänna juridiska diskussionen²⁸¹. Härvid återfinns två falanger; de som påkallar en förändring och de som ser nuvarande utformning som tillfyllest. När det gäller den förstnämnda kategorin menar de att rätt forum för intensivövervakningen är domstolarna i deras dömande verksamhet. Deras argumentationslinje är i huvudsak principiell eftersom de menar att fotbojan de facto är att se som en egen påföljd och därför ska hanteras som en sådan med allt vad det innebär. Kriminalvården skulle med denna utformning även fortsättningsvis beredas stort inflytande i processen²⁸².

Den andra falangen, däribland regeringen, menar att man bör hålla fast vid dagens strukturella utformning²⁸³. Grunden härför anges vara att själva prövningen intar formen av ett standardiserat förfarande med minimalt utrymme för skönsmässiga bedömningar²⁸⁴. Eftersom prövningen har denna karaktär menar man att rätt forum är kriminalvården. Vidare menar man att domstolarna vid huvudförhandlingen i dagsläget saknar nödvändigt underlag för en adekvat bedömning. Tillika anser vissa att det inte är lämpligt att domstolarna ska utträna om samtycke finns. I sådana fall tvingas

²⁸⁰ Prop. 1993/94:184, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 13-14.

²⁸¹ Jmf. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 62, 70-71. Prop. 2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 32.

²⁸² Exempelvis i form av att domstolen i sedvanlig ordning inhämtar yttrande före huvudförhandling. Tex. Straffsystemkommittén i SOU 1995:91, *Ett reformerat straffsystem*.

²⁸³ Tex. prop. 1997/98:96, *Vissa reformer av påföljdssystemet*, s.109-112. Prop.

2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, s. 32.

²⁸⁴ Lagstiftarens huvudprincip med den elektroniska intensivövervakningen är att de dömda som uppfyller rekvisitet om strafftid och önskar att få verkställa sitt straff med en fotboja också bör få göra det.

domstolen att ta hänsyn till en utomstående persons inställning vid sitt dömmande.

En fördel som kan anföras för dagens system är att eventuell misskötsamhet från den dömdes sida snabbare kan korrigeras via en verkställighetsföreskrift än via en förnyad domstolsprövning. I detta ligger givetvis också ett processekonomiskt övervägande. För egen del anser jag att motiven för domstolsprövning trots allt äger företräde vilket jag återkommer till nedan.

9.2.1.1 Kopplingen till brottsbalken

Det kan här vara på sin plats att för ett ögonblick inta något av ett ”helikopterperspektiv” och rikta fokus kring brottsbalkens allmänna konstruktion samt i vilken tidsanda den tillkom. När brottsbalken infördes 1965 präglades, som nämndes under avsnitt 3, kriminalpolitiken av behandlingstanken där brottsligheten betraktades som en konstruktion av den sociala miljön. Påföljdssystemet skulle i enlighet härmed verka individanpassat för att rehabilitera brottslingen och därmed motverka fortsatt brottslighet. Tyngdpunkten vid påföljdsbestämningen blev att välja en påföljd som tillgodosåg den tilltalades behov av vård och behandling i det enskilda fallet. Valet skulle grundas på en prognostisk bedömning av detta vårdbehov, hur stort det var och hur det lämpligen kunde bemötas. Av naturliga skäl kom brottsbalken således att influeras och struktureras av dessa kriminalpolitiska ambitioner.

Redan i samband med tillkomsten av brottsbalken fanns viss kritik mot behandlingstanken. Som nämndes tidigare växte sig kritiken allt starkare och resulterade så småningom i ett paradigmskifte till ett mer nyklassicistiskt synsätt på straffet. I takt med att de nyklassiska tongångarna accentuerades kom brottsbalken under årtiondena att utsättas för åtskilliga revideringar. Ändringarna var dock inte heltäckande varför man något tillspetsat skulle kunna hävda att brottsbalken i någon mening erhållit karaktären av ett lapptäcke där olika impulser från kriminalpolitiska ideologier har brutits på ett inte alltid konsistent sätt²⁸⁵.

Från juridiskt håll har vid åtskilliga tillfällen efterfrågats en total och fullständig revision av brottsbalkens regler kring straffmätning och påföljdsval. Ett flertal utredningar har tillsatts men det har inte lett till någon fullständig revision. Översatt till problematiken kring den elektroniska intensivövervakningen och debatten kring att göra den till en självständig påföljd har i den juridiska diskussionen framförallt frågan om hur den praktiskt skall inordnas i påföljdssystemet tagits upp. Många juridiska debattörer har framfört att nuvarande system måste betraktas som såväl svåröverskådligt som i vissa hänseenden ologiskt vilket skulle innebära att en ny påföljd skulle förvirra bilden ytterligare. I dagens påföljdssystem är

²⁸⁵ Jmf. Borgeke, Martin, *Påföljdsval och straffmätning –nytt vin i gamla läglar?*, Artikel ur SvJT 2004, s. 885-910.

som tidigare framgått sett ur ett straffbarhetsperspektiv straffet fängelse den ”kraftigare” påföljden och straffet böter den ”lindrigaste”. Övriga påföljder mellan dessa två extrempunkter saknar fast placering vilket gör att vissa menar att de tenderar att bli hängande som fria satelliter. Som exempel kan anföras att skyddstillsyn och villkorlig dom i lagens mening är att se som lika ingripande påföljder. För gemene man torde inte så vara fallet. Som så ofta i samhällslivet har denna legala brist kompenserats av andra mekaniker. Avseende bristen på legal rangordning av frivårdspåföljderna har domstolarna exempelvis infört en egen inofficiell rangordning av dessa. Sammanfattningsvis om vi återvänder till fotbojan blir slutsatsen att om fotbojan skall bli ett reguljärt inslag i den dömande verksamheten är en översyn av brottsbalkens bestämmelser en naturlig förutsättning innan en ändring kan ske. Utan vägledning i denna fråga riskerar annars fotbojan att bli ”hängande” som ytterligare en fristående satellit.

9.2.2 ”Anpassning” av strafftiden

Intimt förknippat med ovanstående är frågan om domaren kan tänkas ”anpassa” sin straffmätning för att möjliggöra, alternativt förhindra, att gärningsmannen erhåller en intensivövervakning²⁸⁶. Farhågor om detta fanns dels vid fotbojans införande och har därefter stundtals kommit att tas upp i den juridiska debatten²⁸⁷. Några empiriska belägg om att detta satts i system finns inte. Under alla förhållanden torde både hypotes och mothypotes på detta område vara svårt att belägga eftersom argument av denna typ knappast kommer att åberopas i domskälen. Man kan möjligen också misstänka att det i juridiska kretsar kan finnas divergerande meningar om det tillåtliga och det lämpliga i en sådan eventuell ”anpassning”. En avgörande faktor kan vara i vilken utsträckning betraktaren tillmäter frågan individualpreventiva utgångspunkter. Frågeställningen blir i mångt och mycket ideologisk; Skall överutrymmet vara noll eller skall en domare medges en snäv rörelsemarginal? Om detta finns delade meningar.

9.3 Verkställighetsperspektivet – den dömdes perspektiv

På den tredje nivån återfinns den verkställande nivån. I andra sammanhang brukar härmed avses institutioner som kriminalvården, frivården och Statens Institutionsstyrelse (SIS). När det gäller tillämpningen av intensivövervakningen kan det finnas anledning att också vidga perspektivet

²⁸⁶ En möjlighet skulle kunna vara att domstolen dömer till ett kort fängelsestraff i mål där utgången egentligen skulle varit villkorlig dom eller skyddstillsyn med motiveringen att den dömda ändå ”slipper” fängelse genom att ansöka om fotboja. Även det omvända förhållandet skulle kunna tänkas genom att domaren inte anser alternativet fotboja lämpligt.

²⁸⁷ Jmf. Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Intensivövervakning med elektronisk kontroll*, nr: 1999:4, s. 35.

och se verkställigheten utifrån den dömdes och hans eller hennes närmaste omgivnings synvinkel. Skälen härför framgår i det följande där fotbojan dissekteras utifrån jämförelsevis mer praktiska utgångspunkter. I denna del koncentreras redogörelsen kring frågeställningar som är av principiell eller ideologisk art. Det bör betonas att gärningsmannens relation till fotbojan naturligtvis är komplex och skiljer sig åt beroende exempelvis på hans eller hennes bakgrund, tidigare erfarenheter, förväntan på livet efter verksställd strafftid etc.

9.3.1 "Fängelse" i hemmet

Till att börja med är de senaste decenniernas fängelseutveckling intressant ur ett straffilosofiskt perspektiv. Med frivårdspåföljdernas markanta expansion har staten gått från att lyfta ut den brottslige till en isolerad plats och straffa honom eller henne där, till att straffa brottslingen ute i samhället bland andra medmänniskor. I takt med utvecklingen har frivårdens arbetsfält kommit att breddas alltmer. Med den elektroniska intensivövervakningen kan staten sägas ha förflyttat positionerna ytterligare ett steg eftersom verkställighetsformen innebär att straffet sker i den enskilde medborgarens allra mest skyddade sfär; hemmet. Med en historisk tillbakablick ter sig resan lång från Birger Jarls proklamerade hemfridsbrott vid Skänninge Möte år 1248 till samhällspåföljd i ren hemmiljö. Summerat har straffets rumsliga dimension vidgats emedan "hårdhetsgraden" i straffskipningen lindrats påtagligt genom seklernas gång.

9.3.2 Den dömdes och familjen

Ovanstående leder över till frågan kring den dömdes och hans eller hennes familjesituation. Av förståeliga skäl finns det en rad fördelar med att låta den dömdes avtjäna hela eller slutet av sitt straff i hemmet. Att bibehålla sitt arbete och sin vardag samt att ha sina nära och kära inom räckhåll är givetvis värdefullt. Att gärningsmannen vistas i sin hemmiljö har även setts som en klar fördel ur rehabiliteringssyfte. Samtidigt kan i vissa fall ett "uppryckande" från en destruktiv hemmiljö vara en förutsättning för ett ändrat leverne. Ett exempel härpå är dömda med långvarigt narkotikamissbruk. I dessa fall har boendet ofta förvandlats till så kallade "knarkarkvarter". Påfallande ofta synes missbrukarna själva vilja komma bort från denna hemmiljö för att lättare kunna motstå locktonerna att återfalla i missbruk.

Det är naturligtvis inte bara den dömdes som påverkas av att hemmet blir bas för en straffverkställighet utan även hans eller hennes familj. Frågeställningen har berörts bland annat i Brottsförebyggande rådets två rapporter: "Ett steg på väg mot frihet" och "Fängelse i frihet"²⁸⁸. De

²⁸⁸ Rapporternas fullständiga namn är, *Fängelse i frihet – en utvärdering av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, nr: 2003:4 och *Ett steg på väg mot frihet – en*

anhörigas reaktioner har enligt rådet varit blandade, dock till övervägande delen positiva. Bland de tillstyrkande reaktionerna hör bland annat att den dömda kan spendera tid med sina barn, hjälpa till med hushållsarbetet och att över huvud taget leva ett mer normalt liv. Nedan får följande citat från utredningen tjäna som exempel på positiva inställningar från familjemedlemmarna:

*"Man hade barnpassning. Han var ju fast i huset när han inte jobbade. Så jag kunde lämna över barnet och gå ut själv. Man hade en gemenskap tillsammans på ett annat sätt än när han var i fängelse. Man är en familj, fast han måste ha på sig bojan"*²⁸⁹.

*"Slipper vara mörkrädd själv och vara orolig för att det händer honom något däruppe. Jag såg ju vilket klientel det var där uppe, när jag var där och hälsade på"*²⁹⁰.

När det gäller de mer kritiska ståndpunkterna för straffformen synes ett vanligt argument vara att familjemedlemmarna tycker att även deras frihet begränsas av fotbojan. Förutom oanmälda kontroller från frivården och rädsla för att överskrida fastlagda tidsramar, vittnar anhöriga om att en allmän solidaritet att vara hemma med den dömda lätt infinner sig²⁹¹. Nedan får följande citat åskådliggöra tankegångarna:

*"Det blir ju ett straff för mig med, så det blev en lång process, ett övervägande"*²⁹².

*"Det var fruktansvärt för både honom och oss. Det var jobbigt med alla tider, han klarade det inte. Vi var som asplöv allihopa för vi oroade oss så mycket för tiderna"*²⁹³.

Översatt till ett mera straffetiskt principiellt plan bör även framhållas vissa andra reflektioner som framskymtat i debatten. Exempelvis har diskuterats huruvida fotbojan medför att man även "straffar" oskyldiga, såsom tex. familjemedlemmar. Stundtals har även förts argumentationen att staten genom intensivövervakningen (ut)nyttjar anhöriga som oavlönade fångvaktare. Dessa kvalitativa argument kan inte utan vidare viftas åt sidan. Det vore vidare intressant att fästa forskningsfokus på genusfrågan. Enligt nu rådande samhällsmönster där bl.a. kvinnor generellt sett tar ett större ansvar för drift av hus, barn och hem vore det intressant att närmare dissekera fotbojeinstrumentet med dessa analytiska glasögon. Det finns härvid en rad kittlande frågeställningar att fördjupa sig i. Ett exempel skulle kunna vara om det empiriska faktum att det är fler män än kvinnor som döms till fotboja har någon betydelse för verkställighetens verkningsgrad²⁹⁴?

beskrivning av intagnas sociala situation efter intensivövervakning med elektronisk kontroll –IÖV-utsluss.

²⁸⁹ Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Ett steg på väg mot frihet –en beskrivning av intagnas sociala situation efter intensivövervakning med elektronisk kontroll –IÖV-utsluss*, s. 31.

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Jmf. Ibid., s. 30.

9.3.3 Skamstraff eller socialt diskriminerande straff

Synnerligen kontroversiellt är spörsmålet om fotbojan är att se som ett modernt skamstraff. Ett skamstraff är förenklat straff som syftar till en förödmjukande behandling av den brottslige person. Denna straffform nyttjades frekvent under tidigare epoker och fanns i otaliga skepnader. Vanligt förekommande var exempelvis att straffa kvinnor som på olika sätt brutit mot "sedlighetsregler". Som exempel kan nämnas hårklippning, öronens eller näsans avskärning, brännmärkning samt bärande av "stadens mantel". Vanligt var vidare att utsätta en övertrampande part för straff vid skampåle eller annan liknande offentlig förnedring. Dåtidens skamstraff verkställdes normalt i kyrklig regi. Översatt till den elektroniska intensivövervakningen menar sålunda vissa kritiker att fotbojan "brännmärker" sin bärare och är en synlig social förnedring²⁹⁵.

Samtidigt som denna diskussion måhända getts en alltför undanskymd plats i debatten, kan kritiken ovan sägas vara något överdriven. Självfallet kan fotbojan i någon mening sägas innefatta sociala "skamelement", men detta förutsätter att bärandet av bojan är känt hos omvärlden. Som framgått av uppsatsen är detta ingalunda någon regel vid fotbojans nyttjande. Tvärtom verkställs ofta sanktionsformen i det tysta där varken arbetsgivaren, släktingar utanför familjekretsen, eller andra myndigheter är medvetna om övervakningen. Tilläggas bör även att fotbojans storlek och placering gör att den undanhålls för utomstående betraktare. Istället är den svaga länken vid intensivövervakningen densamma som vid traditionella fängelsestraff; nämligen skvaller och oförsiktiga kommentarer från enskilda aktörer i rättskedjan. I sammanhanget bör även inflikas att det till och med är betydligt svårare för en dömd att hemlighålla ett anstaltsstraff än en intensivövervakning. Fängelsestraffen blir normalt sett kända i omvärlden, inte minst när den dömden på kortare eller längre tid uteblir från arbete, skola och social samvaro.

En i förarbetena omdiskuterad fråga är huruvida kravet på adekvat bostad med tillhörande tekniska förutsättningar kan innebära att vissa dömda exkluderas från att ta del av verkställighetsformen. Något tillspetsat fanns vid fotbojans införande vissa farhågor för att fotbojan i praktisk tillämpning skulle verka socialt diskriminerande. I förarbetena anges att verkställighetsformens huvudlinje är att de som uppfyller kravet i fråga om straffets längd också ska få kunna avtjäna straffet med fotbojan. Med andra ord bör huvudregeln vara att så få dömda som möjligt vägras intensivövervakning²⁹⁶. I utredningsvärlden har föreslagits att staten skall ta ett aktivt ansvar i denna fråga²⁹⁷. Exempelvis föreslog Straffsystemkommittén att ansvaret för bostäder skulle kunna läggas på övervakningsmyndigheten. Varje övervakningsmyndighet skulle disponera

²⁹⁵ Tex. Civil nummer 3 1992. *Skamstraff – igen?*, s. 34.

²⁹⁶ Prop. 1997/98:96, *Vissa reformer av påföljdssystemet*, s. 112.

²⁹⁷ Tex. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 292 ff.

lediga bostäder för att temporärt kunna erbjuda den dömda en bostad under verkställighetstiden i de fall där någon annan lösning inte stod till buds²⁹⁸. Straffsystemkommitténs förslag har dock inte förverkligats. Som framgick tidigare disponerar frivården inte över några bostäder och har heller inget krav på att hitta lämpliga bostäder åt den dömda²⁹⁹. Här ligger förvisso en risk att tänkbara kandidater utesluts a priori. Oförnuftigt utnyttjat kan sålunda en massiv tillämpning av fotbojeinstitutet ge socialpolitiskt icke avsedda effekter. Även detta område vore i högsta grad forskarrelevant.

En annan praktisk implikation som kan innebära orättvisor mellan individer och samhällsklasser rör möjligheterna till praktisk planering. Självfallet har en ensamstående svårare -ceteris paribus- att lösa frågor kring personlig komfort än någon som lever tillsammans med en annan individ. Som exempel kan nämnas barnomsorgsfrågor, matinköp, utträttande av bankärenden m.m. Här ställs även genusfrågan i klar blyxtbelysning.

9.3.4 Järnklump, kätting och fängelsehåla

Det formella namnet för elektronisk övervakning är ”intensivövervakning med elektronisk kontroll”. Det är dock få utanför den juridiska eller kriminalpolitiska expertisen som känner till eller nyttjar detta begrepp. Istället är det namnet ”fotboja” som har etsat sig fast hos en bredare allmänhet. Detta är lätt att förstå med tanke på att det är betydligt enklare att nyttja denna nomenklatur i vardagligt tal. Samtidigt kan begreppsdimensionen leda fel eftersom uttrycket kan leda till ordets makt över tanken. Namnet fotboja ger onekligen en association till den urgamla straffformen ”att fjättra fångar med fotbojor”. Förenklat gick detta straff ut på att brottslingen skulle fjättras fast med hjälp av en tung fotboja. Denna bestod av två delar; dels en tung järnklump vilken var fastsatt runt fångens ankel, samt en kortare kedja som var fastsatt i väggen. Konstellationen omöjliggjorde i princip för fången att röra på sig.

Dagens fotboja i sin europeiska och amerikanska mening är som framgått av uppsatsen någonting helt annorlunda. Den elektroniska intensivövervakningen är till sitt utformande fjärran från rasslande järnkedjor, fuktdrypande fängelsehålor och tunga järnklot. Därför kan begreppsdimensionen ses som aningen olycklig. För att ge en mer rättvisande bild av dagens sanktionsinstrument hade det måhända varit bättre om en annan beteckning än ”fotboja” hade företagits. Alternativa benämningar som givit en mer rättvisande bild åt instrumentet hade kunnat vara ”elektronisk vristlänk”, ”positionsmarkör”, ”positionsbevakning”, ”hemövervakning” eller dylikt. Likt varumärken är det dock troligtvis tyvärr för sent för att introducera en ny alternativ benämning.

²⁹⁸ Tex. SOU 1995:91, del 2, *Ett reformerat straffsystem*, s. 292 ff.

²⁹⁹ Se avsnitt 7.3.2.1.

Samtidigt skulle man kunna se begreppsdifferensen som positiv eftersom namnet fotboja signalerar en viss styrka och dignitet. Med andra ord sänder ordet fotboja undermedvetet budskapet att strafformen inte är någon mjuk ”trivialpåföljd”. Ordet fotboja – med den hårda kärna begreppet representerar - möjliggör härmed en betydande acceptans hos allmänheten (jmf. avsnitt. 9.1.2.1).

9.3.5 Tekniken och möjligheterna

Ny teknik innebär nya möjligheter. I dag kan i allt större utsträckning tekniska möjligheter nyttjas inom samhällets olika områden. I vardagen kan det mesta av vad medborgarna företar sig spåras, registreras och sparas. Otvetydigt är idag förutsättningarna för att kunna övervaka samhällsmedborgarna större än någonsin förut. Genom användande av exempelvis kameraövervakning, mobiltelefoner och av elektroniska betalningsmedel kan medborgarnas förehavanden in i minsta detalj kartläggas. Ett färskt exempel på en sådan potentiell möjlighet är kameraregistrering vid erläggande av så kallad ”trängselavgift” vid Stockholms centrala in- och utfarter. Exempel på områden vilka erbjuder svindlande utvecklingsmöjligheter är DNA- och GPS-tekniken. Med ett decenniums tillbakablick kan man med emfas påpeka att utvecklingen gått snabbt. Tekniska landvinningar vilka för bara några år sedan sågs som utopiska ”Hollywood-scenarion”, men som idag är verklighetsbaserade vardagsverktyg är tex. GPS-utrustade mobiltelefoner, avancerade brottsplatsundersökningar med hjälp av DNA, samt tekniken att spåra och lokalisera föremål via GPS. När det gäller det sistnämnda har utvecklingen kommit att omfatta allt från senila åldringar och bortsprungna husdjur till värdefullt stöldgods. Från rättsväsendets sida har utvecklingen inneburit betydande möjligheter till en ökad upplärningsprocent samt rimligtvis en avsevärd brottspreventiv effekt.

Ett verksamhetsområde som onekligen är på framkant när det gäller kontroll- och övervakningstekniken är transportsektorn. Här har videoövervakning inom kollektivtrafiken, automatisk hastighetsövervakning på landets vägar och lokalisering av geografiska förflyttningar av fordon via GPS kommit att bli gängse nyttjade arbetsredskap.

9.3.5.1 ”Storebror ser dig”

Den ovan tecknade utvecklingen har uppenbara fördelar. Samtidigt är det ofrånkomligt att förloppet också har en baksida. Parallellt med den stegrande säkerhets- och kontrollbestämningen finns risken att människors rätt till privatliv ”naggas i kanten” eller att andra individer på ett otillbörligt sätt får en inblick i medmänniskors privatliv. Med andra ord finns med utvecklingen naturligtvis en oro för att summan av de många olika mindre ingreppen i den personliga integriteten leder oss in i ett kontrollsamhälle som kan vara etiskt tveksamt. Enligt devisen ”många bäckar små ger en stor å” menar vissa att utvecklingen lett till att gränserna för vad som utgör ett

ingrepp i vår privata sfär sakta men säkert har kommit att förflyttas till ett allt större spektra av ingrepp i vår integritet.

En som varnar för denna utveckling är den norske kriminologen Nils Christie. Förenklat menar Christie att straffrättens kärna alltid består av avvägningen mellan kriminalitet och kriminalitetens bekämpande³⁰⁰. Tankegången kan illustreras med den gamla devisen: ”där ingen lag är, där är icke heller överträdelse”. Christie menar att det inte är brottsligheten i sig som belyser vår samtid, utan snarare kampen mot denna. Sett ur detta perspektiv kan således behovet av att övervaka och straffa medborgarna ses som omätligt. Utvecklingen gör exempelvis att den redan blomstrande kontrollindustrin enligt Christie spås en än ljusare framtid. Vidare menar han att ett växande säkerhets- och kontrollsamhälle riskerar att skapa ett gap mellan den enskilde medborgaren och den apparat som har till syfte att bedriva kontrollverksamhet. Avståndet menar Christie utgör grogrund för ytterligare säkerhets- och kontrolltänkande³⁰¹. Analysen är tänkvärd eftersom historien uppvisar konkreta exempel på vad dylika avstånd kan leda till. En tydlig exponent härvid är 1600-talets häxprocesser.

9.3.5.2 Rörlig balanspunkt

Sett ur ett längre tidsperspektiv räknat från faktorer såsom livegenskap under 1100-1200-talen, kungaförtryck m.m., fram till demokratins genombrott, har den personliga integriteten stärkts.

Begränsas utblicken till de senaste årtiondena är det tydligt att balansen mellan synen på reella eller fiktiva integritetskränkningar har ändrat riktning ett flertal gånger. Inte minst visar ödeläggelsen av World Trade Center den 11 september 2001, bombdåden i Londons tunnelbanesystem och andra terrordåd att balanspunkten mellan personlig integritet och säkerhet är rörlig. Efter händelsen den 11 september är det tydligt att acceptansen för kontroll- och säkerhetstänkandet har ökat betydligt. Utvecklingen kan exempelvis ställas i relation till den allmänpolitiska diskussion som fördes under 1980- och 90-talen då ett stärkande av den personliga integriteten var ett mer uttalat politiskt önskemål. Något cyniskt uttryckt är måhända vårt samhälle idag berett att betala ett högre pris i form av potentiella inskränkningar av den personliga integriteten för att uppnå en större trygghet. En djärv hypotes är att den utveckling som här skisseras med grov pensel också kan ha sin bäring på diskussionen kring fotbojans relation till den personliga integriteten.

Avslutningsvis bör poängteras att varje nytt sanktionsinstrument i påföljdsarsenalen åtföljs av förhoppningar och farhågor. Entusiasterna ser ingen ända i vad man skulle kunna använda fotbojan till och pessimisterna ser den elektroniska intensivövervakningen plöja fram på bekostnad av rättssäkerheten och den personliga integriteten.

³⁰⁰ Christie, Nils, 2000. *Kriminalitetskontroll som industri*, tex. s. 183-186.

³⁰¹ *Ibid.*, avsnitt 8, s. 118-120, 168-169.

10 Avslutande reflektioner

Alla aspekter kring den elektroniska intensivövervakningen har naturligtvis inte kunnat täckas in inom ramen för denna uppsats. Jag skulle därför vilja avsluta arbetet med att lyfta fram några frågeställningar som jag tror kan bli aktuella för den vidare politiska och vetenskapliga diskussionen. Dessa presenteras nedan i punktform:

- Kan det efter en eventuell revision av brottsbalken bli möjligt att kombinera intensivövervakningen med andra frivårdspåföljder?
- Kan fotbojan i framtiden komma att bli ett alternativ för vissa typer av häktningar?
- Allt mer av de rättspolitiska frågorna diskuteras inom ramen för EU. Kommer den elektroniska intensivövervakningen som instrument att bli föremål för en europeisk likformighet?
- Avslutningsvis blir brottsoffret och dennes situation en alltmer uppmärksammas fråga i den kriminalpolitiska diskussionen. Många menar att offrets situation fram till senare år blivit något undanskuffad i den rättspolitiska debatten. Samtidigt torde det råda ett relativt brett konsensus om att brottsoffret inte kan tillåtas att bli en dömande aktör. Vad betyder fotbojan som instrument i detta hänseende?

Frågelistan skulle kunna göras betydligt längre. Det gäller både de juridiska frågorna men kanske i än högre grad de aspekter som kan bli aktuella för allmänpolitisk genomlysning. Den elektroniska intensivövervakningen har enligt min mening en given plats i påföljdsarsenalen. För en acceptans hos en bred allmänhet krävs dock givetvis en ständigt levande diskussion om fotbojans för- och nackdelar och dess plats i rättsmaskineriet. Att döma av de senaste årens debatt har denna medborgardiskussion kommit igång och det skall bli spännande att följa fortsättningen.

Återvänder vi till rubriken på denna uppsats är det som torde ha framgått min mening att fotbojan i ett längre perspektiv knappast riskerar att bli ett irrbloss på den rättsliga himmelen. Jag skulle vilja avsluta denna uppsats med konstaterandet att fotbojan och dess användning har skiftat markant från historisk tid till nutid. Epoken på 1830-talet när galärslaven Jean Valjean i Victor Hugos roman "Samhällets olycksbarn" vid sin fotboja slet och rodde, till nutidens lagbrytare med fotbojan under byxlinningen, känns avlägsen. Fotbojan innebär en frihetsinskränkning men på diametralt olika villkor. Ordet boja betyder bildligt tvång och det är troligtvis dess utformning som den framtida diskussionen kommer att handla om.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- Prop. 1987/88:120, *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*.
- Prop. 1993/94:184, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*.
- Prop. 1995/96:156, *Utvidgad försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*.
- Prop. 1997/98:96, *Vissa reformer av påföljdssystemet*.
- Prop. 2000/01:76, *Från anstalt till frihet*.
- Prop. 2004/05:34, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*.
- Prop. 2004/05:176, *Kriminalvården –en myndighet*.
- Prop. 2005/06:35, *Lag om omvandling av fängelse på livstid*.
- Ds 1993:100, *Försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*.
- Ds 1995:77, *Utvidgad försöksverksamhet med intensivövervakning med elektronisk kontroll*.
- Ds 2004:7, *Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll*.
- SOU 1981:90, *Frivårdspåföljder*.
- SOU 1986:13-15, *Påföljd för brott*.
- SOU 1991:45, *Påföljdsfrågor, frigivning från anstalt m.m.*
- SOU 1995:91, *Ett reformerat straffsystem*.
- SOU 2000:105, *Medling vid ungdomsbrott*.
- SOU 2002:3, *Psykisk störning, brott och ansvar*.
- SOU 2002:26, *Frigivning från livstidsstraff*.
- SOU 2005:6, *Säkert inlåst?*
- SOU 2005:54, *Framtidens kriminalvård*.

Övriga rapporter och förstudier

- Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Nytt straffsystem –idéer och förslag*, nr: 1977:7.
- Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Intensivövervakning med elektronisk kontroll*, nr: 1999:4.
- Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Elektronisk övervakning vid besöksförbud. Teknikens möjligheter och begränsningar*. 1999.
- Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Från anstalt till livet i frihet –inför muck*, Nr: 2000:20.

Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Besöksförbud –en utvärdering av lagen och dess tillämpning*, nr: 2003:2.
Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Fängelse i frihet –en utvärdering av intensivövervakning med elektronisk kontroll*, nr: 2003:4.
Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Ett steg på väg mot frihet –en beskrivning av intagnas sociala situation efter intensivövervakning med elektronisk kontroll –IÖV-utsluss*, 2004.
Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Att förstärka besöksförbud med elektronisk övervakning*. 2005.
Rapport från Brottsförebyggande rådet, *Effekter av utslussning med elektronisk fotboja –slutrapport om kriminalvårdens försöksverksamhet åren 2001-2004*, nr: 2005:6.

Litteratur

Adelswärd, Gösta, 1971. *Charles Emil Hagdahl*. Del nr 13 i en skriftserie utgiven av Föreningen Gamla Linköping.

Agrell, Wilhelm, 1992. *Skamstraff –igen?*. Artikel i tidskriften Civil, nr. 3 1992.

Amilon, Clas & Edstedt, Eva, 1998. *Kriminalvård -insikter och utblickar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Bondeson, Ulla, 1974. *Fången i fångsamhället*. Malmö: PA Nordstedt & söner.

Borgeke, Martin, *Brottets art –några tankar kring en svårgripbar företeelse*, Artikel ur Svensk Juristtidning (SvJT) 1999.

Borgeke, Martin, *Påföljdsval och straffmätning –nytt vin i gamla läglar?*, Artikel ur svensk Juristtidning (SvJT) 2004.

Christie, Nils, 2000. *Kriminalitetskontroll som industri*. Oslo: Universitetsförlaget AS.

Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 1992. *Brott, straff och kriminalvård*. Stockholm: Natur och Kultur.

Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar & Göransson Birgitta, 2004. *Människan, brottet, följderna –kriminalitet och kriminalvård i Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur.

Elwin, Göran m.fl, 1975. *Den första stenen –studiebok i kriminalpolitik*. Stockholm: Tidens förlag.

Engberg, Magnus, 1995. *Visiter vid Vättern*. Stockholm: Bonniers Förlag.

Flyghed, Janne (red.), 2000. *Brottsbekämpning –mellan effektivitet och integritet*. Lund: Studentlitteratur.

Föreningen Skyddsvärnet i samarbete med ABF i Stockholm, 2000. *Brott och Straff – en antologi*. Stockholm: Skyddsvärnet.

Heuman, Lars, 1997. *Process- och straffrätt för juridisk översikt kurs*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Hirvonen, Ari, 1994. *Varför ett nej till straffrätten. Skuldfrihet och ansvarslöshet*. Artikel i kompendium till fördjupningskurs i straff- och processrätt höstterminen 2005.

Hoflund, Olle, 1997. *Straff och andra reaktioner på brott*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Häthén, Christian, 2004. *Stat och straff -rättshistoriska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Jareborg, Nils, 2001. *Allmän kriminalrätt*. Uppsala: Iustus Förlag AB.

Jareborg, Nils, 1992. *Straffrättsideologiska fragment*. Uppsala:Iustus Förlag AB.

Jareborg, Nils & Zila, Josef, 2001. *Straffrättens påföljdslära*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Jareborg, Nils, *Böter istället för fängelse?*, Artikel ur Svensk Juristtidning (SvJT) 2003.

Johansson, Stefan, 1997. *Den elektroniska mardrömmen*. Artikel ur Brottsförebyggande rådets tidskrift Apropå. Nr 3 1997.

Kyvsgaard, Britta, 1999. *Motsättningarnas kriminalpolitik. Pendling mellan defensiv och offensiv modell*. BRÅ-rapport 1999:9, s. 36-55.

Lindqvist, Herman, 1999. *Historien om Sverige. Ånga och dynamit*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Minkkinen, Panu, 1994. *Straffrätten, ultima-ratio-principen och den kritiska rättsläran*. Artikel i kompendium till fördjupningskurs i straff- och processrätt höstterminen 2005.

Modéer, Kjell Å, 1997. *Historiska rättskällor*. Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag AB.

Nilsén, Per & Häthén, Christian, 2004. *Svensk historisk lagbok – rättshistoriska källtexter*. Lund: Studentlitteratur.

Norstedts Juridiska Handbok, 2001, 17:e upplagan, Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Påle, Karin & von Hirsch, Andrew, *Artbrott*, Artikel ur Svensk Juristtidning (SvJT) 1999.

Tännsjö, Torbjörn, 2000. *Grundbok i normativ etik*. Stockholm: Thales Förlag.

Wennberg, Suzanne, 2001. *Introduktion till straffrätten*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Nyhetsartiklar

Dagens Nyheter den 15 april 2002. *Fångar i strejk mot överbeläggning*. TT. (Se nedan för Internetadress).

Dagens Nyheter den 13 oktober 2004. *Häkteschefen i polisförhör*. Författad av Nils Palmgren.

Norrköpings Tidningar den 25 november 2005. *Mest överbelagda fängelset i landet*. Författad av Thomas Möller. (Se nedan för Internetadress).

Svenska Dagbladet den 21 januari 2006. *Interner ska få mer frigång*. Författad av Lova Olsson. (Se nedan för Internetadress).

Information från Internet

Fotnot 54:

Svenska Dagbladets hemsida: www.svd.se. Direktlänk: http://www.svd.se/dynamiskt/inrikes/did_11599209.asp

Informationen är hämtad den 23 januari 2006 klockan 19.00.

Fotnot 59:

Regeringens hemsida: www.regeringen.se. Direktlänk:

<http://www.regeringen.se/sb/d/2296>

Informationen är hämtad den 9 januari 2006 klockan 09.15.

Fotnot 61 och 62:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:

http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2190.aspx

Informationen är hämtad den 9 januari 2006 klockan 09.30.

Fotnot 94:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:

http://www.kvv.se/templates/KVV_NewsArticle____3043.aspx

Informationen är hämtad den 11 januari 2006 klockan 09.00.

Fotnot 102:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:

http://www.kvv.se/templates/KVV_PortalTargets____1984.aspx

Informationen är hämtad den 11 januari 2006 klockan 10.00.

Fotnot 103:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:

http://www.kvv.se/templates/KVV_PortalTargets____1981.aspx

Informationen är hämtad den 11 januari 2006 klockan 09.45.

Fotnot 105:

Tidningen Dagens Nyheters hemsida: www.dn.se. Direktlänk:

<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=9118>

Informationen är hämtad den 9 januari 2006 klockan 14.15.

Tidningen Norrköpings Tidningars hemsida: www.nt.se. Direktlänk:

http://www.nt.se/GEN_forum_messages.asp?ForumThreadID=3751&ForumID=1

Informationen är hämtad den 9 januari 2006 klockan 15.00.

Fotnot 140:

Folketingets hemsida: www.folketinget.dk. Direktlänk:

http://www.folketinget.dk/Samling/20051/lovforslag/L86/som_fremsat.htm

Informationen är hämtad den 6 februari 2006 klockan 16.30.

Fotnot 157 och 158:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:

http://www.kvv.se/templates/KVV_NewsArticle____3171.aspx

Informationen är hämtad den 21 december 2005 klockan 08.00.

Fotnot 251:

Brottsförebyggande rådets hemsida: www.bra.se. Direktlänk:
http://www.bra.se/extra/pod/?module_instance=12&action=pod_show&id=435

Informationen är hämtad den 18 december 2005 klockan 16.15.

Fotnot 254:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:
http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2991.aspx
Informationen är hämtad den 2 december 2005 klockan 08.30.

Fotnot 256 och 259:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:
http://www.kvv.se/templates/KVV_NewsArticle____2711.aspx
Informationen är hämtad den 16 januari 2006 klockan 10.50.

Fotnot 258 och 277:

Kriminalvårdens hemsida: www.kvv.se. Direktlänk:
http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral____2944.aspx
Informationen är hämtad den 16 januari 2006 klockan 11.00.

Fotnot 268:

Rikspolisstyrelsens hemsida: www.polisen.se. Direktlänk:
<http://www.polisen.se/inter/nodeid=21431&pageversion=1.html&articleid=139749>

Informationen är hämtad den 10 december 2005 klockan 16.30.

Övrigt

Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om intensivövervakning med elektronisk kontroll, *KVVFS 2005:1*.

Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd för verkställighet i anstalt, *KVVFS 2005:2*.

Informationsfolder från Kriminalvårdsverket 2005: *Utslussning från anstalt –frigång, §34-placering och IÖV-utsluss*.

Telefonintervju den 6 februari 2006 med Kjell Carlsson, projektledare för IÖV/IÖV-utsluss på Kriminalvårdsstyrelsen. Telefon: 011-496 39 30.

Domstolsverkets remissyttrande över Ds 2004:7 ”Ökad användning av intensivövervakning med elektronisk kontroll”. Yttrandet har diarienummer: 240-2004.

Kandidatuppsats vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet, vårterminen 2005: *Artbrott –en institutionell bastard i gränsskiktet mellan statsvetenskap och juridik?*. Av: Charlotta Eriksson.